Gheorghe I. BRĂTIANU

Acțiunea politică și militară a României în 1919

în lumina corespondenței diplomatice a lui Ion I.C. Brătianu

CORINT

Coperta:
Walter Riess

Redactor:
Gelu Diaconu

Tehnoredactare computerizată:
Lili Gaibăr, Mihaela Dumitru

Tous droits réservés et © Maria Brătianu

Ediţia de faţă reproduce, cu minime intervenţii în ceea ce priveşte actualizarea ortografiei şi a unor forme de limbă ieşite din uz, lucrarea publicată de Gheorghe I. Brătianu în 1939, la Editura „Cartea Românească", sub egida *Aşezământului Cultural Ion C. Brătianu.*

Toate drepturile asupra acestei ediţii
sunt rezervate Editurii CORINT

ISBN: 973-653-138-4

Pe copertă:
Ion I.C. Brătianu, fotografie din 1921

ISTORIE — OPERE FUNDAMENTALE

GHEORGHE I. BRĂTIANU

ACŢIUNEA POLITICĂ ŞI MILITARĂ A ROMÂNIEI ÎN 1919

în lumina corespondenţei diplomatice a lui Ion I.C. Brătianu

Ediţie îngrijită şi prefaţă de
Şerban Papacostea

CORINT
Bucureşti, 2001

PREFAŢĂ

Medievist de vocaţie şi prin opţiune intelectuală fundamentală, Gheorghe I. Brătianu nu a ocolit în opera sa nici problematica istoriei moderne şi contemporane. Istoric al timpurilor îndepărtate, dar şi om al timpului său, el s-a oprit cu precădere în cercetările sale de istorie recentă asupra marilor probleme ale constituirii statului român modern în vremea Unirii Principatelor, ale Marii Uniri din 1918 şi ale apărării frontierelor, aşa cum aveau să rezulte din prima mare conflagraţie mondială. Această preocupare permanentă a scrisului său istoric îmbină interesul ştiinţific, manifestat prin apelul permanent la surse, deseori inedite, cu viziunea politică a interesului naţional.

Cartea de faţă e închinată prezentării şi desluşirii unor aspecte şi momente însemnate ale efortului militar şi ale acţiunii diplomatice a României la sfârşitul războiului mondial. Ea urmăreşte firul evenimentelor de la reintrarea ţării în război împotriva Puterilor Centrale, la sfârşitul anului 1918, până la acceptarea condiţiilor stabilite de Conferinţa de Pace de la Paris un an mai târziu.

Neîndoielic, cartea este nu numai o operă istoriografică, dar şi, cum o mărturiseşte autorul, un act de devotament filial. Ea e izvorâtă din îndemnul primit din partea tatălui său, personalitatea centrală a cărţii, de a-i reconstitui într-o zi istoriografic acţiunea într-una din scrierile sale, după cum şi el evocase semnificativ, în 1927, rolul tatălui său în lupta pentru independenţa naţională înfăptuită cincizeci de ani mai devreme. Clauză testamentară orală a părintelui, pe care fiul nu a întârziat să o împlinească. De fapt, *Acţiunea politică şi militară a României în 1919* expune documentat, pe baza arhivei de familie, activitatea lui Ion I.C. Brătianu de

la revenirea sa în prim-planul vieţii politice în noiembrie 1918 până la retragerea sa de la guvernare în septembrie 1919, răstimp în care a asumat răspunderea principalelor decizii.

Cartea are şi rostul de a răspunde unor contestaţii care, născute în vremea însăşi când se desfăşurau evenimentele, nu se stinseseră nici douăzeci de ani mai târziu. Obiectul controversei fuseseră în timpul negocierilor de la Paris opţiunile diferite care se ofereau factorilor politici români la sfârşitul Primului Război Mondial în privinţa atitudinii care urma să fie adoptată la Conferinţa de Pace. Protagoniştii celor două concepţii diferite fuseseră în 1919 Ion I.C. Brătianu şi Take Ionescu: cel dintâi, adept al intransigenţei pe linia înfăptuirii integrale a obiectivelor fixate în 1916, chiar cu riscul înfruntării cu aliaţii din timpul războiului; cel de al doilea, exponent al unei politici mai concesive, în scopul consolidării, cu concursul aliaţilor, a rezultatelor obţinute.

La data apariţiei cărţii, sistemul versaillez se afla într-un stadiu avansat de dezagregare, aproape de prăbuşire; alte opţiuni, mai dramatice încă, aveau să confrunte în curând lumea românească. Când prăbuşirea s-a produs, ea a antrenat şi frontierele României astfel cum fuseseră statornicite la Versailles pe temeiul imenselor sacrificii din timpul războiului şi al străduinţelor factorilor politici ai ţării.

Cititorului avizat, apt să surprindă permanenţele în frământările momentului, lucrarea îi oferă o excelentă bază de reflecţie pentru înţelegerea condiţiei geopolitice a spaţiului istoric românesc, nu numai în scurtul interval care face obiectul expunerii, dar şi în evoluţia sa pe termen lung. E ceea ce conferă şi astăzi actualitate cărţii lui Gheorghe I. Brătianu, *Acţiunea politică şi militară a României în 1919.*

Şerban Papacostea

ION I.C. BRĂTIANU
la Conferința Păcii (după tabloul unui pictor american)

Tantae molis erat romanam condere gentem.

CUVÂNT ÎNAINTE

Această lucrare cuprinde dezvoltarea a două conferinţe din ciclul „Gândirii Europene", menite a comemora, după douăzeci de ani, acţiunea politică şi militară care a statornicit în 1919 hotarele României. Întâia a avut loc la 3 martie în sala „Dalles" la Bucureşti, a doua, din motive independente de voinţa mea, nu s-a mai putut ţine.

Nu pot avea pretenţia de a face aici o expunere completă a evenimentelor unui an, atât de bogat în fapte şi împrejurări, care a văzut născându-se o lume nouă din prăbuşirea unor împărăţii seculare. De aceea, am ţinut să adaug că lucrarea trebuie privită în lumina corespondenţei diplomatice, din acea vreme, a lui Ion I.C. Brătianu cu principalii săi colaboratori. El a stat de altfel tot timpul în centrul acţiunii. M-am hotărât să public lucrarea fără anexe documentare, iar indicaţiile de izvoare le-am redus la minimum. Dar am făcut loc, în tot cursul expunerii, textului nemodificat al scrisorilor şi al telegramelor, ca să las oamenilor şi evenimentelor expresia pe care înşişi le-au dat-o. Sper că voi putea, într-un alt volum, să întrunesc odată versiunile originale ale acestor documente, dintre care cele mai multe au fost traduse din limba franceză. Mă mărginesc deocamdată să adaug că fiecare afirmaţie se întemeiază pe o cercetare atentă şi migăloasă a celor mai autentice izvoare şi mă folosesc de acest prilej pentru a aduce celor în drept toate mulţumirile de a le fi putut consulta şi folosi într-o măsură atât de largă.

În vremurile pe care le trăim, când atâtea griji ne întunecă zările, când adesea îndoiala ne cuprinde sufletul în privinţa viitorului, răsfoirea acestor pagini din care viaţa abia s-a retras, deşi par uneori atât de îndepărtate, mi-a deşteptat sentimentul puternic al mândriei naţionale. Din conştiinţa acestui trecut pe care avem datoria să-l cunoaştem cât mai deplin, căpătăm încredere în destinele neamului. Fie să se poată pătrunde şi cititorii de aceeaşi credinţă.

G. I. B.

Bucureşti, 31 mai 1939

INTRODUCERE

S-au împlinit doisprezece ani de când ieşeam de la ultima conferinţă ţinută la Ateneu de Ion I.C. Brătianu despre Războiul Independenţei. În biroul său din strada Lascăr Catargi, rămăsesem, câţiva prieteni şi familia, pentru a-l felicita de succesul conferinţei, care într-adevăr fusese strălucit, şi îmi amintesc că mi-a spus atunci: „Va veni odată vremea când va trebui să faci o conferinţă despre ce am făcut eu..."

Credeam că termenul acestei obligaţii este mai îndepărtat; trecuse doar o jumătate de veac între conferinţa lui din 1927 şi faptele pe care le amintea. Totuşi, când am văzut de curând în unele cărţi, sau chiar în articole recente ale ziarelor, ce păreri se arată şi se răspândesc asupra acţiunii ce a desfăşurat-o, cu deosebire asupra aceleia din timpul războiului şi al Conferinţei de Pace din 1919, am socotit că nu puteam lăsa să treacă prilejul unei comemorări de împlinire a două decenii, fără a încerca nu numai o pomenire a evenimentelor, ci o rectificare a interpretării lor: o rectificare a unor afirmaţii cărora li s-a dat credinţă de atunci încoace, dintre care cele mai multe sunt deopotrivă de greşite şi de tendenţioase.

Mă voi opri asupra unui singur exemplu, pentru că este şi cel mai recent şi caracteristic. Nu mai târziu decât la începutul acestui an, citeam într-unul din ziarele noastre răspândite, sub semnătura directorului său, ziarist de altfel cunoscut şi talentat, aceste rânduri, într-un articol asupra politicii noastre externe:

„Când a izbucnit războiul, în vara lui 1914, am rămas complet năuciţi; neutralitatea ni s-a părut ca un liman al mântuirii. O dată aşezaţi pe marginea prăpădului, spectatori neutri, am socotit că putem aştepta liniştiţi, amânând sorocul intervenţiei...

De ce n-am continuat oare neutralitatea?

Fiindcă nu ni s-a îngăduit. Am fost constrânşi să părăsim atitudinea de spectatori şi să ne hotărâm. Adică, încă o dată, împrejurările ne-au îmbrâncit: ne-au smuls iniţiativa — şi rezultatul acestui prizonierat al voinţei noastre s-a văzut pe câmpurile de luptă..."

Atâta reţinuse autorul acestui articol, care a dovedit în alte împrejurări o mai bună memorie, din dramatica discuţie a Consiliului de Coroană din 1914, în care înţelepciunea şi patriotismul Suveranului şi al oamenilor de stat ştiuseră să înlăture un conflict între Coroană şi naţiune. Atât reţinuse din uriaşul efort de mai bine de doi ani, din truda îndelungatelor tratative prin care se ajunsese în sfârşit la o recunoaştere oficială a drepturilor noastre, până atunci nesocotite, prin convenţia cu Rusia din septembrie 1914, prin tratatul încheiat cu cele patru Mari Puteri aliate, în august 1916!

Aceasta mi-a confirmat impresia, ce o aveam mai demult, că unele defecte de viziune se răsfrâng nu numai asupra realităţii zilnice, ci şi asupra perspectivei istorice, mai apropiate sau mai depărtate. Prea mulţi dintre contemporani sunt într-adevăr miopi, în ce priveşte prezentul sau viitorul. Ei nu văd decât ceea ce este imediat realizabil şi rareori privirea poate urmări, până la capătul ei, logica desfăşurării evenimentelor. În acelaşi timp însă, sunt presbiţi în ce priveşte trecutul, pentru că adesea le apar mai limpede oameni sau împrejurări foarte depărtate de noi, decât ceea ce ne este mult mai aproape.

Aceasta s-a petrecut în orice caz cu acţiunea noastră din timpul războiului şi din anii ce i-au urmat. De aceea am socotit că, într-o perioadă în care se fac atâtea comemorări, la intervale mai lungi sau mai scurte, ale deosebitelor fapte şi personalităţi ale trecutului românesc, este locul să ne oprim, la un popas de douăzeci de ani, asupra evenimentelor anului 1919, care constituie desigur şi cea mai glorioasă pagină a istoriei naţionale.

Cercetând documentele pe care trebuia să le adun, am fost atât de copleşit de mulţimea lor, încât din capul locului mi s-a impus o împărţire a materiei: acţiunea politică propriu-zisă, de la reintrarea noastră în război alături de Aliaţi, la 10 noiembrie 1918, până la plecarea primului delegat al României de la Paris, la 2 iulie 1919; acţiunea politică şi militară, care a dus la ocuparea Budapestei, în zilele de 3 şi 4 august 1919, până la demisia guvernului Brătianu, la 12 septembrie a aceluiaşi an. De altfel politica acestor două perioade a fost şi este încă cea mai discutată.

Dacă luăm, de pildă, ziarele timpului, se puteau citi încă înainte de plecarea lui Ion I.C. Brătianu de la Paris, în presa opoziţiei din ţară, pasaje ca acestea:

„E bine să se ştie că situaţia de astăzi a fost provocată de atitudinea d-lui Brătianu la Paris... Va veni ziua când toate aceste lucruri se vor lămuri şi se vor şti precis întrucât încăpăţânarea şi nepriceperea d-lui Brătianu au lezat interesele naţionale."[1]

Mai sunt multe articole de acelaşi gen. De altfel, presa de opoziţie, sub controlul unei cenzuri îndeajuns de îngăduitoare, nu făcea decât să-şi îndeplinească rolul ei de critică.

Dar şi în cărţi de caracter istoric, publicate câţiva ani mai târziu, regăsim păreri asemănătoare. În una din ele, asupra acţiunii diplomatice a României, care poartă semnătura cuiva care a îndeplinit şi îndeplineşte încă însemnate misiuni în străinătate, se pot citi fraze ca acestea:

„Nu faptul că România refuza semnarea tratatului în forma redactată, a stârnit mâhnirea «celor mari», ci împrejurarea că delegatul nostru n-a vrut nici să intre în negocieri pentru schimbarea preambulului ofensator şi a clauzelor prea «brutale».

Se va vedea că asemenea afirmaţii cuprind şi o eroare materială. Dar, puţin mai departe, ni se spune:

„Formula găsită a fost: evoluarea tacticii de afirmare şi tărăgănare într-o «tactică» — căci nu o putem numi «politică» — de rezistenţă. Aici zace adevărata cauză a tacticii negative şi recalcitrante. Astfel, ambiţia unui om politic de a se salva pe sine şi dorinţa de a distruge pe un adversar au exploatat — nu prima oară în istoria politică — situaţia internaţională pentru interese personale şi de partid, ignorând interesele ţării."[2]

Dar până şi în cartea unui prieten al ţării noastre, răspândită cu oarecare îndreptăţire de propaganda noastră în străinătate: „Istoria românilor" a d-lui Seton Watson*, se strecoară, printre alte pasaje juste, pe care voi avea prilejul să le amintesc, şi afirmaţii ca acestea, cu privire la Conferinţa Păcii:

---

[1] V. *Dimineaţa*, *Steagul* etc., în a doua jumătate a lunii iunie 1919. (Nota autorului)

[2] V.V. Tillea, *Acţiunea diplomatică a României*, p. 19. (N.a.)

* Robert William Seton Watson (1879–1951), istoric şi publicist englez. (Nota editorului)

„Chestiunea Basarabiei n-a prezentat nici o dificultate...

În consecință, Brătianu reveni asupra primei sale decizii de a-și adăuga pe Take Ionescu la Conferință. I-a oferit doar un portofoliu... în așa fel încât acesta din urmă n-ar fi putut avea nici un fel de control asupra politicii; nu-i rămânea altă alegere, decât să refuze. Astfel, în momentul când cele mai multe națiuni europene se străduiau să fie reprezentate, în delegațiile lor, toate regiunile statului, politica română era în mâinile unui singur partid și era încredințată, în cea mai largă măsură, unui singur om."[3]

Dar, în definitiv, de ce aș mai înșira citatele altora și nu m-aș opri la experiența mea proprie?

Sunt zece ani de când, într-o conferință ținută la Sibiu, comemorând acțiunea noastră din Ungaria, afirmam între altele următoarele:

„Nu este adevărat că noi, militărește, am pierdut războiul. Militărește, am pierdut, e drept, campania nenorocită din 1916, dar tot militărește am susținut în 1917, printr-o rezistență vitejească, frontul de răsărit al Înțelegerii și am desăvârșit, în 1919, întregirea Neamului în toate hotarele sale, prin izbânda din Câmpia Tisei și intrarea de-a pururi glorioasă a armatei române în capitala vrăjmașă biruită."

Adăugam pe urmă câteva cuvinte asupra atmosferei grele pe care o întâmpinau la Conferința Păcii revendicările noastre, amintind că, „pe de o parte, realizarea integrală a unei ideologii abstracte, pe de alta, optimismul acelora care menajau curentele extremiste îngreunează acțiunea noastră împotriva Ungariei bolșevizate și împiedică chiar Franța, suspectă de imperialism, de a ne da ajutorul pe care, în alte împrejurări, l-am fi căpătat de la ea. Nu ne-au lipsit însă din partea ei încurajări oficioase, dar nu mai puțin binevoitoare."[4]

Precum se vede, nu spusesem lucruri nici prea noi, nici prea grave. Și totuși n-au trecut două zile și primeam o replică vehementă — deși anonimă — în *Lupta*, în care teza ce o susțineam era expediată, sentențios și definitiv.

După ce, evident, se arăta că eram bănuit de părtinire într-o astfel de chestiune, preopinentul meu cu inițiale încheia astfel: „De altfel, problema dacă am pierdut sau am câștigat militărește războiul nici nu se

---

[3] *Histoire des Roumains*, ed. franceză, p. 601. (N.a.)

[4] *Viitorul*, 3 august 1929. (N.a.)

poate pune. O ridică militarismul german față de toate armatele aliate. Dar nu Aliații au capitulat. Nu-i momentul pentru a arăta ceea ce am făcut bine sau am făcut rău în marele război. Dar cert este că am făcut și mari greșeli. Nu aniversăm însă... greșelile, ci victoria, victoria comună...

Ionel Brătianu a venit însă la Paris cu aerele dictatoriale de la Iași și de aceea s-a îngreunat atmosfera pentru noi.

Nu trebuie deci să ne văicărim și să denunțăm «vitregia» Aliaților față de noi... Suntem și să fim mulțumiți cu ceea ce am realizat. N-avem nici o revendicare de formulat în afară de tratatele de pace și nu trebuie să precupețim recunoștința noastră..." [5]

Desigur, nu era în această reacțiune nimic neașteptat: evocasem doar umbra, o umbră de care încă se mai speriau...

M-am oprit însă asupra acestei pagini, pentru că mi s-a părut a învedera un fenomen deosebit și straniu. S-a mai întâmplat ca state învinse să nu-și recunoască înfrângerea; avem și acum în fața noastră destule pilde. Cred însă că este fără exemplu ca într-un stat învingător să se fi negat victoria.

Dăinuirea acestei mentalități, care din nefericire mă tem că n-a dispărut nici astăzi, m-a determinat să reiau, în lumina experienței și a împrejurărilor actuale, povestirea evenimentelor de atunci.

Voi căuta însă, pe cât va fi posibil, să las să vorbească, în cursul acestei expuneri, oamenii care au purtat răspunderile acțiunii, prin însemnările și actele ce ni le-au lăsat. După douăzeci de ani, ele capătă un înțeles pe care mulți nu-l puteau bănui, dându-ne posibilitatea să le privim în adevărata lor lumină.

[5] *Lupta*, 5 august 1929. (N.a.)

PARTEA I

PARIS

CAPITOLUL I

PREGĂTIREA ACŢIUNII LA CONFERINŢA PĂCII
NOIEMBRIE 1918–IANUARIE 1919

La sfârşitul lui octombrie 1918, situaţia României era din cele mai grele. După prăbuşirea frontului din Balcani şi capitularea armatei bulgare, Aliaţii înaintau spre Dunăre. Armatele de ocupaţie germane erau încă stăpâne în Muntenia şi se pregăteau să reziste.

În Moldova, demobilizarea făcută sub presiunea vrăjmaşului, în condiţiile impuse de pacea de la Bucureşti, ne lipsise de cea mai mare parte a materialului nostru de război ca şi de ofiţerii de rezervă, înapoiaţi în teritoriul ocupat.

Guvernul Marghiloman*, simţindu-şi situaţia zdruncinată, căuta să-şi prelungească existenţa prin tratative de revizuire a Păcii de la Bucureşti, cu germanii, care, fiind acum strâmtoraţi, erau foarte dispuşi să stea de vorbă. Tot felul de zvonuri se răspândeau asupra condiţiilor în care se încheiase armistiţiul între Aliaţi şi bulgari. Se spunea, între altele — ceea ce s-a dovedit că nu era cu totul fără temei —, că ei se dezinteresau de soarta Dobrogei de miazăzi, urmând să se restituie Bulgariei Cadrilaterul anexat în 1913. Telegrama de la Iaşi a ministrului Franţei către guvernul său, pentru a cere lămuriri în această chestiune, era reţinută mai multe zile, pentru a se putea specula întârzierea răspunsului.

La 21 octombrie[6] se produse în sfârşit un fapt precis. Aviatorul francez Noël, plecând de la Salonic şi zburând peste liniile duşmane, debarcă în

[6] Toate datele sunt după stilul nou, adoptat oficial de la 1 ianuarie 1919. (N.a.)

* Alexandru I. Marghiloman (1854–1925), om de stat conservator, prim-ministru (1918). (N.ed.)

apropiere de Iaşi, pe malul Prutului, pe fostul ministru român Victor Antonescu*, în uniformă de căpitan francez.

Cu destule greutăţi, ajunse în mare taină la ministrul Franţei la Iaşi, unde se întâlni îndată după sosire cu Ion I.C. Brătianu. Îi aducea din partea primului ministru francez, Clemenceau**, îndemnul de a grăbi reîntoarcerea în război a României alături de Aliaţi, fie şi cu patru divizii, dacă nu se puteau concentra forţe mai importante, spre a întoarce linia de rezistenţă a trupelor mareşalului Mackensen*** la Dunăre.

I se arătă îndată dificultatea de a mobiliza în asemenea împrejurări, înainte de a se fi asigurat un contact direct al armatei noastre cu Aliaţii, fie la Dunăre, fie prin Dardanele şi Marea Neagră. Se cerea de altfel sfatul generalului Prezan, care stătea retras la moşia sa din judeţul Vaslui, pentru o examinare mai completă a situaţiei militare. Peste câteva zile, Victor Antonescu urma să se înapoieze cu memorii întocmite anume pentru Clemenceau şi generalul Berthelot****. Comandanţii armatei aflaţi la Iaşi, consultaţi cu toată discreţia cuvenită, arătaseră într-adevăr că mobilizarea se va face foarte greu: lipseau cadrele şi materialul pentru cele mai multe unităţi; caii, lipsiţi de hrană, erau într-o stare deplorabilă, iar, în ce priveşte muniţiile, nu dispuneam de mai mult de 1400 de lovituri de tun şi de 450 de cartuşe de armă; pentru războiul modern şi enorma sa consumaţie de proiectile, această cantitate ajungea doar pentru începutul operaţiunilor. Pe de altă parte, transporturile erau reduse aproape la nimic; combustibilul minelor de la Comăneşti — singurele de care dispuneam în Moldova, şi încă aproape de graniţă — ne asigura, după indicaţiile statului major, douăsprezece trenuri pe zi în Moldova şi patru în Basarabia; era puţin, chiar pentru patru divizii.

Evenimentele însă se precipitau: la 1 noiembrie se ştia de ofensiva italiană, de prăbuşirea frontului austro-ungar, de revoluţia de la

---

* Victor G. Antonescu (1871–1947), jurist şi diplomat român. (N.ed.)

** Georges Clemenceau (1841–1929), om politic francez, prim-ministru la sfârşitul Primului Război Mondial, conducător al delegaţiei franceze la Conferinţa de Pace. (N.ed.)

*** August von Mackensen (1849–1945), mareşal german, comandant al armatelor Puterilor Centrale de pe frontul românesc şi al trupelor de ocupaţie. (N.ed.)

**** Henri Mathias Berthelot (1861–1931), general francez, şef al misiunii militare franceze în România. (N.ed.)

Budapesta a contelui Károlyi, de asasinarea lui Ştefan Tisza*. Două zile mai târziu, începeau la Iaşi manifestaţii de stradă; contradictorii în aparenţă — strigătele de „trăiască Brătianu" se încrucişau cu acele de „trăiască Averescu**" — ele răspundeau totuşi simţământului adânc al opiniei publice şi reacţiunii împotriva stării de lucruri existente.

Ziua de 5 noiembrie a fost hotărâtoare. Într-o lungă întrevedere cu Cantacuzino Paşcanu, care, de la plecarea lui Take Ionescu***, rămăsese principalul reprezentant al conducerii partidului conservator, Ion I.C. Brătianu formulase condiţiile esenţiale ale unui nou guvern de colaborare, dintre care două erau de imediată realizare: anularea operei de guvernământ şi legislative a guvernului Marghiloman, afară, desigur, de unele măsuri administrative inerente bunului mers al gospodăriei publice şi înfăptuirea fără întârziere a reformelor agrare şi electorale, ale căror principii fuseseră înscrise în Constituţie încă din vara anului 1917.

Până să se poată stabili în amănunte o înţelegere de guvernare, era necesar un guvern de tranziţie, fără caracter de partid. De altfel se găsise şi omul indicat pentru a prezida această formaţiune. După-amiază, generalul Coandă****, după o prealabilă înţelegere cu Brătianu şi generalul Prezan*****, se ducea în audienţă la Regele Ferdinand, primind însărcinarea de a forma noul guvern.

În aceeaşi seară, Marghiloman îşi juca ultima carte, anunţând Regelui că dăduse dispoziţii trupelor noastre să treacă graniţa Bucovinei, de acord cu austro–germanii, care nu mai puteau menţine ordinea în această provincie.

Situaţia lor era acum îndeajuns de critică, ca să nu ne facă dificultăţi nici pentru intrarea armatei române în Transilvania, numai să li se asigure retragerea netulburată a trupelor şi a materialului aflat în Muntenia. Dar tocmai de aceea era imposibil să se mai lucreze de acord

---

* Tisza István (Ştefan) (1861–1918), om politic ungur, prim-ministru în timpul Primului Război Mondial. (N.ed.)

**Alexandru Averescu (1859–1938), general şi mareşal, prim-ministru. (N.ed.)

*** Dumitru (Take) Ionescu (1858–1922), om politic, membru al Partidului Conservator, participant la lucrările Conferinţei de Pace. (N.ed.)

**** Constantin C. Coandă (1857–1932), general, prim-ministru (1918). (N.ed.)

***** Constantin Prezan (1861–1943), general şi mareşal român. (N.ed.)

cu ei; ar fi însemnat să ratificăm Pacea de la Bucureşti, pe care Regele refuzase stăruitor să o semneze, cu toate presiunile făcute de atâtea ori asupra lui şi să ne aşezăm la Conferinţa Păcii în rândurile statelor învinse, atunci când Aliaţii victorioşi se pregăteau să ne întindă mâna peste Dunăre.

Cu ajutorul lor, nu cu al duşmanilor înfrânţi, se putea înfăptui întregirea neamului. Oricare ar fi fost abilităţile sale politice şi parlamentare, Marghiloman trebuia să tragă consecinţele.

A doua zi, la ora 11, Regele Ferdinand primea oficial demisia guvernului său, iar după-amiază noul preşedinte de Consiliu, generalul Coandă, citi decretul de închidere şi dizolvare al Corpurilor Legiuitoare. Primul manifest al Regelui vestea înfăptuirea apropiată a reformei agrare, împroprietărirea ţărănimii ce urma să fie din nou chemată sub arme. Din punct de vedere intern, partida era câştigată.

Problema rămânea însă întreagă, cu toate greutăţile şi primejdiile ei, din punct de vedere extern. Cea dintâi şi cea mai mare greutate o ridicase nerăbdarea Aliaţilor. Plecat de la Iaşi cu aeroplanul care adusese pe Victor Antonescu, Robert de Flers* se întorsese, cu destule peripeţii, la Galaţi. Ne aducea mesajul generalului Berthelot, comandant al Armatei de Dunăre, care ne îndemna să intrăm în acţiune fără să mai pierdem o clipă. Mackensen, de altă parte, punea în vedere guvernului român că va distruge fără cruţare căile de comunicaţie şi sondele de petrol, de vom veni în ajutorul Aliaţilor.

Alte insistenţe se făceau prin legaţia Franţei la Iaşi; în fine, o nouă telegramă a lui Berthelot ne făcea cunoscută intenţia lui de a trece Dunărea cel mai târziu între 18 şi 20 noiembrie. Încordarea ajunsese la culme.

La 8 noiembrie, o consfătuire întruni, la Ion I.C. Brătianu, pe generalul Coandă, contele de St. Aulaire**, ministrul Franţei, generalul Prezan, generalul Lafont, ataşatul militar francez, colonelul Antonescu***, revenit la Marele Stat Major şi Mişu, unul din diplomaţii noştri cei mai încercaţi.

---

* Robert de Flers (1872–1927), scriitor şi diplomat francez. (N.ed.)

** Saint Aulaire, ministru al Franţei în România. (N.ed.)

*** Ion Antonescu (1882–1946), şef al Biroului de operaţii al Marelui Stat Major sub comanda generalului C. Prezan. (N.ed.)

Discuţia a fost lungă şi vie. Francezii stăruind pentru o intervenţie imediată, având în vedere armistiţiul apropiat, iar generalul Prezan arătându-le imposibilitatea de a aduna măcar proviziile necesare armatei, în mai puţin de douăzeci şi cinci de zile.

La urmă, Ion Brătianu rezuma astfel punctul său de vedere, ca o concluzie a celor auzite: „Dacă armistiţiul se va încheia fără întârziere, gestul nostru militar n-ar mai avea o importanţă hotărâtoare şi nu ar corespunde nici dramei pe care războiul a însemnat-o pentru România, ce trebuie să stăpânească întreaga noastră situaţie în faţa Congresului. Un astfel de act poate deveni chiar periculos, dacă e făcut prea târziu pentru a obţine un rezultat efectiv şi totuşi ar preceda armistiţiul destule zile, ca să dea timp vrăjmaşului să desăvârşească distrugerea teritoriului ocupat, fără putinţa unei compensaţii serioase.

Aliaţii noştri au constatat continuitatea politicii noastre, îndată ce guvernul Marghiloman a fost răsturnat: aceasta era necesar să le-o arătăm, ca şi dorinţa noastră sinceră de a nu pierde o zi, în vederea unei operaţiuni militare serioase."

Se hotărî deci trimiterea unui general român la Bucureşti, pentru a examina situaţia din teritoriul ocupat şi a ascunde astfel pregătirile noastre militare. O telegramă a lui Berthelot, care ne vestea începutul retragerii lui Mackensen, era însă să grăbească desfăşurarea evenimentelor.

Cuvintele lui Ion Brătianu nu sunt însă mai puţin caracteristice: din ele apare îndoita sa preocupare, de a nu ştirbi prin nici un gest valoarea acţiunii şi a sacrificiilor făcute de România cauzei comune, în anii grei 1916 şi 1917, şi în acelaşi timp de a păstra întregi pentru ceasul înfăptuirii, ce se apropia, forţele naţiunii şi armata ei. De acum se întrezăreau liniile fundamentale ale politicii sale, de la care nu era să se mai abată.

Între timp, se organiza activitatea de guvernare a generalului Coandă şi a colaboratorilor săi. Brătianu şi prietenii lui le dădeau cel mai larg concurs; de fapt, prin lucrările lor, ei constituiau adevăratul guvern, recomandând pentru toate numirile administrative oameni în care aveau încredere, fără a fi însă amestecaţi în politica militantă a partidului liberal. Notiţe, proclamaţii, memorii, note diplomatice, corespondenţa cu generalul Berthelot, toate se redactau la Iaşi în strada Lascăr Catargiu.

Uneori i se întâmpla şi preşedintelui Consiliului, generalului Coandă, venind să-l vadă pe Ion I.C. Brătianu, să întrebe la uşă „dacă d-l prim-ministru e acasă?"

La 9 noiembrie, textul ultimatumului pe care guvernul român îl trimitea lui Mackensen, somându-l să capituleze în douăzeci şi patru de ore, iar de nu, armata noastră îl va ataca, a fost citit de Brătianu miniştrilor aliaţi: St. Aulaire, Barclay, Vopicka, înainte ca generalul Coandă să-l fi văzut şi expediat, în aceeaşi seară, comandamentului german la Bucureşti şi misiunii de la Iaşi.

Acum hotărârea era luată. Se tipăreau în grabă decretul de mobilizare şi proclamaţia Regelui către popor. Pentru a doua oară se trecea Rubiconul, cu toate riscurile şi grijile ce nu erau simţite de entuziasmul străzii, dar apăsau cu atât mai greu asupra conştiinţei conducătorilor, după experienţele tragice ce erau încă atât de proaspete. Ultimatumul expira la 10 noiembrie; comandamentul german nu dăduse alt răspuns, decât punând un tren la dispoziţia ofiţerilor români de legătură aflaţi la Bucureşti, ce urmau să fie schimbaţi cu misiunea colonelului Brandenstein de la Iaşi. Ne aflam deci iarăşi în stare de război cu Germania, fără să ştim care erau trupele ce ni se puteau opune şi dacă legătura cu Aliaţii de peste Dunăre se va putea stabili destul de repede, ca să înlăture primejdia ce o înfăţişa starea noastră de sărăcie şi dezorganizare. Ce era să aducă ziua de mâine?

Ziua de 11 noiembrie aduse însă armistiţiul general. La orele 1 el era cunoscut şi la Iaşi. Pericolul unei reacţii de ultimă oră a armatei germane era astfel înlăturat; dacă ordinul de oprire generală, pe poziţiile ocupate, ne îngreuia înaintarea în Muntenia şi în Transilvania, unde ne chemau cu însufleţire capii mişcării româneşti de dezrobire, aveam totuşi răgazul necesar de-a ne completa lipsurile şi de-a ne aduna mai bine forţele împrăştiate.

Era şi nevoie! Ca niciodată, iarna începuse de la jumătatea lui noiembrie. Munţi de zăpadă astupau străzile şi îngreuiau circulaţia pe drumuri. Oamenii soseau cu greu la unităţile lor, aprovizionarea se făcea încet, echipament nu se găsea decât pentru un efectiv redus; noroc de căciuli şi cojoace şi de cizmele de pâslă rămase de la ruşi! Îmi aduc aminte cum am plecat, chemat a doua oară sub drapel, din curtea cazărmii din Roman, într-o seară întunecoasă de iarnă, pentru a ne îmbarca în

trenul ce pornea spre Piatra Neamț. De acolo, pe Valea Bistriței, Divizia a VII-a urma să treacă în Ardeal. Caii, câți îi aveam, trăgeau din greu tunurile, care de abia se urneau din loc, prin noroiul desfundat de zăpadă. Ofițerii și soldații mergeau pe jos, lângă cai și chesoane, spre a nu le adăuga o greutate, ce nu puteau să o ducă. Astfel pornea a doua campanie, aceea care ne-a dus ostașii în Munții Apuseni, pe care i-au cucerit, iar pe urmă în câmpiile Ungariei. Ni se părea că, în întunericul nopții, se strecura pe zăpadă un convoi de fantome, mai degrabă decât o armată care se îndrepta spre izbândă. Trebuia să trecem munții, căci în Ardeal frământarea sporea în fiecare ceas; la 1 decembrie era să se proclame unirea în Marea Adunare de la Alba Iulia.

La Iași însă, alte preocupări treceau acum pe primul plan. Întrebarea ce se punea și care cerea neapărat dezlegare era aceasta: cum priveau Aliații situația noastră?

Desigur, se impunea să reintrăm în acțiune; încheierea armistițiului ne găsise în rândurile armatelor Înțelegerii. Dar înainte de a păși mai departe, trebuia să știm unde mergem și mai ales în ce condiții era privită în Apus acțiunea României, în conjunctura creată de noile evenimente; se mai considera în vigoare tratatul de alianță încheiat în 1916 sau ni se aducea o învinuire de-a fi încheiat, în 1918, pacea impusă de vrăjmași? De rezolvarea acestei probleme depindea întreaga noastră acțiune la Conferința Păcii, ca și putința de-a obține recunoașterea revendicărilor naționale. De altfel, chestiunea era deschisă de când se încheiase armistițiul pe frontul de răsărit, după triumful revoluției bolșevice la Petrograd; de aceea, pentru înțelegerea mai deplină a evenimentelor, este necesar să ne amintim mai întâi împrejurările de atunci.

În ce privește armistițiul de pe frontul oriental, situația era limpede. Dacă la început guvernul englez arătase oarecare nedumeriri, la 21 decembrie 1917, cei patru miniștri aliați, Sir G. Barclay, Charles Vopicka, contele de St. Aulaire și baronul Fasciotti, într-o notă comună adresată primului ministru român, recunoscuseră „extrema gravitate" a situației în care se afla România, în urma acțiunii maximaliste. „Considerăm ca o datorie, spuneau atunci reprezentanții Puterilor Aliate, de a da dreptate sacrificiilor pe care, cu toată lealitatea, poporul român și eroica sa armată, în jurul Regelui lor cavaler și al guvernului, le-au adus cauzei comune a României și a Înțelegerii."

Admiteau de asemenea necesitatea întrebuinţării forţelor noastre militare în interiorul Moldovei, la spatele frontului, pentru a pune capăt anarhiei dezlănţuite de dezorganizarea armatelor ruseşti. „Constatăm, adăugau semnatarii notei, dacă, din nenorocire, această operaţiune nu ar asigura acest rezultat şi România s-ar afla în imposibilitate de a-şi ţine hotărârea, de atâtea ori repetată, de a evacua toată armata sau parte din ea, sau chiar de a organiza plecarea familiei regale şi a guvernului legal, că Înţelegerea ar trebui să recunoască aliatei ei că şi-a făcut întreaga sa datorie şi a ţinut leal angajamentele sale.

Rugăm pe Excelenţa Voastră să binevoiască a aduce această scrisoare la cunoştinţa Majestăţii Sale Regelui şi a Consiliului de Miniştri..."

Două săptămâni mai târziu, la 3 ianuarie 1918, într-o circulară adresată miniştrilor de la Paris, Londra şi Roma, Ion I.C. Brătianu preciza astfel punctul de vedere al României, după încheierea armistiţiului şi în izolarea în care ne aflam, în urma defecţiunii totale a Rusiei bolşevizate.

„Voim înainte de toate, pentru această zi a păcii generale, să nu lăsăm să se discute drepturile înscrise în tratat şi scump plătite prin crude sacrificii, dar care, departe de a fi mai bine asigurate, ar deveni iluzorii în urma unor noi jertfe, de data aceasta sterile şi pernicioase pentru toţi, căci interesul european nu voieşte ca forţele vitale ale României să fie complet anulate pentru o lungă perioadă istorică. Aliaţii noştri înşişi ar trebui să ne sfătuiască să preferăm orice soluţie ce ar asigura existenţa unei stări chiar precare până la pacea generală, aceleia care în mod fatal ajunge la un dezastru complet, fără compensaţie pentru alţii şi fără reparaţii pentru noi."

La sfârşitul lui ianuarie, în preajma retragerii guvernului, şeful său mai formula într-o nouă circulară către aceiaşi miniştri această tragică întrebare: „Convine oare, pentru viitorul Europei şi chiar pentru ziua mai apropiată a păcii generale, ca România să fie osândită astăzi la sinucidere, la care o duce o acţiune militară pe două fronturi, fără nădejdea unui ajutor de nicăieri şi cu rezultatul fatal al capitulării armatei şi al înlocuirii Regelui?

Noi înţelegem în orice caz, pentru pacea generală, să păstrăm drepturile ce le-am câştigat, dar cred că Aliaţii noştri înşişi trebuie să admită că ar fi negativ şi nedrept de a compensa trădarea rusească prin distrugerea română."

Desigur, era o nuanță între armistițiul, la care Aliații își dăduseră formal consimțământul, și pacea separată, deși, în haosul revoluției ruseşti şi în neputința vădită de a ne ajuta din altă parte, cea de a doua era consecința fatală a celui dintâi.

O telegramă din Londra, la începutul lui ianuarie, lăsa să se înțeleagă că, în cazul în care provinciile de la miazăzi ale Rusiei şi ale Caucazului s-ar alătura păcii separate pe care voia s-o încheie guvernul comunist, s-ar admite şi pentru noi necesitatea de a încheia pacea, mai ales dacă s-ar dovedi că evacuarea armatei ar deveni imposibilă. Ministrul Franței la Iaşi se ridica însă împotriva principiului păcii, admițând totuşi că ea ar fi posibilă numai după plecarea Regelui şi a guvernului legal, semnată de o formațiune ministerială numită de vrăjmaşi şi deci lipsită de orice caracter de legalitate.

Formulă complicată şi de o realizare mai mult decât îndoielnică. Nota exactă o dădea de rândul acesta raportul telegrafic al ministrului nostru la Roma, d-l Lahovary, care rezuma astfel la 6 februarie convorbirea sa cu ministrul de Externe al Italiei.

„Sonnino recunoaşte gravele chestiuni care ne apasă... El a adăugat: în cea mai rea situație, România nu va obține niciodată din partea Înțelegerii consimțământul la o pace separată — ea ar produce o gravă depresiune la Aliați, unde atâta lume nu aşteaptă decât un pretext pentru a predica încetarea războiului. D-l Brătianu ar trebui să ştie că Biserica dă câteodată absoluțiunea după păcat, dar niciodată înainte."

Cu toată finețea ce o comporta vecinătatea Vaticanului, ni se dădea astfel sfatul să procedăm şi în această materie cu politica faptului îndeplinit. Ceea ce de altfel am şi făcut: tratativele, începute de guvernul Averescu şi desăvârşite pe urmă de Marghiloman, nu au avut alt rost; ele au îndeplinit astfel, deşi poate cu alte tendințe, în condiții vitregi, programul de aşteptare şi de conservare al puterilor vii ale națiunii, pe care îl definise Ion I.C. Brătianu. Nu era deci greu pentru el, în momentul în care reintram în acțiune şi împrejurările prevăzute de el în aduceau din nou la cârmă, pentru ca „să cucerim ce avem de cucerit", să definească poziția noastră şi în fața Conferinței de Pace.

Punctul său de vedere era limpede şi categoric: România îşi îndeplinise cu prisosință toate angajamentele ei. Pacea de la Bucureşti — păcatul pe care Biserica îl absolvă după ce a fost săvârşit, dar nu înainte

— impusă de defecţiunea rusească şi de izolarea noastră pe frontul oriental, nu căpătase totuşi consfinţirea legală, pentru că Regele Ferdinand *îi refuzase stăruitor ratificarea sa.* Stăteam deci pe baza neclintită a tratatului încheiat cu puterile aliate în august 1916, rezultat al unor lungi şi laborioase tratative, în care toate problemele noastre, naţionale şi etnice, fuseseră îndelung examinate.

De la Paris ştirile erau însă contradictorii. La 23 decembrie, observatorul atent şi diplomatul pătrunzător care era Constantin Diamandy* comunica astfel impresiile sale: „Mi se spune că guvernul francez ar fi lăsat a înţelege că nu este dumerit încă dacă trebuie considerată România ca o aliată sau nu. Aceasta s-ar fi spus d-lor Cretzianu** şi Antonescu."[7] Şi, pe drept cuvânt indignat, adăuga: „Eu nu concep cum o asemenea chestiune a putut fi pusă şi adaug că nu concep cum un ministru al ţării să permită a se pune la îndoială — dacă România este aliată sau nu, mai ales în urma celor declarate în convenţia de armistiţiu a mareşalului Foch***... Este de temut ca asemenea procedee să nu ascundă intenţii de a ne ţine *«la dragée haute»*, ca un fel de presiune pentru a ne muia şi a ne face mai mlădioşi".

Dar tocmai la aceasta nu era dispus Brătianu. Cam în acelaşi timp, revenit acum în fruntea guvernului la Bucureşti, telegrafia miniştrilor săi, la Paris şi la Londra: „Dacă Franţa, cum a spus-o Pichon, voieşte să ne asigure toate revendicările, singurul teren pe care poate acţiona cu eficacitate este acel al tratatului de alianţă... În ce mă priveşte, dacă acest tratat ar fi nesocotit, n-aş putea lua răspunderea politicii româneşti, care trebuie să se dezvolte în această parte a lumii în cel mai strâns acord cu Franţa..."

Peste câteva zile se descoperi originea împotrivirii ce o întâmpinam. Ambasadorul englez la Paris, Lord Derby, mărturisi ministrului nostru că

---

[7] Trimis între timp ca ministru al României la Paris. (N.a.)

* Constantin Diamandy (1860–1931), diplomat, ministru plenipotenţiar al României la Paris. (N.ed.).

** Alexandru G. Cretzianu, diplomat român, ataşat pe lângă delegaţia română de la Conferinţa de Pace. (N.ed.).

*** Ferdinand Foch (1851–1929), mareşal francez, comandant al trupelor aliate de pe frontul de vest în faza finală a războiului. (N.ed.)

Anglia era puterea care se opunea la recunoaşterea calităţii de ţară aliată a României! Francezii şi italienii erau însă de altă părere şi punctul lor de vedere sfârşi prin a se impune[8], înlăturând una din cele mai monstruoase nedreptăţi ce le-ar fi înregistrat istoria. De aici însă, până la recunoaşterea integrală a tratatului de alianţă din 1916, mai era de parcurs un drum lung şi greu.

În primele zile ale lui ianuarie 1919 situaţia era următoarea: printr-o telegramă comunicată de St. Aulaire, guvernul francez îşi propunea să considere România ca o ţară aliată şi să o admită în această calitate, în aceleaşi condiţii ca celelalte mici puteri aliate. „Această hotărâre, urma depeşa, pare îndreptăţită de atitudinea României, care s-a întors net spre Aliaţi, îndată ce a putut scăpa de asuprirea germană.

Totuşi, tratatul din 1916 fiind abrogat în drept de tratatul din Bucureşti, va fi locul să se formuleze o declaraţie, luând ca bază tratatul din 1916 pentru revendicările româneşti, ţinându-se seamă de anexiunea Basarabiei şi de interesele generale şi speciale ale Aliaţilor." Deci tratatul numai ca bază de discuţie şi târguială, în care Basarabia, neprevăzută de semnatarii din 1916, nu figura, desigur, decât ca obiect de compensaţie pentru alte sacrificii.

Replica lui Brătianu nu putea fi decât vehementă: „Cunoaşteţi punctul meu de vedere: România nu ar putea admite un act de strigătoare nedreptate atingând demnitatea ei şi care ar declasa-o moralmente, de ar recunoaşte că nu a îndeplinit clauzele tratatului."

Era vădit că la Paris intrigile începuseră; chiar dacă nu se mai discuta calitatea noastră de aliaţi, se examina dacă vom avea doi delegaţi la Conferinţă sau trei, ca Serbia şi Grecia. În ce priveşte tratatele încheiate de Aliaţi în cursul războiului, se făcea simţită opunerea Americii, dispusă să nu recunoască nici una din convenţiile anterioare intrării ei în acţiune, în primăvara anului 1917. Dar se puteau face excepţii, când ele conveneau puterilor interesate; astfel, Diamandy semnala, într-o scrisoare de la 30 decembrie 1918, că Franţa şi Anglia se înţeleseseră să respecte şi să aplice tratatul pe care îl încheiaseră pentru împărţirea Siriei. Ar fi fost poate un precedent favorabil...

[8] Vezi şi articolul d-lui Tardieu, *Une quinzaine historique* în *Gringoire* din 6 aprilie 1939. (N.a.)

Nesiguranța apăsa greu asupra voinței de acțiune a lui Brătianu. Telegramele sale erau tot mai imperioase, mai hotărâte: „sunt în alternativa de a părăsi guvernul sau de a pleca la Paris pentru Conferința Păcii. Pentru a se hotărî, trebuie să știu dacă credeți că putem face a fi recunoscut tratatul nostru."

Iar, în preziua plecării, acest strigăt, aproape de exasperare: „Fac un ultim efort pentru a face să fie înțeleasă situația României și sunt hotărât a-mi da demisia chiar de la Paris, dacă tratatul nostru nu e recunoscut."

Alți oameni politici se lăsaseră însă impresionați de atmosfera grea ce o întâmpinam în capitalele din Apus și se arătau mult mai sceptici în susținerea tezei ce se întemeia pe tratatul de alianță. Aici este și principalul motiv al divergenței ce s-a produs în acel moment între Ion I.C. Brătianu și Take Ionescu și i-a despărțit pe urmă, în tot timpul Conferinței de Pace.

Se știe că Take Ionescu, care fusese lăsat de germani să treacă în Franța într-un tren special, organizase la Paris Comitetul Național Român, care, în timp ce guvernul Marghiloman reprezenta România oficială și neutră, obținuse totuși recunoașterea Aliaților.

În călătoriile sale între Londra și Paris, își dăduse seama de intențiile acestora și ajunsese să creadă că nu se mai poate susține cauza tratatului de alianță din 1916, pe care el o socotea pierdută din capul locului.

Ce politică era de urmat în asemenea împrejurări? Negociator încercat, orator strălucit și avocat abil, obișnuințele însăși ale profesiunii îl îndemnau spre o soluție ce putea realiza, cu un minimum de riscuri, un maximum de avantaje materiale și practice. În definitiv, procesul ce se deschidea putea fi încheiat de o tranzacție, în condiții favorabile. Ca să fim drepți, trebuie să adăugăm că un alt gând îl stăpânea, până la obsesie: ideea care era să-i determine mai târziu întreaga sa acțiune politică externă, necesitatea unei apropieri între țara noastră și vecinii ei din centrul și sud-estul Europei. Trebuiau înlăturate toate problemele de natură să ne despartă de aceste țări și întărită, chiar cu sacrificii, solidaritatea noastră cu ele. Ajunsese aproape să regrete rezultatele propriei sale politici din 1913 și anexarea Cadrilaterului, pentru a ne împăca definitiv cu bulgarii; cu atât mai mult, dorea o soluție de împăciuire în rivalitatea ce o deschisese între noi și sârbi chestiunea Banatului. Încă înainte de înaintarea armatelor generalului Franchet

d'Espérey*, prin Balcani spre Dunăre, el luase contact la Paris cu membrii Comitetului Național Iugoslav, Trumbici*** și mai ales Pașici**, care susțineau în exil drepturile țării lor, și începuse tratative cu ei. Avem astfel dovada sigură că încă de atunci, în urma acestor convorbiri, el asigurase pe delegații iugoslavi de renunțarea României la revendicarea integrală a Banatului, înscrisă în tratatul de alianță din 1916, și că admisese ca partea occidentală a acestei provincii — Torontalul — să fie alipită Serbiei[9]. Zvonul acestor negocieri ajunsese în țară, fără să capete însă o confirmare categorică: încă de la Iași, Brătianu ridicase această problemă în convorbirile sale cu Cantacuzino Pașcanu și Ionaș Grădișteanu, dar aflase pe acesta din urmă mai intransigent încă — de se putea — decât el însuși, în chestiunea drepturilor noastre naționale.

Acum însă, revenit în fruntea guvernului și în preajma plecării la Paris, problema trebuia lămurită. Am amintit învinuirea, ce i s-a adus în repetate rânduri, că ar fi înlăturat din primul moment orice idee de colaborare cu Take Ionescu, în dorința egoistă de a păstra pentru partidul său și pentru sine toate răspunderile puterii. Telegrama sa din 16 decembrie 1918, îndată după constituirea guvernului pe care îl prezida, constituie răspunsul cel mai categoric la aceste afirmații.

De la sfârșitul lui octombrie, îndată ce evenimentele deschideau noi perspective, el își înfățișase putința unui nou guvern de colaborare cu Partidul Conservator, urmare firească a aceluia din vremea războiului. Sugestiile sale rămăseseră fără răspuns precis. Acum, constituindu-și guvernul, Brătianu ținea să asigure pe Cantacuzino Pașcanu de caracterul provizoriu al formațiunii liberale și îi propunea următoarele condiții pentru un guvern de coaliție: trei portofolii (Finanțe, Lucrări Publice, Industrie) și un ministru de stat, iar pentru Take Ionescu un minister fără

---

[9] Memoriul înaintat la 4 noiembrie 1918 consiliului de la Versailles de consiliul român de la Paris în chestiunea românilor din Transilvania, Bucovina și Ungaria nu menționează Banatul. *Actes et Documents concernant la question roumaine*, Paris 1918, pag. 49–51. (N.a.)

*Louis Franchet d'Espérey (1856–1942), mareșal francez, comandant al trupelor aliate din Macedonia. (N.ed.)

** Nikola P. Pașici (1845–1926), om politic sârb, prim-ministru al Serbiei în timpul Primului Război Mondial. (N.ed.)

*** Ante Trumbici (1864–1938), om politic croat. (N.ed.)

portofoliu şi locul de delegat la Conferinţa Păcii, împreună cu Mişu şi cu el; până şi decretul fusese întocmit. Despre candidaturi în parlament era să fie vorba mai târziu, deşi nu înţelegea să renunţe la majoritatea în cameră sau la prefecturi. Acest acord era subordonat însă îndeplinirii a două condiţii esenţiale: realizarea neîntârziată a reformelor şi întoarcerea lui Take Ionescu la Bucureşti, pentru ca, într-o conferinţă prealabilă, prezidată de Regele Ferdinand, delegaţii noştri să se pună definitiv de acord asupra tuturor chestiunilor ce urmau să le susţină la Conferinţa Păcii. Aceste propuneri, ministrul Cretzianu urma să le comunice la Paris lui Take Ionescu, iar, în cazul când ar fi obţinut o acceptare de principiu, remanierea guvernului s-ar fi făcut imediat.

Evenimentele nu-i mai îngăduiau însă să aştepte răspunsul; de la o zi la alta, ştirile soseau, unele mai liniştitoare, altele mai alarmante. Era sigur că în culisele Conferinţei se urzeau intrigi împotriva noastră, pe care nu le putea combate, cu oarecare şanse de reuşită, decât la faţa locului. Şi aşa sosirea delegaţiei române era târzie; nu mai era nici un moment de pierdut.

În ultimele zile ale anului 1918, stil vechi, — adică la 11 ianuarie 1919 — primul ministru pleca la Paris, prin Belgrad şi Fiume, însoţit de secretarul general al delegaţiei, Constantin Brătianu*, de colonelul Toma Dumitrescu, de d-l I. Plessea şi de corespondentul francez al ziarului „Le Temps", d-l Tavernier, al cărui rol a fost în această împrejurare destul de mare însemnat.

Prima etapă a călătoriei era Belgradul, întâi pentru că se călătorea în condiţii destul de grele, într-o vreme când totul se desfăcea şi se prefăcea în Europa Centrală, dar mai ales pentru a dovedi că, mergând la Conferinţă, primul delegat al României nu avea nici un gând de duşmănie împotriva statului vecin şi aliat.

Trecem asupra împrejurărilor în care s-a făcut călătoria; e de dorit ca acei ce au fost acolo să le descrie odată mai amănunţit; mă voi opri numai la rezultatele întrevederilor ce au avut loc.

După o noapte petrecută în condiţii dificile, în Belgradul pustiit de năvălitori, a urmat într-adevăr, la 13 ianuarie, un dejun la palatul

* Constantin (Dinu) I.C. Brătianu (1866–1950), al doilea fiu al lui I.C. Brătianu, fruntaş liberal. (N.ed.)

principelui regent — era viitorul rege Alexandru I, care exercita regența în numele bătrânului suveran, Petru I. După dejun, au fost examinate, într-o lungă convorbire, principalele probleme care interesau cele două țări.

„Departe de a constitui pentru România un act inamical față de Serbia, lămurea Ion I.C. Brătianu pe principele Alexandru, soluția (în chestiunea Banatului) îi era impusă de convingerea că Dunărea era singura graniță capabilă să evite în viitor procese între noi și sârbi, așa cum ele există din nenorocire în Dobrogea, între bulgari și țara noastră. Ar fi nenorocit să tranșăm, sub înrâurirea unor factori vremelnici, o chestiune care poate ușura, sau compromite pentru totdeauna, dezvoltarea relațiilor între cele două popoare."

Nu avea intenția de a provoca o declarație a principelui, dar credea de datoria sa de a-i expune adevăratul motiv al atitudinii noastre.

Principele răspunse mulțumindu-i, dar arătându-i, cu aceeași sinceritate, că el socotea că Belgradul nu putea rămâne la graniță și că poporul sârb din Banat avusese o prea mare parte în dezvoltarea națională a Serbiei, pentru a putea fi părăsit. Era însă convins de necesitatea unor relații prietenești între cele două popoare; punctul de vedere al lui Brătianu fiindu-i de altfel cunoscut, spera totuși că se vor putea găsi soluții de înțelegere, fără a jertfi interese sârbești atât de considerabile.

După această întrevedere, principele primi în audiență pe Tavernier. „Și-a arătat mirarea, înseamnă raportul, că d-l Brătianu s-a mărginit la considerații generale. Între altele, i-a confirmat înțelegerea, între d-nii Take Ionescu și Pașici, în privința părții occidentale a Banatului, care recunoaște Serbiei drepturi asupra acestei regiuni."

Orice urmă de îndoială era acum înlăturată. Din acel moment, colaborarea cu Take Ionescu devenise imposibilă.

Au urmat pe urmă discuții, al căror ecou a ajuns până aproape de noi. Presa, pătimașă ca totdeauna, a adâncit diferendul între exponenții celor două teze; s-a dezlănțuit o polemică aspră, în care presa opoziției ataca politica „trufiei sterile", pe când cea liberală aducea învinuiri politicii „de sărut mâna". De fapt, era mai mult decât conflictul dintre doi oameni, dintre două personalități, oricât de deosebite ar fi fost temperamentele și metodele. Era lupta între două concepții fundamental opuse, ce nu se aflau față în față pentru prima oară în 1919 și pe care le

vom regăsi desigur în toate împrejurările importante ca un factor permanent în dezvoltarea politică a României. Era conflictul între intransigență și tranzacție.

Antagonismul acesta apăruse oarecum în germene cu patruzeci de ani înainte, în timpul tratativelor care precedaseră Congresul de la Berlin. Și atunci, spiritul realist al lui Mihail Kogălniceanu căutase o soluție practică, care să ne asigure avantaje teritoriale în Dobrogea și să nu ne opună, într-o rezistență ce o socotea zadarnică, imperialismului rusesc care ne cerea județele Basarabiei de miazăzi; iar Ion C. Brătianu, tatăl lui Ion I.C. Brătianu, menținea cu intransigență convenția încheiată cu Rusia la începutul războiului, care ne garanta integritatea teritoriului; sub nici un cuvânt nu admitea să se renunțe de bună voie la dreptul nostru asupra părții din Basarabia, pe care Europa ne-o restituise după războiul Crimeii.

Evenimentele din 1918 și unirea Basarabiei întregi cu România dovediseră, tocmai atunci, dreptatea acestui punct de vedere. Fără rezistența hotărâtă din 1878, România ar fi pierdut dreptul moral de-a revendica Basarabia, atunci când sorocul dreptății i-o aducea, după patru decenii, în ceasul prăbușirii împărăției țarilor.

De altfel, dacă fuseseră discuții pe această chestiune între I.C. Brătianu și Kogălniceanu, ele n-au ieșit dintr-un cerc foarte restrâns, iar actele oficiale și-au păstrat secretul până în zilele noastre. La Berlin, atitudinea lor a fost solidară; Kogălniceanu a găsit cele mai calde accente pentru a apăra drepturile noastre, iar în clipa în care a depus pe masa Congresului textul convenției care dovedea că țarul își călcase făgăduința, el uitase tot ceea ce discutase în patru ochi cu președintele său de Consiliu. Dar în 1919 conflictul a trecut în domeniul public și n-a mai putut fi ocolit. Ion I.C. Brătianu, în clipa în care își definea politica la Conferința Păcii, era deci călăuzit de experiența generației precedente, pe care istoria chiar atunci o dovedise justificată. Această experiență îl determina să aleagă drumul mai lung și mai greu, care, dincolo de frământările trecătoare ale evenimentelor, păstrează, peste vremuri, linia neșovăitoare a năzuințelor și intereselor permanente ale țării. Era să o spună el însuși, în amurgul vieții, în conferința sa de la Ateneu.

„În chestiunile cele mari, în acele de ordin moral care stăpânesc viitorul unui neam, de care sunt legate interesele lui supreme de onoare și

de naţionalitate, nu pot fi preţuri de tocmeală, nu pot fi motive de oportunitate ca să te hotărască a le compromite, coborându-te de pe tărâmul înalt şi singur al principiilor. Oricare ar fi vicisitudinile zilelor şi anilor, oricare ar fi durata lor, vine ora răsplăţii."

CAPITOLUL II

REVENDICĂRILE ROMÂNIEI ÎN FAŢA CONSILIULUI SUPREM
IANUARIE–APRILIE 1919

Această concepţie a drepturilor României, primul nostru delegat urma să o susţină la Conferinţa Păcii, ale cărei lucrări începuseră atunci când sosi în sfârşit la Paris. Îşi dădu însă repede seama că avea a face tot mai puţin cu Conferinţa, ca adunare, ca parlament al Lumii Noi, şi tot mai mult cu faimosul Consiliu al celor Patru „Mari", reprezentaţi ai puterilor cu interese nemărginite în treburile Europei, pentru care un spiritual scriitor belgian găsise pseudonimul sintetic de „Sir Archibald Bigfour": consiliul restrâns şi suprem, în care se concentra tot mai multă puterea executivă a Conferinţei.

De fapt însă, în ce priveşte problemele generale, cei Patru s-au redus destul de repede la trei, nu pentru că primul delegat al Italiei, Orlando*, n-ar fi fost la înălţimea misiunii sale; dar s-a dovedit în curând că Italia nu avea motive să fie mulţumită de modul în care interesele ei erau privite la Conferinţă şi că trebuie deci să-şi concentreze întreaga activitate pentru apărarea lor. De aceea, în chestiunile de ordin general, care nu atingeau o latură mai însemnată a politicii italiene, aveau cuvânt hotărâtor aceşti Trei, care aduceau fiecare, în examinarea problemelor, mentalitatea şi temperamentul său, concepţia sa profund deosebită de a celorlalţi. Trebuie amintite trăsăturile lor caracteristice, pentru a înţelege cât era de

*Vittorio Emmanuelle Orlando (1860–1952), prim-ministru al Italiei în timpul Primului Război Mondial, şef al delegaţiei italiene la Conferinţa de Pace. (N.ed.)

greu să se realizeze o sinteză a vederilor lor, sinteză ce prea adesea nu depăşea marginile unui compromis.

*Woodrow Wilson**, preşedintele Statelor Unite ale Americii, era singurul şef de stat care a coborât în arenă, primind să ia parte activă, ca prim delegat al ţării sale, la lucrările Conferinţei. Dar, deşi ieşise din rezerva ce i-ar fi impus-o poate situaţia sa de preşedinte al celei mai puternice republici, el se socotea şi mai departe ca un arbitru, arbitrul păcii şi al dreptăţii omenirii. El aducea justiţia, el îi statornicea legile:

„O justiţie imparţială, spunea el într-o declaraţie făcută la Conferinţă la sfârşitul lui ianuarie, care să nu distingă între acei către care voim să fim drepţi şi acei, către care n-am voi să fim drepţi".

Pentru el războiul fusese o cruciadă, iar pacea ce o prezida trebuia să fie judecata — nu o judecată penală a vinovaţilor învinşi, cum o doreau unii — ci judecata întemeiată pe legile eterne ale echităţii, care nu ţineau seamă de prieteni sau de vrăjmaşi: *Judecata de apoi, chemată să hotărască definitiv destinele lumii*[10]. Figura lui rigidă, desprinsă din tradiţia predicii protestante, întruchipa spiritul doctrinar al ideologiei abstracte, credinţa în idealul supra-pământesc al binelui absolut. Astfel, vizionar al păcii şi al înfrăţirii între oameni, plutea deasupra evenimentelor şi a contingenţelor omeneşti, reformator religios încă mai mult decât om de stat.

De atunci, această atitudine ridicase, chiar în America, împotriviri care sporeau. Rezoluţia celor 39, redactată de senatorul Lodge, prevestea, încă de la 3 martie 1919, rezistenţa de care era să se sfărâme măreţul ideal wilsonian, în ţara lui însăşi. Dar, în jurul preşedintelui, erau destui reprezentaţi, oficiali sau oficioşi, care păstrau un contact mult mai apropiat cu realităţile vieţii şi în special cu acelea economice.

Alături de Wilson, în consiliu se deosebea activitatea neobosită a primului ministru britanic, *David Lloyd George***. Lunga practică a vieţii

---

[10] V. Mermeix, *Fragments d'histoire 1914–18*; VI. *Le combat des trois*, Paris, 1922, p. 26 şi urm.; 63 şi urm; 137 şi urm. (N.a.)

* Thomas Woodrow Wilson (1856–1924), preşedinte al Statelor Unite, conducător al delegaţiei americane la Conferinţa de Pace. (N.ed.)

** David Lloyd George (1863–1945), prim-ministru al Marii Britanii, conducător al delegaţiei engleze la Conferinţa de Pace. (N.ed.)

politice şi parlamentare engleze înăbuşise în el, numai în parte, zvâcnirile temperamentului său spontan şi ale eredităţii sale celtice. Ele se manifestau adesea în avânturile improvizaţiei sau în vreo observaţie caustică. Izbucniseră cu violenţă în manifestul electoral care-i dăduse, în decembrie 1918, însemnate majorităţi, având drept *slogan* sau lozincă acest întreit imperativ: judecata împăratului Wilhelm, pedepsirea tuturor vinovaţilor, toate cheltuielile de război în sarcina Germaniei.

Dar, fire eminamente adaptabilă, revenise numaidecât, din primele zile ale Conferinţei, la simţul precis al realităţilor şi la necesităţile tradiţionale ale politicii britanice de echilibru. Pe continent, Germania prăbuşită de înfrângere şi frământată de revoluţii încetase de a mai fi periculoasă; în schimb Franţa, încununată de prestigiul victoriei, era în plină ascensiune. Influenţa ei asupra Europei trebuia deci mărginită şi stăvilită.

În faţa oamenilor de stat anglo-saxoni, se ridica, emoţionantă întruchipare a Franţei victorioase, figura bătrânului *Georges Clemenceau,* „mareşal civil al războiului", ale cărui sprâncene şi mustăţi stufoase aminteau, printr-o ciudată potrivire a asemănărilor, acele nu mai puţin dese ale celuilalt dictator, care îndrumase în tabăra opusă destinele Europei, cu treizeci de ani în urmă: Bismarck, cancelarul de fier. Cuvântul său aprig — ferocele său *staccato,* zicea Lloyd George — şi spiritul său caustic erau îndeobşte cunoscute şi temute. Nu degeaba i se spunea „Tigrul". Argumentele sale tăioase se înfigeau ca nişte ghiare în trupul adversarului şi nu-l lăsau nesfâşiat. Replicile cădeau decisive, ca lovituri de topor. Când, într-o şedinţă a Consiliului, delegaţii sârbi, în vederea operaţiunilor din Ungaria, invocau consideraţii generale, Clemenceau întrerupea brusc: *„On ne fait pas une armée avec des considérations générales".*

Când distinsul parlamentar, care era Franklin-Bouillon, îşi manifesta dorinţa de a figura în delegaţia franceză la Conferinţa Păcii, era înlăturat cu această întrebare: *Et pourquoi Washington-Potage?*

În scrisoarea sa mai sus citată, Constantin Diamandy ne-a lăsat următorul portret, caracteristic pentru primele zile ale Conferinţei.

„În Franţa, Clemenceau continuă a stăpâni, deşi mai contestat, mai ales la socialişti. Dar chiar acei care îl critică recunosc că, date fiind serviciile imense făcute şi popularitatea lui în armată, ar fi primejdios de

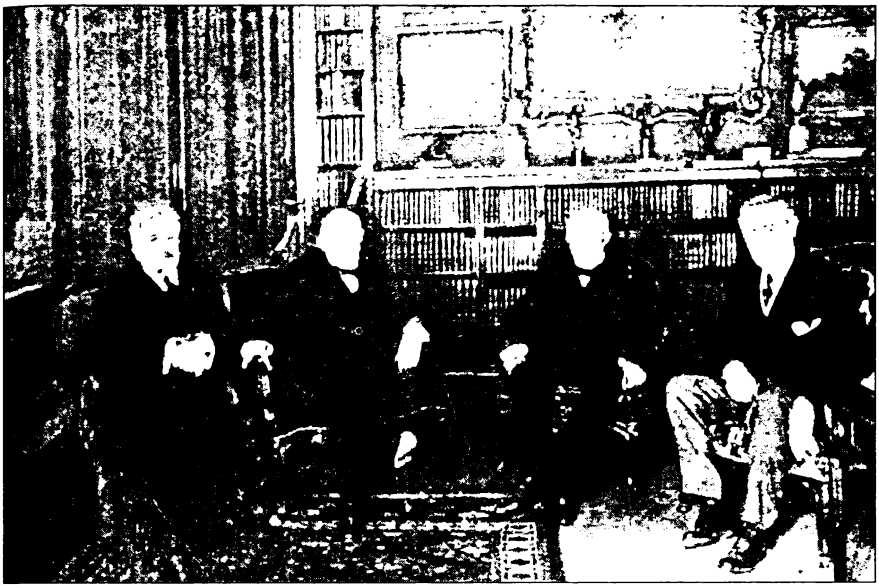

Consiliul celor Patru

a-l înlocui de pe acum. Din nefericire, bătrânul e atât de întreg, de intransigent, încât este imposibil de a-l atenua. Se simte că el voieşte să dirijeze după voia lui negocierile de pace şi dacă se recunoaşte că a fost omul războiului, se contestă că este înzestrat pentru a fi omul păcii. Nu cunoaşte şi nu studiază nici o chestiune. Îşi bate joc de colaboratorii lui, ia totul asupră-i şi, când este plictisit, sfârşeşte cu *«je m'en fiche»*."

Între firea sa dictatorială şi intransigenţa lui Ion I.C. Brătianu, relaţiile nu erau uşoare. Ieşirile sale, adesea lipsite de urbanitate, la adresa primului delegat al României, modul sumar în care expedia unele chestiuni din cele mai importante pentru ţara noastră, fără să le cerceteze mai de aproape, i-au făcut o reputaţie de ostilitate susţinută împotriva ţării şi a lui Ion Brătianu în special. E prea adevărat că, adesea, primul nostru delegat nu-şi putea stăpâni indignarea şi că întâlnim, în actele diplomatice şi în corespondenţa din vremea Conferinţei, destule expresii inamicale, de o parte şi de alta.

Şi totuşi, în fond, Clemenceau, cu toate asperităţile caracterului său, nu ne era un duşman declarat şi constant. Alte forţe ne erau vrăjmaşe şi îl obligau, de cele mai multe ori, să ia atitudine alături de ele, dar cel puţin în două împrejurări ne-a dovedit prietenie. Se pare că lui îi datorăm graniţa Dobrogei de miazăzi, căci delegaţii englezi şi americani erau gata să restituie Cadrilaterul Bulgariei. Opunerea categorică a primului delegat francez ni l-a păstrat.

În criza cea mai gravă a politicii româneşti la Conferinţa Păcii, după plecarea protestatară a lui Ion I.C. Brătianu, pe chestiunea tratatului minorităţilor, asupra căreia vom reveni mai pe larg, Clemenceau căutase totuşi o formulă pentru ca să ne uşureze semnarea tratatului cu Austria, ce fusesem obligaţi să o refuzăm. El credea că, în clauza ce provocase rezistenţa noastră, se pot înlocui Marile Puteri, ce urmau să asigure aplicarea noului statut, cu Consiliul Societăţii Naţiunilor, organ încă teoretic şi nedefinit la acea vreme. Dar secretarul general al Ministerului de Externe francez, Philippe Berthelot, era complet câştigat celeilalte teze şi însufleţit de concepţia anglo–americană. Când delegaţii români i-au vorbit de iniţiativa preşedintelui Consiliului, el n-a avut altă grijă decât să o zădărnicească şi a reuşit.

Era într-adevăr, în politica pe care o reprezenta atunci Clemenceau, o contrazicere fundamentală, pe care o regăsim în întreaga sa acţiune. Teza

lui era teza securității franceze. I-o cerea experiența celor trei invazii în cursul ultimului secol, de la 1814 la 1914; prea recente și prea grele erau încercările marii încăierări, care pustiise teritoriul de nord și răsărit al Franței, prea dureroase sacrificiile; nu era familie franceză care să nu fi pierdut unul sau mai mulți dintre fiii ei. Trebuia ridicat la graniță un zid de netrecut și sfărâmată de-a pururi puterea dușmană.

Dar, în același timp, această securitate cerea o nedespărțită solidaritate cu politica Angliei și a Statelor Unite, cu al căror ajutor se câștigase războiul. Chiar în măsurile ce priveau direct apărarea ei, Franța nu mai putea hotărî singură. Și atunci, din alăturarea acestor condiții, care nu se potriveau, pentru că fiecare din ele răspundea altor concepții și altor interese, a izvorât un lung șir de ezitări și de contraziceri în politica Consiliului Suprem și a Conferinței Păcii. Ne va fi de ajuns să amintim numai două din cele mai însemnate, prin problemele ce le ridicau și prin consecințele lor.

Față de Germania învinsă, într-o ședință memorabilă a Consiliului de Miniștri francez, la care asista, redus la tăcere de rolul său constituțional, președintele Republicii, Poincaré*, mareșalul Foch arătase necesitatea pentru Franța de a rămâne pe malul stâng al Rinului și de a-și acoperi hotarele prin constituirea unei Renanii independente. Se opuneau însă aliații anglo-saxoni, hotărâți să încheie o pace dreaptă și să nu se atingă de unitatea Germaniei, stăpânită acum de un regim democratic.

Față de Rusia bolșevică, nota franceză preciza, în termenii cei mai categorici: *„On ne pactisera pas avec le crime"*. Dar Lloyd George, speriat de întinderea propagandei comuniste în Europa Centrală, se arăta dispus, pe de o parte, să menajeze Germania, spre a nu o arunca în brațele bolșevismului, iar de alta, sensibil la argumentul electoral, nu cuteza să jignească aspirațiile mișcării muncitorești, prin atitudini ostile față de republica socialistă a Sovietelor. Iar Wilson, la rândul său, se arăta influențat de conversațiile ce avuseseră loc la Copenhaga, între Litvinov** și unii agenți americani, ca și de interesul, ce îl manifestau marile grupări petroliere, reluării negoțului cu Rusia. La toate acestea se mai adăuga

* Raymond Poincaré (1860–1934), președinte al Franței. (N.ed.)

** Maxim Maximovici Litvinov (1876–1951), diplomat și Comisar al poporului pentru Afacerile Externe al U.R.S.S. (N.ed.)

istovirea ce cuprinsese pe soldaţii Marilor Puteri, după atâţia ani de măcel neîntrerupt; o dorinţă fierbinte de pace, o aversiune împotriva oricărei noi expediţii războinice se făceau tot mai mult simţite. Propaganda extremistă împotriva capitalismului şi a îmbogăţiţilor războiului, ce era să-şi găsească tocmai atunci expresia cea mai puternică în cartea lui Henri Barbusse*, *Le Feu*, afla în aceste împrejurări un minunat teren de activitate. Acţiunea împotriva Rusiei nu era populară şi expediţia de la Odessa a dovedit-o pe deplin. Când bolşevismul s-a înstăpânit şi în Ungaria, după ce contele Károlyi** a trecut mâna lui Bela Kun***, greutăţile pe care România le întâmpina la răsărit, s-au ridicat deopotrivă de ameninţătoare şi la apus.

În sfârşit, la toate aceste se mai adăuga, pentru a le pune vârf, o lipsă de cunoştinţe geografice, uneori scandaloasă. Desigur delegaţiile erau înconjurate de adevărate armate de experţi, care îngrămădeau în jurul lor hărţile şi statisticile demografice şi economice. Dar ce foloseau studiile lor cele mai documentate, când oamenii care hotărau, lucrând cu uşile închise, erau aşa de lămuriţi asupra problemelor ce le examinau, încât Philippe Berthelot aminteşte că într-o zi Clemenceau, scoţându-şi capul prin uşa camerei, în care cei trei (în lipsa lui Orlando) statorniceau noile graniţe ale Europei, îi striga: „*Venez donc, à nous trois nous ne sommes pas f.... de trouver la Vistule*". Iar Berthelot a trebuit să le explice că, pe harta germană ce o folosea Consiliul Suprem, Vistula se numea „Weichsel". — „Aha" ... răspundeau cei Trei[11]. Sau ce să mai spunem de degetul fantezist al lui Lloyd George, care plimbându-se pe hartă, pe când premierul britanic spunea: „Nu înţeleg de ce sunt mereu atâtea discuţii pe chestiunea aceasta a Banatului..." se oprise tocmai asupra Cernăuţilor! Legenda, care mai adaugă uneori, dar, cum zice proverbul, nu împrumută decât celor bogaţi, pretinde chiar că, exasperat de polemicile între cehoslovaci şi poloni pentru regiunea Teschen, discuţie ce a rămas actuală până deunăzi, tot Lloyd George ar fi exclamat: „Dar în

[11] A. Bréal, *Philippe Berthelot*, p. 113. (N.a.)

* Henri Barbusse (1873–1935), scriitor francez comunist. (N.ed.)

** Károlyi Mihály (1875–1955), prim-ministru şi preşedinte al Republicii Ungaria la sfârşitul Primului Război Mondial. (N.ed.)

*** Kun Bela (1886–1939), conducător comunist ungur. (N.ed.)

definitiv, de ce nu chemăm pe acest domn Teschen, să vină o dată să se explice în faţa noastră..." Aplicare neaşteptată şi nouă a zicătorii clasice franceze: *prendre le Pirée pour un homme!*

*

* *

În faţa acestor oameni şi în asemenea împrejurări, desigur că delegaţia noastră a trebuit nu să-şi modifice punctul de vedere, dar să-şi întregească argumentele. Greşit s-a spus că s-a mărginit la litera tratatului de alianţă din 1916; simţea acum şi ea că acest tratat va fi contestat. Asupra atmosferei fusese lămurită de la început, prin deosebirea făcută între noi şi celelalte puteri mici aliate: Belgia, Serbia şi Grecia aveau câte trei delegaţi oficiali, România numai doi, cu toate eforturile ministrului de Externe francez Pichon, de a ne admite pe picior de egalitate cu celelalte trei state; chestiune de protocol, din care însă se puteau deduce simpatiile şi antipatiile.

Delegaţii noştri, după ce Ion I.C. Brătianu, în expunerea făcută înaintea Conferinţei la 31 ianuarie, amintise revendicările recunoscute de tratatul de alianţă, au simţit totuşi nevoia să-l justifice printr-o largă expunere a realităţilor etnice, la care au fost chemate să contribuie, prin studii şi memorii însoţite de hărţi, atâtea din competenţele noastre istorice şi geografice. Ar trebui republicat în întregime, în special memoriul care înfăţişa punctul nostru de vedere la 1 februarie 1919, întregind expunerea făcută, cu o zi înainte, de Ion I.C. Brătianu. Ne vom mărgini însă la pasajele esenţiale, care trebuie neapărat amintite.

„Dacă ar fi fost vorba, spunea memoriul, de a aplica, cu o rigoare absolută, principiul grupului lingvistic sau etnic, România ar fi trebuit să reclame, fără contestaţie posibilă, unirea cu sutele de mii de români, de limbă, obicei şi inimă, care locuiesc în grupuri compacte pe ţărmul stâng al Nistrului şi dincolo de Bug, până la Nipru."

Ar fi trebuit să revendice sute de mii de români stabiliţi, dincolo de Dunăre, în Serbia, între văile Timocului şi Moravei, mai bine de 100 000 pe malul bulgăresc al Dunării, satele româneşti împrăştiate în câmpia ungurească până la Tisa, în mai multe provincii ale imperiului ţarilor şi până în depărtata Siberie.

Ar fi trebuit să-şi amintească vechile populaţii româneşti sălăşluite în inima însăşi a Peninsulei Balcanice.

„Reclamând toate aceste suflete românești, ar fi putut ușor face abstracție de elementele străine stabilite înlăuntrul granițelor naturale ale țării românești.

Dar România n-ar fi realizat decât un stat factice și împrăștiat, a cărui dezvoltare economică ar fi întâlnit greutăți, poate de netrecut, și a cărui constituire geografică ar fi fost izvorul unor nenumărate și nesfârșite conflicte, cu statele vecine... Dar România nu cere intrarea în unitatea românească a tuturor acestor populații de dincolo de Dunăre, de Nistru și de Tisa, nici chiar a acelora de care nu e despărțită decât de lărgimea cursului unei ape. România cere numai tuturor statelor vecine de a arăta aceeași moderație și de a face aceleași sacrificii în interesul păcii, al liberii dezvoltări a popoarelor și al progresului economic al Europei."

Deci nu numai tratatul din 1916 în litera lui, depășită de evenimente, dar tratatul ca o concesie adusă păcii și liniștitei dezvoltări a noii lumi, față de întinderea integrală a revendicărilor și realităților etnice românești. Acest punct de vedere, prea multă vreme uitat sau nesocotit, constituie totuși fundamentul întregii noastre acțiuni la Conferință.

Se trecu însă numaidecât la examinarea mai amănunțită a problemelor; se confruntau hărți și statistici. Problema centrală o constituia Banatul, asupra căruia stăruia îndărătnicia primului delegat sârb, a bătrânului Pașici. Necunoscând multe limbi străine, își rezuma totuși îndestul de elocvent apriga sa revendicare, ciocănind insistent cu degetul asupra hărții — el, însă, fără să greșească — și repetând cu încăpățânare: *Ba-nat, Banat...*

În expunerea făcută la 31 ianuarie în fața Conferinței, Ion I.C. Brătianu stăruise asupra unității geografice și economice a provinciei, a amestecului naționalităților: cei 600 000 de români și 400 000 de șvabi reprezentau însă o masă mult mai considerabilă decât 300 000 de sârbi. Vorbind de revendicările noastre, cunoscute din 1916 Puterilor care semnaseră tratatul și care urmau să fie lămurite și celorlalte două mari puteri ne-europene — Statele Unite și Japonia — el încheiase, la rândul său: „Aceste revendicări sunt dominate de principiul etnic. Le-am formulat în virtutea acestui principiu, în numele dreptului nostru la unitatea națională. Dar acest principiu trebuie să se împace cu celelalte necesități ale vieții popoarelor, ce nu s-ar putea concepe independente de condițiile teritoriale, în care popoarele sunt chemate a se dezvolta."

Problema era cu atât mai greu de rezolvat, cu cât, în urma armistiţiului încheiat la Belgrad de generalul Franchet d'Espérey, trupele sârbeşti ocupaseră de îndată Banatul şi nu aveau intenţia de a-l părăsi. Chestiunea rămase deocamdată în studiul experţilor şi al comisiilor.

Dar noi probleme se aşezau în primul plan al actualităţii şi al preocupărilor noastre. În primul rând, trebuia asigurată aprovizionarea ţării, secătuită de război şi de ocupaţii, aproape înfometată. La 4 februarie, Brătianu putea comunica lui Pherechide*, bătrânul om de stat, pe care îl lăsase interimar la preşedinţia Consiliului în ţară, că încheiase cu Canada o convenţie pentru import de seminţe, stofe şi material de cale ferată, în valoare de 125 de milioane; Alexandru Constantinescu** îi telegrafiase din vreme că lipseau până şi grânele pentru însămânţare. Wilson, înainte de-a pleca pentru scurt timp în America, îi scrisese arătându-şi intenţia de a sta mai mult de vorbă despre „importantele chestiuni interesând România" la înapoierea sa. Primul nostru delegat, care nu-şi ascundea scepticismul asupra înţelegerii pentru întemeierea Societăţii Naţiunilor, cu toate discursurile ditirambice care îi salutaseră începuturile, avea totuşi atunci impresii mai favorabile asupra atitudinii Americii faţă de problemele noastre; de altfel, serviciul de aprovizionare american ne ajuta şi pe noi. „Din nefericire, scria Brătianu lui Pherechide, după câteva zile, adversarii noştri politici exploatează aici împotriva noastră neîncrederea şi cupiditatea oamenilor de afaceri şi influenţa lor asupra hotărârilor politice"... Era să ne izbim şi mai târziu de aceste greutăţi.

Aproape simultan, printr-o neplăcută coincidenţă, întâmpinam primele dificultăţi în spinoasa chestiune a încetăţenirii evreilor. La 12 februarie, Brătianu comunica lui Pherechide, la Bucureşti, aceste impresii puţin favorabile.

„Evreii de aici, sub influenţa sugestiilor şi a documentării primite din România, consideră decretul nostru de naturalizare ca neîndestulător. Ei obiectează îndeosebi că naturalizarea rămâne individuală, pentru că e supusă la prea multe amânări şi formalităţi complicate şi că impune pe

* Mihail Pherechide (1842–1928), om politic liberal, ministru în timpul războiului. (N.ed.)

** Alexandru Constantinescu (n.1859), ministru liberal (N.ed.)

deasupra dovada negativă a nesupuşeniei străine, ceea ce este opus tuturor principiilor juridice. În ce priveşte pe dezertori, ei nu admit decăderea decât în virtutea naşterii lor pe pământul românesc. Această decădere nu s-ar putea aplica numai evreilor, astfel că o amnistie ce ar acoperi faptele de dezerţiune ar trebui să folosească de asemenea evreilor.

Am avut lungi convorbiri în această privinţă cu Edouard de Rotschild, preşedintele Consistoriului evreiesc din Franţa, şi cu Israel Levy, marele rabin al Franţei. Ar fi bine să examinaţi această chestiune cu dorinţa de a izbuti, dacă situaţia politică o permite, căci aici ne găsim în faţa unor grave dificultăţi."

Chestiunea evreiască, problemă internaţională prin definiţie, cu multiplele şi variatele ei legături, care îngreuiase atât de mult situaţia României mici la Congresul de la Berlin, se aşeza acum din nou în calea noastră la Conferinţa de Pace din Paris. În clipa în care aveam nevoie de ajutorul Aliaţilor pentru apărarea însăşi a ţării, fără să mai vorbim de revendicările teritoriale înfăţişate Conferinţei, ostilitatea acestor cercuri, atât de strâns legate de marea finanţă a Europei şi a Americii, putea avea cele mai grave consecinţe. De altă parte, cât de uşor era pentru guvernul român de a aduce tocmai atunci măsuri mai largi de amnistie pentru dezertorii războiului ne-o dovedeşte telegrama pe care Pherechide o trimisese la Paris încă de la 6 februarie.

Era vorba de agitaţia războinică a ungurilor, dincolo de linia pe care armistiţiul ne oprise armatele în Ardeal, ce ameninţa existenţa întregii populaţii româneşti din comitatele Aradului, Bihorului, Sălajului şi Sătmarului. Cel mai alarmat de această situaţie era desigur preşedintele Consiliului Dirigent, d-l Iuliu Maniu, care semnala mereu guvernului din Bucureşti excesele maghiare.

„Maniu ne comunică, telegrafia Pherechide, că atrocităţile ungureşti continuă zilnic; documentele dovedesc că organele oficiale ungureşti iau parte la ele; bande sosesc în trenuri blindate sau pleacă cu tren special; singură autoritatea poate pune aceste trenuri în mişcare, să le facă loc; ei pornesc lumea cu sila la recrutare şi satele au fost pustiite. Maniu ne arată numele satelor unde au avut loc măceluri şi torturi — în special sublocotenentul invalid Gheorghe Tamaş e printre victime —, citează numele a şase bărbaţi şi a unei femei ce au fost împuşcaţi, numele altor trei sate în care s-au găsit morţi şi răniţi.

La Bologa, unui tânăr român i s-a tăiat braţul drept şi a fost silit să-şi mănânce propria sa carne; populaţia comitatelor Arad, Bihor, Sălaj şi Sătmar e sub teroare; dimpotrivă, unde sunt trupele noastre, domneşte cea mai desăvârşită ordine, securitatea persoanelor şi a bunurilor e asigurată, fără deosebire de rasă. Colegii noştri exasperaţi cer ajutor. "

Nici situaţia la Nistru nu părea mult mai limpede, iar spiritul trupelor aliate trimise la Odessa tot mai nesigur. Bolşevicii înaintau prin Ucraina spre Marea Neagră; de-abia se înăbuşise răscoala bandelor ucraineene din nordul Basarabiei. Iar dincolo, sub ochii trupelor franceze de la Seghedin şi Arad, ungurii nu-şi mai ascundeau pregătirile de ofensivă. În timpul acesta, cu toate cererile noastre stăruitoare, întârziau atât armamentul cât şi echipamentele militare făgăduite de aliaţi. Dialogul între Bucureşti şi Paris devine dramatic:

„Armistiţiul, telegrafia Pherechide la 19 februarie, a făcut să înceteze războiul, dar nu pentru noi... Suntem campionii ordinii în folosul tuturor şi, în loc să fim ajutaţi, se tolerează călcarea armistiţiului de către vrăjmaşii noştri, în favoarea bolşevicilor. Cum de nu se înţelege că noi apărăm cauza care e aceea a lumii civilizate? Se arată o bunăvoinţă deosebită altora, care n-au făcut pentru cauza comună sacrificiile enorme ce ni le-am impus."

Iar Brătianu îi răspundea la 25: „Telegrama d-tale este un rezumat elocvent al expunerii pe care nu încetez să o fac şi pe care am repetat-o în cursul săptămânii trecute înaintea ministrului Afacerilor Străine, în faţa Comisiei pentru delimitarea graniţei, ce o voi face din nou mâine, marţi, la Versailles, unde ni s-a făgăduit în sfârşit o soluţie. Am fost de mai multe ori pe punctul de a protesta, întorcându-mă în România şi dându-mi demisia. Un exces de conştiinţă a datoriei mi-a impus obligaţia de a îndura totul, cât timp va exista o speranţă de a face să înceteze această situaţie mizerabilă."

La 28, trei zile mai târziu, îi scăpa, în prima scrisoare ce mi-o trimitea de la Paris, această mărturisire a stării sale de spirit: „Greutăţile sunt mari. Pe deasupra tuturor, multă răbdare se cere şi Dumnezeu ştie dacă, în starea în care se află ţara, această virtute e uşor de manifestat. Generaţiile viitoare îşi vor închipui că oameni mai fericiţi ca noi, a doua zi după victorie, n-au putut fi, pe când în realitate niciodată n-au fost răspunderile mai mari şi sarcina mai grea."

În sfârşit, stăruinţele noastre ajungeau la un rezultat. La 20 martie, colonelul Vix, reprezentantul militar al Aliaţilor la Budapesta, înmâna contelui Károlyi somaţia de a-şi retrage trupele pe noua linie de demarcaţie, care să pună la adăpost populaţia românească a Munţilor Apuseni. Dar atunci se produse o nouă lovitură de teatru. Károlyi, care prevăzuse asemenea eventualitate, îşi dădu demisia, lăsând puterea în mâinile sovietului revoluţionar condus de Bela Kun.

Noul regim nu era decât o anexă a Sovietelor din Moscova, cu care stabilea de îndată o legătură de strânsă colaborare. Între ostilitatea comuniştilor la răsărit şi la apus, situaţia României devenea tot mai critică.

Cel puţin la Conferinţă, aceste împrejurări deschiseră ochii conducătorilor Consiliului Suprem. Brătianu avea acum dese întrevederi cu Clemenceau şi mareşalul Foch; acesta din urmă îmbrăţişase cu toată căldura cauza noastră şi o susţinea cu îndârjire, arătând că ceruse ocuparea Vienei şi a Pestei şi că, în faţa refuzului Conferinţei de a-i aproba proiectul, făcuse din nou aceeaşi propunere în scris, pentru a stabili o dată pentru totdeauna că nu-şi lua nici o răspundere de consecinţe.

La 25 martie, Lloyd George invita la dejun pe primul delegat român. Acesta nu-şi făcea multe iluzii, după câte văzuse şi auzise. „Necunoaşterea chestiunilor continentale, scrisese el la Bucureşti, ca şi faptul că pentru Anglia marile rezultate ale războiului sunt atinse, prin anexarea coloniilor şi distrugerea flotei germane, ne face sarcina foarte grea pe lângă şeful guvernului englez."

Totuşi, premierul britanic îl întrebă ce ar face în locul lui în chestiunea bolşevicilor. Brătianu îi dezvoltă de îndată un program în trei puncte:

1. Ajutor imediat polonilor şi românilor. Trebuia întărită, din punct de vedere moral, autoritatea Regelui nostru şi a guvernului, iar, din punct de vedere material, aprovizionarea armatei şi a populaţiei.

2. O atitudine hotărât ameninţătoare la Pesta şi obligaţia pentru toate statele vecine Ungariei de-a se solidariza pentru o acţiune comună.

3. Să se arate, prin contingente militare cât mai importante, solidaritatea Aliaţilor cu noi pe frontul bolşevic.

Când se ajunse însă la fapte, începu o adevărată târguială: Lloyd George oferea 60 000 de echipamente englezeşti (uniforme şi bocanci) pentru armata noastră, Brătianu cerea 260 000. În fine, reuşi să obţină

100 000, ce erau să fie sporite peste câteva zile la 150 000, trimise din Egipt în țară prin Constantinopol. Anunțând acest rezultat, el putea adăuga la 29 martie: „Evenimentele de la Pesta au pus în lumină dreptatea punctului nostru de vedere. Bineînțeles, am folosit această împrejurare pentru noi demersuri, în special pe lângă anglo-saxoni, unde întâlneam rezistența. Se poate nădăjdui că, o dată cu primejdia bolșevică, întreaga situație a României capătă însemnătatea ce trebuie să o aibă." Între timp, o scurtă călătorie la Londra, unde însoțise pe Regina Maria, îi vădise dispoziții mai favorabile la oamenii politici englezi, decât i le arătaseră reprezentanții guvernului britanic la Conferință. Acest optimism a fost însă repede înăbușit. De-abia trecuse o săptămână, și Consiliul hotăra pe neașteptate trimiterea la Budapesta a generalului sud-african Smuts* pentru a lua contact cu Bela Kun. Efectul nu putea fi decât de a încuraja pe comuniștii de la Budapesta și de-a stânjeni acțiunea noastră. Pe deasupra, această inițiativă se luase, firește, fără a ne da nici cea mai mică indicație asupra intențiilor Consiliului.

Din fericire, efectul misiunii depăși chiar prevederile. Bela Kun se arătă atât de agresiv, încât până și pacifistul notoriu care era Smuts se întoarse cu convingerea că nu era nimic de făcut acolo pe cale pașnică, nici măcar pentru asigurarea liniei armistițiului.

Iar pentru a lupta împotriva Ungariei nu mai erau decât românii; pe sârbi nu se putea conta, căci conflictul lor cu italienii, pentru Fiume și Dalmația, lua proporții tot mai mari. „Francezii, telegrafia Brătianu la 10 aprilie, înțeleg în sfârșit situația și rolul României."

La București, zarurile fuseseră aruncate. Consiliul de Miniștri, întrunit sub președinția Regelui, hotărâse înaintarea armatei în vestul Transilvaniei. Trebuia să apărăm populația îngrozită de măceluri și prădăciuni și să apărăm țara și Europa împotriva propagandei bolșevice. „Suntem aici, încheia energic nota guvernului român, apărătorii ordinii și ai civilizației împotriva unor bandiți fără credință și lege, care ne amenințau și pe granița noastră orientală." Brătianu, desigur fără să se opună, îndemna însă la prudență, cel puțin în limbaj; după eșecul misiunii Smuts, era mai bine de a invoca împrejurările locale, decât considerații de un ordin atât de general.

---

* Jan Christian Smuts (1870–1950), mareșal și om politic sud-african. (N.ed.)

Încă o dată, duşmanul ne uşură situaţia. În noaptea de 15 spre 16 aprilie, ungurii atacau posturile noastre înaintate pe tot frontul Munţilor Apuseni. Contraatacul românesc, pregătit el însuşi de câteva zile, pornea de îndată, vijelios. Toată atenţia delegaţiei româneşti se concentra acum asupra acestei lupte hotărâtoare; „marele pericol în ceasul acesta e acel al luptei împotriva bolşevicilor la ambele noastre hotare. De rezultatul ei depind şi viitoarele noastre graniţe."

Succesiunea telegramelor înseamnă etapele izbândei.

„La dreapta, telegrafiază Pherechide, am atins Huszt, limită etnografică...

Am luat Sătmarul, de asemenea limită etnografică."

Brătianu, atent la problemele politice, răspunde, la 25 aprilie:

„Atrag atenţia d-tale asupra importanţei de a ocupa malul drept al Mureşului până la revărsare. De asemenea, deoarece suntem obligaţi de-a ocupa Debreţinul şi dacă îngăduie împrejurările militare, nu trebuie să ne oprească dificultăţi politice ca să mergem până la Tisa."

Pherechide anunţă la 27: „Moralul armatei, excelent". Brătianu se gândeşte în acelaşi timp, după înţelegerea ce o stabilise cu preşedintele consiliului polon, Paderewski, să ocupăm cât mai degrabă Rutenia şi partea de miazăzi a Galiţiei, pentru a asigura legătura noastră cu armatele polone şi a tăia orice posibilitate de comunicaţii directe între ucrainenii şi bolşevicii ruşi cu cei din Ungaria. Marile Puteri interveneau tocmai atunci pentru un armistiţiu între polonezi şi ucraineni; dacă aceştia din urmă rămâneau stăpânii Galiţiei, situaţia putea deveni gravă.

Nu se poate îndeajuns accentua importanţa acţiunii îndeplinite de armatele noastre, în înaintarea lor spre izvoarele Tisei, în zilele săptămânii Patimilor în 1919. Pherechide însă trimitea mereu veşti bune: „Totul merge bine. La dreapta o divizie de secui a trebuit să se predea..." Erau cei 10 000 de oameni ai colonelului Kratochwil, singura unitate cu adevărat organizată şi disciplinată, la acea vreme, a armatei maghiare.

Răspunzându-i, Brătianu îi aminteşte să ameninţe cu represaliile dacă se întâmplă ceva ostaticilor români luaţi de unguri, şi în special mamei lui Maniu. De acum înainte, telegramele din Bucureşti sună ca o fanfară de biruinţă:

„Am luat Muncaciul, înaintăm spre Ungvar. Nu mai sunt rezerve la Budapesta. Soldaţii noştri au fost superbi."

„S-a stabilit legătura cu cehii."

Şi în sfârşit, la 2 mai, acest strigăt de triumf:

„Drumul Budapestei e liber, fără nici o armată înaintea noastră. Am deschis poarta; Înţelegerea poate intra şi stabili acolo un guvern de ordine..."

La Bucureşti, se ştia de părerea generalului Franchet d'Espérey, care ne sfătuia să ocupăm noi Budapesta, fără altă întârziere. Generalul Prezan prefera însă o acţiune comună a Aliaţilor, fiind îngrijorat de situaţia din Basarabia, unde, după evacuarea Odessei, voinţa de luptă a trupelor franco–elene părea zdruncinată. Şi la Paris, Brătianu se mira de ce armata noastră învingătoare se oprise pe Tisa şi nu intrase în Budapesta. Dar cei care se mirau mai mult — aceasta s-a aflat mai târziu — şi regretau chiar oprirea ofensivei româneşti erau ungurii înşişi: populaţia, ca să scape de teroarea comunistă, şi mulţi dintre colaboratorii lui Bela Kun, dacă nu chiar şi dictatorul roşu, pentru ca să isprăvească o aventură, la care nu mai vedeau altă ieşire. Ezitările şi tărăgănelile Conferinţei erau însă să le redea curajul şi speranţele.

De fapt, două săptămâni mai târziu, Brătianu revenise şi el asupra primei păreri. „Date fiind împrejurările actuale, din punct de vedere politic, telegrafia la 22 mai, nu mai consider oportună înaintarea armatei române asupra Budapestei.

N-avem interesul de a consolida nici un guvern unguresc, înainte ca să-şi fi luat angajamentul de-a recunoaşte revendicările noastre şi de-a conlucra la dezvoltarea viitoarelor relaţii amicale cu noi."

Nu mai era nevoie de intervenţiile Consiliului Suprem pentru a opri armatele noastre pe Tisa. Alte chestiuni îşi cereau acum întâietatea. Se apropia pentru noi criza cea mai însemnată şi cea mai serioasă a Conferinţei de Pace: formularea condiţiilor cuprinse în tratatele ce trebuiau înfăţişate ţărilor învinse, Germania şi Austria în primul rând. Cei „Mari" binevoiseră a înştiinţa pe cei mărunţi, cu câteva zile mai devreme. Convocat de Pichon la 16 aprilie, Ion I.C. Brătianu se întâlnise la Quai d'Orsay cu vreo cincisprezece alţi şefi de delegaţii „beligeranţi sau aşa-zişi, de pildă Nicaragua şi Haiti", însemna el cu o ironie, ce nu era lipsită de amărăciune. În locul lui Pichon, apăruse însă Clemenceau în persoană, „care ne comunică, cu titlu confidenţial, hotărârea celor Patru, pe care ziarele o anunţaseră de 24 de ore, privitoare la convocarea

germanilor la Versailles, la 25 aprilie... În consecință, Secretariatul a fost autorizat de-a ne pune la curent cu aceste secrete ale Zeilor, pe care până acum nu le puteam afla decât din ziare."

Se apropia faza hotărâtoare a lungilor discuții și tratative de la Paris; pe lângă alte indicii, ce nu ne puteau înșela, ne-o confirma răspândirea în jurul nostru a unui miros puternic, pătrunzător și neplăcut de petrol. Nu putem nesocoti acest factor, care lămurește întreaga desfășurare a evenimentelor ce au urmat.

CAPITOLUL III

PROBLEMELE PĂCII ŞI ALE PETROLULUI
MAI–IUNIE 1919

E întotdeauna un rol ingrat de a pătrunde în dosul scenei. La lumina rampei, totul se înfăţişează ordonat şi impunător; palatele îşi înalţă clădirile măreţe, grădinile pline de flori se întind departe până la margini de pădure, pe care le luminează, după coloritul lămpilor, căldura soarelui de amiază sau razele reci ale lunii. De treci însă în dosul decorului, nu mai vezi decât pânza şi cartonul şi maşinăria care manevrează faţadele, după nevoile reprezentaţiei. Aici nimic nu mai este estetic, totul e însă efectiv.

Aceleaşi impresii se pot căpăta şi în dosul scenei politice. Faţada Conferinţei era desigur din cele mai impunătoare: pace şi justiţie, înfrăţirea popoarelor; în dosul ei însă, o puternică maşinărie economică determina schimbările de decor, impunând adesea şi personajelor atitudini corespunzătoare.

Astfel, la 20 aprilie, în culisele Conferinţei se trata de către reprezentanţii României un împrumut modest, de zece milioane de franci francezi. Nu aveam într-adevăr nici devizele necesare pentru întreţinerea personalului nostru diplomatic în străinătate, necum pentru propagandă şi alte cheltuieli. Suma desigur nu era considerabilă; cu atât mai mare a fost surprinderea primului nostru delegat, când i s-a opus, de către Ministerul de Externe al ţării aliate şi prietene, condiţia unei prealabile declaraţii privitoare la petrol, de care depindea încheierea împrumutului.

Brătianu a refuzat, cu o legitimă indignare. Într-o convorbire cu ministrul de Finanţe, Klotz, şi cu Sergent, specialist în materie, le-a arătat că această chestiune, a petrolului, cerea o colaborare franco–română, dar

că nu putea admite să ia angajamente atât de întinse pentru un împrumut de zece milioane. Într-adevăr, împrumutul a fost încheiat, fără alte stăruințe, dar peste câteva zile problema era pusă din nou de d-l Bérenger, de astă dată în înțelegere cu guvernul englez.

„După mai multe conferințe între d-l Bérenger și d-l Mrazec (expertul român), urmează raportul, d-l Brătianu, constatând că guvernul englez era înțeles cu cel francez și că amândouă păreau a vedea în motivele de amânare, invocate de România, pretexte ce ar face mai puțin binevoitoare atitudinea lor la Conferință, s-a hotărât să examineze principiile după care s-ar putea stabili o înțelegere. Totuși rămânea amenințarea intervenției americane, ceea ce impunea cel mai strict secret pentru negocierile începute."

Secretul în asemenea materie și într-un astfel de mediu era greu de păstrat, iar prevederile lui Ion I.C. Brătianu se arătau mai mult decât îndreptățite. Iată într-adevăr ce scria, trei zile mai târziu, la 23 aprilie, lui Pherechide la București:

„Baruch este unul din cei mai însemnați colaboratori ai lui Wilson. A cerut să mă vadă, spunându-mi că țara sa nu admitea ca, prin înțelegeri potrivnice intereselor ei, să dăm altor țări concesiunea exclusivă a petrolului și că, în asemenea caz, serviciul lor de aprovizionare nu s-ar mai putea interesa de nevoile noastre și că nici pe alte tărâmuri n-am mai putea conta pe ei... Am dezmințit că am fi concedat un astfel de monopol și i-am replicat, făcându-i o expunere a situației militare, politice, economice și financiare." Principala învinuire ce o aducea Statelor Unite era de a fi darnice numai în sfaturi și încheia constatând câtă dreptate avea când spunea francezilor să nu ridice asemenea probleme, când alții se puteau amesteca, și cu atâta greutate, în discuția lor. Apetiturile se deșteptaseră. Un domn Sadler, care venise întâi cu o propunere de 35% pentru un grup englez, apăruse acum ca să trateze pentru altul american cu 51%. De altfel, neliniștea și nerăbdarea cercurilor americane sporeau: de-abia trecuseră patru zile și Hoover, care conducea întreaga organizare a aprovizionării, ne trimitea o notă care semăna mai mult a ultimatum. Iată într-adevăr ce cuprindea acest document diplomatic și financiar:

„...aprovizionarea americană va înceta imediat dacă nu satisfacem fără întârziere condițiile cerute de el și care sunt următoarele:

1. Vânzarea stocului de petrol acum disponibil în Serbia sau aiurea.

2. Înapoierea trezoreriei americane a cinci trate de un milion de dolari fiecare, emise în ianuarie 1918, cu scopul de a folosi aceste trate pentru aprovizionarea României.

3. Schimbul organizat pentru ardelenii din America, al căror dolar trebuie cumpărat cu 10 lei.

4. Obligaţia pentru Banca Naţională de a contribui la plata aprovizionării cu disponibilul ei la Londra, ce-i serveşte de acoperire şi în special cu tratele trezoreriei britanice, emise cam în aceeaşi vreme cu cele americane. Ni s-a cerut să folosim pentru aprovizionare şi cele 5 milioane de dolari ale împrumutului făcut în Canada.

5. Să recunoaştem dreptul Americii de prioritate a reclamaţiilor asupra creanţelor României, rezultând din despăgubirile datorate de vrăjmaşi, asupra tuturor creditelor consimţite sau ce vor fi consimţite pentru aprovizionarea şi refacerea ţării. Acelaşi drept l-ar avea şi celelalte ţări aliate, care ne-ar fi dat credite asemănătoare."

„Exigenţele, adaugă Brătianu, sunt foarte grave, mai ales acelea de la punctele 3 şi 4 care vor avea consecinţe detestabile asupra unei situaţii financiare atât de rele. Îmi dau deci toate silinţele pentru a le evita, dar, în caz de stăruinţă, va trebui să le admitem mai degrabă decât să vedem suprimată aprovizionarea. În ultimă analiză, aprovizionarea va depinde tot de chestiunea petrolului, căci, de fapt, această nouă atitudine a oamenilor de afaceri americani e datorită (societăţii) Standard Oil. Ea a provocat surprinderea unor americani, străini sau potrivnici intereselor acestei societăţi; pentru moment, e de cea mai mare importanţă ca chestiunile ce au făcut obiectul călătoriei lui Mrazec să nu fie divulgate, pentru a nu exaspera înverşunarea intereselor petroliere americane.

Cerusem de la început francezilor să nu atace asemenea probleme, atâta vreme cât existenţa noastră însăşi depinde de alţii. Dar în graba şi nerăbdarea lor n-au voit să ştie de nimic şi am trebuit să cedez, pentru a nu mă certa cu ei. Cei mai cuminţi dintre ei văd astăzi inconvenientele şi am motive să cred că nu vor mai insista. De aceea, trebuie pentru moment să amânăm şi înţelegerea proiectată."

De fapt, rivalităţile între Marile Puteri cu interese petroliere erau să continue şi după sfârşitul Conferinţei de la Versailles şi semnarea tratatelor de pace. Aceste probleme economice erau să provoace aprige discuţii la Cannes şi la San Remo, iar până la urmă, din cearta celor mari,

era să folosim noi, păstrându-ne independenţa şi rezervele de exploatare. Poate că opunerea noastră la cursul de 10 lei dolarul dovedea de asemenea o încredere exagerată în valoarea monedei naţionale şi în putinţa menţinerii ei. E însă sigur că în acel moment, pentru cheltuielile curente, chiar şi acele ale delegaţiei la Conferinţă, guvernul român îşi procura devizele aproape exclusiv prin operaţiunile *Birex*-ului, biroul care centralizase operaţiunile de export ale petrolului[12]. Era deci pentru noi şi o chestiune de interes imediat.

Oricum, Take Ionescu avea dreptate, mai târziu, când spunea la clubul conservator, din Bucureşti, la începutul lui iulie: „Va veni ceasul când se va dovedi că, în atmosfera grea ce domneşte asupra României, sunt şi câteva emanaţii de petrol."

Se afla atunci într-o violentă polemică cu Vintilă Brătianu*, acesta din urmă susţinând nevoia unui monopol de stat al produselor petroliere, pe când adversarul său prefera concesionarea unor societăţi străine, spre a atrage capitalul de peste hotare. Lupta între naţionalismul economic şi colaborarea cu capitalul străin nu intrase încă în faza hotărâtoare. Nu e însă mai puţin adevărat că această problemă a petrolului, tezaur mai blestemat decât aurul Rinului din legenda Nibelungilor, constituie cheia tuturor evenimentelor care au urmat.

*

* *

Perioada finală a Conferinţei începea deci pentru noi sub auspicii puţin favorabile. Puterile cu interese „nemărginte" arătau apetituri de aceeaşi calitate şi considerau statele de categorie inferioară de la o tot mai dispreţuitoare înălţime.

„Situaţia creată statelor mici la Conferinţă este din ce în ce mai monstruoasă, scria Brătianu la 2 mai. Tratările cu Germania încep, iar nouă nu ni s-a comunicat încă bazele pe care se fac." Cu atât mai mare era satisfacţia izbândei noastre recente: „oştirea noastră pe Tisa şi pe Nistru şi starea ei sufletească îmi întăreşte credinţa că nu vor fi fost fără de folos necazurile ce îndurăm."

---

[12] Comunicarea d-lui Tancred Constantinescu. (N.a.)

* Vintilă I.C. Brătianu (1867–1930), fiu al lui I.C. Brătianu, om politic liberal, susţinător al politicii de apărare a capitalului naţional. (N.ed.)

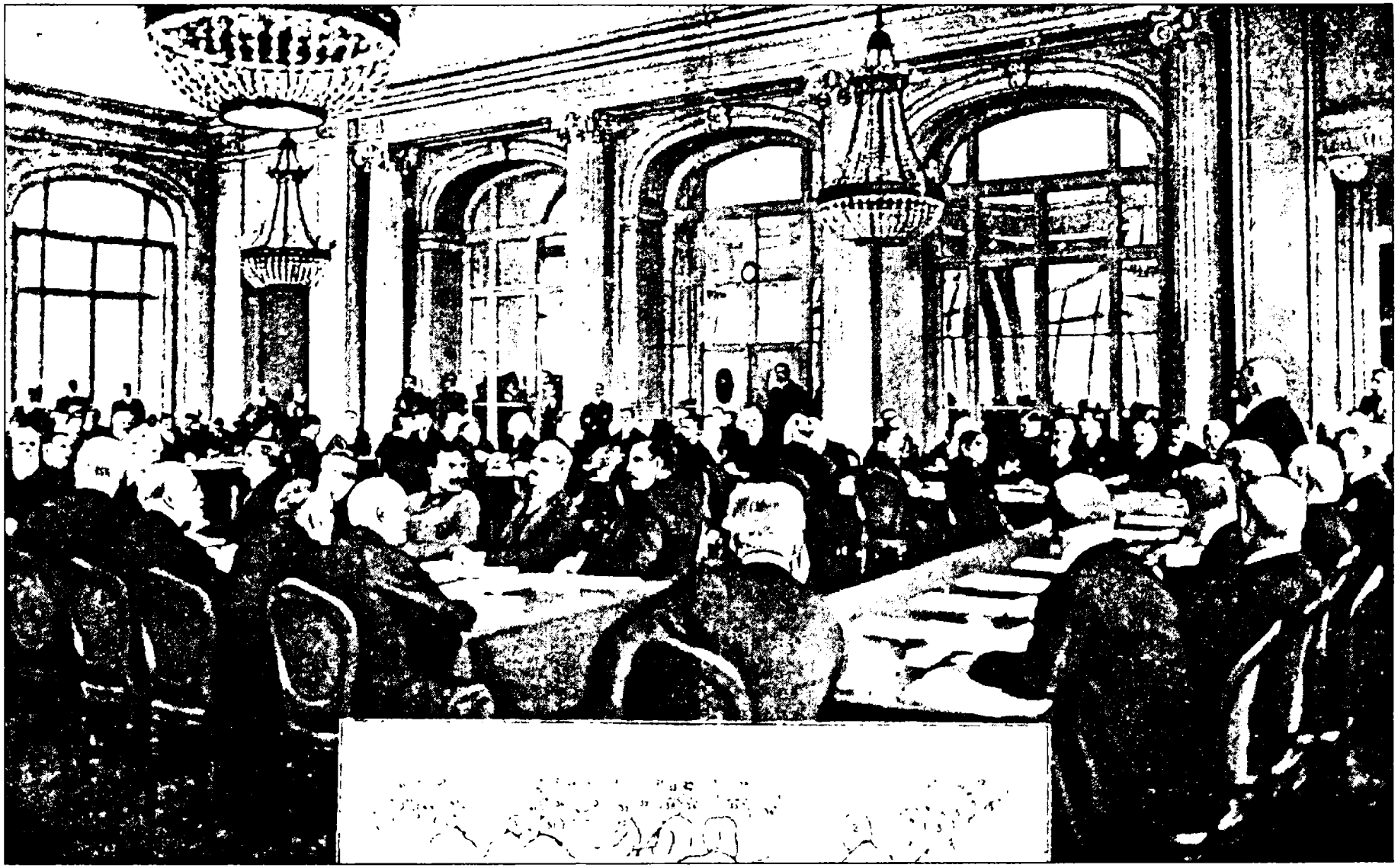

Şedinţa Conferinţei de Pace din 7 mai 1919

Am regăsit între hârtiile mele o scrisoare din aceeaşi zi, trimisă ca răspuns la primirea unui studiu istoric, pe care îl publicasem atunci; nu ştiu cine i-l trimisese la Paris. „Nu te lăsa de istorie, îmi scria el, întors de la lucrările Conferinţei. Începe tu prin ce sper să sfârşesc eu. Poate că va fi o perioadă când să lucrăm împreună... Deocamdată, dacă la Paris se face istorie, îţi pot spune că contrariul multor ce s-au zis asupra acestui subiect, mai bine e să scrii decât să faci istorie. Câte năzbâtii am văzut aici n-aş fi crezut, nici n-aş fi vrut.

În sfârşit, un rezultat obţinut e că pe când germanii veneau la Versailles, italienii plecau la Roma. Filmul e destul de frumos."

Dar comedia căpăta în curând accente de tragedie. Se înfăţişaseră delegaţiei germane condiţiile tratatului, îndelung elaborate de Aliaţi; preşedintele ei, contele de Brockdorf-Rantzau, în termeni măsuraţi dar demni, protesta împotriva învinuirii de răspundere exclusivă a războiului şi a grozăviilor lui, aruncate în sarcina ţării sale; era de-altfel să-şi dea demisia, refuzând să devină în faţa istoriei, semnatarul „diktat"-ului. Chestiunea nu ne privea decât indirect; în tratatul cu Germania ne priveau doar reparaţiile pentru pagubele îndurate sub ocupaţie — şi în această privinţă nu prea ne puteam face multe iluzii. Dar oricât de proaspete şi de dureroase erau încă pentru noi amintirile altor *diktate*, acelea de la Buftea şi de la Bucureşti, asemănarea procedeelor şi a perspectivelor ce le deschideau nu ne puteau lăsa indiferenţi. Aceste sentimente le exprimă deosebit de puternic, în forma ei concisă, scrisoarea pe care Ion I.C. Brătianu o trimitea lui Pherechide la 7 mai: „Mă reîntorc de la Versailles după şedinţa revoltătoare de ieri — şedinţă dramatică azi. Îţi alătur în ziar discursul lui Clemenceau şi al lui Rantzau — pe acesta din urmă în genere Aliaţii l-au găsit obraznic, iar Wilson stupid. Nouă ni s-a remis, cu cinci minute înainte de intrarea germanilor, unicul text pe care mă grăbesc a ţi-l trimite, fără să fi avut încă vreme a-l citi.

Din cele ce ştiu, pacea este totdeodată şi prea aspră şi prea slabă — ea impune condiţii napoleoniene şi vrea să le execute cu mijloace wilsoniene. Taie toate posibilităţile expansiunilor economice unui popor de 80 de milioane; contra exploziunii provocate de asemenea compresiuni, prevede, în loc de cingătoare de fier, ghirlandele Societăţii de Naţiuni."

Rareori s-a formulat, în mai puţine cuvinte, o prevedere mai deplină şi mai profetică a viitorului. Recitind-o după douăzeci de ani, regăsim în

această frază toate etapele drumului parcurs de Germania şi de puterile occidentale, de la Versailles la Viena, la München şi la Praga.

„Chestiunea reparaţiilor, urma scrisoarea, este insuficient rezolvată şi în privinţa lor egoismul celor mari e feroce. Mi s-a făgăduit să se ţină seamă de noi la distribuţie, dar în orice caz decepţia va fi formidabilă. Din pricina lor belgienii erau să nu mai vină la Conferinţă; şi-au luat însă gândul şi astăzi s-au reîntors şi italienii — ceea ce nu va să zică că *tout va pour le mieux dans le meilleur des mondes* — dimpotrivă, animozităţile sunt mari."

Se crease, într-adevăr, un precedent grav; nu era nici un motiv să credem, dacă în tratatul cu Germania statele „cu interese mărginite" fuseseră aduse numai ca să ia cunoştinţă, în ultimul moment, de hotărârea Marilor Puteri, că nu s-ar aplica aceeaşi procedură şi pentru tratatele ce ne interesau direct şi de aproape, acelea cu Austria, Ungaria şi Bulgaria. În această privinţă, Brătianu avu la 14 mai o convorbire din cele mai serioase cu ministrul de Externe francez, Pichon. „Am conchis, îi spusese răspicat, că dacă nu vom fi altfel trataţi, în condiţiile de pace cu ceilalţi inamici, şi dacă, în special, nu ni se vor da fruntariile Nistrului în Bucovina, şi ale Tisei în Banat, eu îi declar că nu voi semna tratatul." Această declaraţie a fost comunicată de îndată delegaţiei italiene, care făgăduise sprijinul ei, preşedintelui Republicii, Poincaré, şi mai multor personalităţi franceze, printre care Albert Thomas*, Briand**, Bourgeois***, Ribot**** şi Painlevé*****.

„Totodată, încheia primul delegat român, am întreprins un demers comun cu toţi Aliaţii aşa-zişi „cu interese particulare" pentru a cere ca condiţiile tratatelor cu Austro-Ungaria, Bulgaria şi Turcia să nu fie stabilite cu neparticiparea noastră."

---

* Albert Thomas (1878–1932), ministru în guvernul francez în timpul războiului. (N.ed.)

** Aristide Briand (1862–1932), om politic francez, ministru şi prim-ministru. (N.ed.)

*** Léon Bourgeois (1851–1925), om politic francez, unul din promotorii Societăţii Naţiunilor. (N.ed.)

**** Alexandre Ribot (1842–1923), om politic francez, ministru de Finanţe şi al Afacerilor Externe. (N.ed.)

***** Paul Painlevé (1863–1933), om politic francez, prim-ministru. (N.ed.)

Acest demers, spre a-i accentua însemnătatea, fusese făcut în scris cu o zi înainte, la 13 mai. Ca urmare, grecii fuseseră însărcinaţi să ceară, în numele lor, al României, Poloniei, Cehoslovaciei şi Serbiei, să se aducă la cunoştinţa acestor puteri tratatul ce urma să fie prezentat Austriei, spre a-l discuta înainte de a fi comunicat delegaţiei austriece. Dar, după opt zile, nu se primise încă nici un răspuns.

Să ne oprim o clipă la această iniţiativă de a solidariza statele mici aliate, din centrul şi răsăritul Europei. Este prima încercare de a constitui sistemul politic care s-a numit mai târziu Mica Înţelegere şi Pactul Balcanic şi de îndată s-au putut întrevedea toate avantajele şi toate inconvenientele unui asemenea bloc diplomatic. Avantajele ar fi fost firești, ca o înţelegere determinată de logica însăşi a lucrurilor, de experienţe istorice şi de poziţia geografică a ţărilor aflate, atâtea veacuri, la răspântia marilor imperialisme, între Marea Baltică, Marea Neagră şi Egee.

Solidaritatea lor trebuia să apară ca o necesitate.

Dar s-a dovedit de îndată că, în momentele de criză, fiecare se gândea întâi la interesele proprii şi prea puţin la greutăţile vecinilor. De altfel, dintre toate aceste ţări, Polonia şi Cehoslovacia erau creaţii ale războiului; îşi datorau existenţa politică şi organizarea militară Marilor Puteri, care le recunoscuseră şi le înarmaseră; graniţe, finanţe, situaţie diplomatică, totul depindea de bunăvoinţa marilor Aliaţi; nu prea aveau deci nici conştiinţa independenţei, nici putinţa de a o manifesta, fără a-şi atrage riscuri serioase.

Se va vedea că Grecia, pe care situaţia ei geografică o lăsase la discreţia flotelor aliate din Mediterană în timpul războiului, aştepta acum realizarea marilor ei ambiţii teritoriale, în Peninsula Balcanică şi în Asia Mică, de la aceleaşi Puteri care îşi impuneau voinţa Conferinţei.

Rămânea Serbia, care avea în comun cu România tradiţia unei existenţe de stat independent, dinainte de război; dar, spre deosebire de ţara noastră, conglomeratul regatului tripartit „al sârbilor, croaţilor şi slovenilor" nu se închegase într-o unitate iugoslavă, iar solidaritatea cu noi era stânjenită de problema spinoasă a graniţei Banatului.

Toate aceste împrejurări erau potrivnice reuşitei unei acţiuni comune, în contra voinţei atotputernice a Marilor Puteri. Totuşi, la început, chestiunea părea bine îndrumată. D-l Politis prezentase o notă verbală în numele tuturor celor cinci state interesate, pentru a preveni o procedare

asemănătoare cu aceea a tratatului impus Germaniei, în cazul tratatelor ce urmau să fie pregătite cu Austria, Ungaria, Bulgaria şi Turcia. Delegatul iugoslav Trumbici făcuse de asemenea un demers de aceeaşi natură în şedinţa comisiei reparaţiilor. Neprimindu-se răspuns la prima notă, se pregătea a doua, al cărui final era chiar cominatoriu: „nefiind consultate asupra clauzelor inserate în tratat şi necunoscându-le, nu vedem nevoia ca delegaţii noştri să asiste la remiterea Tratatului de Pace delegaţiei austriece."

Dar, în momentul hotărâtor, tot sistemul se prăbuşi. „Când a doua zi totul era pregătit pentru semnarea acestei note, toţi colegii noştri, polonezi, greci, cehoslovaci, sârbi, temându-se de a nemulţumi prea mult Marile Puteri, au refuzat de a adera."

Începe atunci o luptă înverşunată a lui Ion I.C. Brătianu, pentru a menţine acordul micilor state, a căror iniţiativă o luase, şi a insufla celorlalţi delegaţi sentimentul său atât de puternic al demnităţii şi al independenţei. La 29 mai, la orele 3 după amiază, erau toţi convocaţi la Quai d'Orsay, spre a li se comunica, potrivit obiceiului, un rezumat al tratatului cu Austria. Cu o jumătate de oră înainte de începutul şedinţei, el făcea un călduros apel pentru a reconstitui blocul; erau de faţă Venizelos* şi Politis**, din partea Greciei, Trumbici şi Paşici din partea Serbiei, Kramarz pentru Cehoslovacia, Dmowsky, pentru poloni, iar ca delegaţi români Diamandy, Mişu şi Vaida-Voievod.***

Punctele de vedere se precizară numaidecât: Venizelos socotea demersul neoportun, crezând că cel mult s-ar putea face o plângere colectivă, care să nu indispună prea mult Conferinţa; Kramarz şi Dmowsky mărturisiră, fără înconjur, că, ţările lor atârnând în întregime de Marile Puteri, nu era momentul de a le indispune. Revoltat de această părăsire, Brătianu le răspunse că problemele de frontieră înseşi erau mai puţin importante decât de a admite faptul îndeplinit al prezentării unui tratat de pace, în numele ţărilor lor, fără să-l cunoască. Scrisoarea trebuie citată, pentru întorsătura caracteristică a discuţiei pe care ne-a păstrat-o,

---

* Eleftherios Venizelos (1864–1936), om politic grec, prim-ministru. (N.ed.)

** Nikolaos Politis (1872–1942), jurist şi om politic grec, ministru de Externe. (N.ed.)

*** Alexandru Vaida-Voievod (1872–1950), luptător transilvănean pentru drepturile românilor, ministru şi prim-ministru. (N.ed.)

învederând contrastul concepţiilor opuse: „A nu releva acest lucru şi a nu cere un termen pentru a studia clauzele tratatului, ceea ce constituie şi un drept al nostru al tuturor, iar nicidecum o plângere, ar fi să abdicăm de la suveranitatea noastră de stat independent.

D-l Venizelos a răspuns foarte enervat că el nu se consideră ca reprezentantul unui stat independent; că Marile Puteri lucrau după placul lor şi că ele singure ţin în mâinile lor condiţiile ce voiesc a le impune şi toate chestiunile referitoare la reparaţiile teritoriale.

Nu am ascuns d-lui Venizelos că nu împărtăşesc modul lui de a vedea şi am lăsat să înţeleagă că, dacă nu se raliază la demersul comun pentru obţinerea unei amânări, la rândul ei delegaţia română nu-i va da nici ea concursul, când chestiunile ce ar interesa în special Grecia, de exemplu Turcia şi Bulgaria, ar veni la ordinea zilei."

Se înfruntaseră şi aici două noţiuni fundamental deosebite: independenţa şi protectoratul. Totuşi, fiind încă vorba de o chestiune de formă şi de protocol, o înţelegere trebuia să fie posibilă. „În urma insistenţelor mele, încheia Brătianu, s-a luat hotărârea pentru ca o cerere formală de amânare de 48 de ore, necesară studierii clauzelor din tratat, să fie făcută Conferinţei.

Când a fost vorba să se desemneze care va face această comunicare, unul după altul domnii: Venizelos, Kramarz, Dmowsky şi Trumbici s-au recuzat, lăsându-mi mie sarcina acestui demers."

Nu se poate incident mai caracteristic pentru atmosfera Conferinţei din acel moment; elevii cuminţi nu îndrăzneau să urmeze pe capul răscoalei. Era doar vorba să-l înfrunte pe Clemenceau...

Cu atât mai mare le-a fost desigur şi surprinderea şi confuzia, când şedinţa s-a isprăvit în douăzeci de minute. Brătianu, întrebând dacă li se va da un text sau un rezumat, preşedintele îi răspunse că va fi un rezumat foarte apropiat de textul tratatului. Iar când Brătianu, în numele guvernelor Greciei, Poloniei, Sârbilor, Croaţilor şi Slovenilor, Cehoslovaciei şi României, ceru un termen de 48 de ore pentru a lua cunoştinţă de dispoziţiile tratatului, Tigrul găsi această cerere *„cu totul întemeiată"* şi propuse o nouă şedinţă pentru ziua de 31 mai.

Primul demers, în chestiunea de formă, se încheiase cu un succes, chiar răsunător. De abia acum începea însă dezbaterea fondului şi aici erau să se ivească greutăţile cele mai mari.

*

* *

Problema cea mai grea, în jurul căreia era să se desfăşoare întreaga bătălie în şedinţele următoare, era aceea a regimului minorităţilor; iniţiativa o luaseră englezii. „La sfârşitul lui aprilie, înseamnă memoriile lui Lloyd George, un memoriu a fost întocmit de secţiunea economică a delegaţiei britanice la Conferinţa Păcii, în care se preconiza ca un anumit fel de garanţie să fie impusă noilor state, cu privire la interesele populaţiilor trecute sub stăpânirea lor. Cazul de un interes imediat era acel al Poloniei."[13]

Nici atunci, nici mai târziu, până deunăzi, chestiunile privitoare la Polonia nu erau să întâmpine din partea guvernului britanic o prea mare bunăvoinţă; este însă aici o coincidenţă care nu poate fi nesocotită.

Tocmai la sfârşitul lui aprilie, chestiunile petroliere se aflau în discuţia factorilor economici ai Conferinţei. Aceste interese priveau în oarecare măsură Polonia, cu zăcămintele ei din Galiţia, dar mai mult încă România. E interesant de observat că problema unui control al regimului minorităţilor s-a pus aproape în acelaşi timp pentru ambele ţări.

Fiind însă vorba de o problemă cu aspecte atât de generale, ea a fost îmbrăcată într-o formulă de un aspect deopotrivă de general. În Tratatul de Pace cu Austria, în partea a III-a, clauze politice, secţia IV, art. 5 era astfel redactat, în ce ne priveşte: „România aderă la inserţia într-un tratat cu principalele Puteri Aliate sau Asociate a dispoziţiilor pe care aceste Puteri le vor judeca necesare, pentru a ocroti în România interesele locuitorilor care diferă de majoritatea populaţiei prin rasă, limbă sau religie.

România aderă de asemenea la inserţia într-un tratat cu principalele Puteri Aliate sau Asociate a dispoziţiilor pe care aceste Puteri le vor socoti necesare, spre a ocroti libertatea tranzitului şi un regim echitabil pentru negoţul celorlalte naţiuni."

O îndoită tutelă deci: în materie de administraţie şi politică internă, în primul paragraf, pentru chestiunile economice, în al doilea. Faptul cel mai grav e că trebuia să ne angajăm cu ochii închişi, fără a cunoaşte măcar intenţiile principalelor Puteri Aliate sau Asociate. Se puteau însă bănui:

[13] Lloyd George, *The Truth about the Peace Treaties*, II, p. 1364. (N.a.)

încă înainte de discuţia cu reprezentanţii statelor vecine, Ion I.C. Brătianu îşi precizase vederile într-o scrisoare adresată lui Philippe Berthelot.

Comentând-o la 26 mai în comunicarea ce o făcea ca de obicei lui Pherechide, el îşi rezuma astfel propunerile ce urma să le dezvolte în şedinţă: „Este chestiunea evreiască care apare sub această nouă formă. Voi răspunde că, hotărâtă a acorda egalitate absolută şi largi libertăţi politice minorităţilor şi să asigure autonomia administraţiilor locale, România nu admite cu nici un chip controlul altor state în afacerile ei lăuntrice. Ea se poate cel mult supune condiţiilor impuse tuturor celorlalte state ale Ligii Naţiunilor. "

O asemenea precizare era cu atât mai necesară, cu cât, de am fi aşteptat comunicarea textului oficial şi definitiv al tratatului, nu ne rămânea timpul strict necesar să-l examinăm. Delegaţia noastră a ţinut într-adevăr să însemne, în marginea exemplarului ce i-a fost trimis la 30 mai de Secretariatul General, că n-a mai avut decât noaptea de 30 la 31 pentru a lua cunoştinţă de condiţiile tratatului şi a-şi redacta observaţiile.

De fapt însă, încă de la 27 mai, în scrisoarea adresată lui Berthelot, ai cărei termeni îi reproducea memoriul înaintat la 31, la ora 12, Secretariatului General al Conferinţei, se spusese limpede şi hotărât: „România nu ar putea în nici un caz admite intervenţia guvernelor străine în aplicarea legilor ei interioare.

Prin această scrisoare, România înţelege să recunoască cele mai largi libertăţi minorităţilor etnice şi confesionale. Inspirându-se de la aceste principii, delegaţii ei au votat, cu prilejul constituirii Ligii Naţiunilor, pentru garanţiile propuse tuturor statelor făcând parte din această Ligă; dar în afară de aceste principii generale, România nu ar putea subscrie la stipulaţii ce i-ar mărgini drepturile de stat suveran şi, în această ordine de idei, ea consideră că drepturile statelor sunt aceleaşi pentru toate... S-ar da naştere la un curent ce ar tinde să creeze două categorii de cetăţeni în acelaşi regat: unii, încrezători în solicitudinea Statului, iar ceilalţi, îndemnaţi de a-i fi potrivnici şi a căuta protecţie în afară de graniţe."

În concluzie, memoriul guvernului român propunea pentru faimosul articol 5 textul următor, care corespundea vederilor sale:

„România acordă tuturor minorităţilor, de limbă, rasă şi religie care locuiesc înlăuntrul noilor sale graniţe, drepturi egale acelora pe care le au ceilalţi cetăţeni români."

Iată deci cât de mult se adevereşte că „delegatul nostru n-a vrut nici să intre în negocieri" pentru a modifica textele propuse de Conferinţă! Contrapropunerea era precisă şi cuprinzătoare.

Ea nu avu desigur darul să provoace o prea vie satisfacţie la reprezentanţii Marilor Puteri. Stenograma şedinţei de la 31 mai ne-a păstrat replicile unui dialog între Clemenceau şi Ion I.C. Brătianu, care n-a mai fost trecut în procesul verbal şi din care se poate vedea la bătrânul preşedinte al Conferinţei o supărare de abia stăpânită, încă înainte de a da cuvântul primului ministru român, care se desemnase acum lămurit ca un cap al răsculaţilor:

Clemenceau: „Aveţi deplină libertate de discuţie. Nu vă ascund că mi s-a dat textul dvs. acum trei minute."

Brătianu: „N-am avut noi înşine textul tratatului decât ieri seară la şase. N-am avut nici 24 de ore ca să-l examinăm."

Clemenceau: „Mă mărginesc a vă explica procedura pe care v-o propun. Cum vom fi chemaţi să votăm, mi se pare într-adevăr necesar ca să ştie Conferinţa despre ce e vorba..."

Iar mai departe, şi mai supărat de insistenţa lui Brătianu, această replică ce poartă pecetea manierei sale cunoscute:

„Aveaţi elementele tratatului în acelaşi timp ca şi noi — vă cer iertare. Această adunare există. Există o Conferinţă. Este în biroul ei o autoritate ce trebuie să dea expresie voinţei tuturor Puterilor. N-aveţi intenţia să vă asuprim", pentru ca, un moment mai târziu, în faţa afirmaţiei categorice a delegatului român că, în textul supus deliberărilor, nu era vorba de Societatea Naţiunilor, ci de controlul Marilor Puteri asupra micilor state, să admită, cam fără voie, că „recunoaşte de altfel că observaţia d-lui Brătianu relativă la protecţia de către guverne în locul Societăţii Naţiunilor e conformă cu textul ce a fost discutat." Nedându-se însă bătut atât de uşor, vechiul polemist, care fierbea în Preşedintele Adunării, socotea că nu e pentru România ceva umilitor să primească sfatul unor Puteri, care se numesc Statele Unite, Marea Britanie, Italia şi Franţa.

El îşi atrăgea acest răspuns, la care, de astă dată, până şi lui, îi era greu de replicat: „Ne găsim, îi spunea Brătianu, în faţa unei Conferinţe a Puterilor Aliate care au luptat pentru a stabili egalitatea între statele mari şi mici şi reguli spre a realiza acest scop. Printre aceste reguli, mă opresc la una care tinde a stabili astăzi clase diferite în ce priveşte suveranitatea

statelor. În numele României, nu pot admite acest principiu. Nu e vorba de sfaturi prietenești, ci de obligații contractuale. Guvernul român va fi totdeauna dispus să primească sfaturi de la marii săi prieteni, dar sfaturi, înscrise în tratate, sub forma unor angajamente precise de la guvern la guvern, nu mai au acest caracter amical." Amintind intervenția Rusiei în politica turcească pentru ocrotirea creștinilor și rezultatul ei — desființarea Turciei —, încheia cu observația că atunci opera îndeplinită era simpatică, dar că nu era logică decât pentru a asigura independența acestor popoare.

Președintele, de rândul acesta, se mărgini să trimită aceste păreri incomode la o nouă examinare a șefilor de guverne.

Se auziră reprezentanții celorlalte țări, pe care primul delegat român căutase să-i unească în acțiunea sa de protestare. A fost o retragere generală, cu unele rezerve de ordin local.

Paderewski s-a mulțumit să arate că toate clauzele privitoare la minorități vor fi înscrise în legile fundamentale ale statului polon. Nu putea prevedea că, cincisprezece ani mai târziu, ministrul de Externe al Poloniei era să declare că nu mai recunoaște un regim al minorităților impus de obligații internaționale și că reprezentantul său la București nu era să găsească o mai bună lămurire a acțiunii guvernului său din 1934 decât în lupta pornită de Ion I.C. Brătianu în 1919. Vremurile însă nu se împliniseră.

Kramarz se opri la cuvintele: „pe care aceste Puteri le vor socoti necesare"; totuși le socotea „puțin jignitoare" pentru sentimentul său al independenței. Rezultatul urmărit se putea atinge, prin autoritatea Marilor Puteri care se va impune oricum, dar „e de prisos a o spune în tratat." Adăuga de altfel, amănunt interesant pentru evoluția viitoare, că guvernul său avea intenția de-a lăsa dreptul germanilor din Boemia de-a opta pentru naționalitatea austriacă; chestiunea sudetă ar fi luat desigur cu totul altă întorsătură...

Trumbici ceru să se mărginească aplicarea textului privitor la minorități la teritoriile aparținând fostei Austro-Ungarii și să nu se extindă la acela al Serbiei, stat independent înainte de război. Se grăbi chiar să formuleze o redactare cu acest înțeles. Tuturor le răspunse Wilson, într-un discurs asupra păcii și a garanțiilor ei. „Voim pacea, spunea doctrinarul și profetul ei. O dată hotărârile luate, Puterile Aliate și Asociate vor chezășui menținerea lor. Puterea navală și militară a Marilor

Puteri va fi garanţia definitivă a păcii mondiale." Marile Puteri câştigaseră războiul; deci nu ca dictatori, ci ca prieteni, ele aveau dreptul să hotărască ce anume condiţii, teritoriale şi minoritare, îşi iau sarcina să garanteze. „Observaţi, spunea el, întorcându-se către delegatul român, d-l Brătianu — şi vorbesc despre propunerile sale cu cel mai mare respect — ne-a amintit că nu puteam, ca să zicem aşa, să încălcăm suveranitatea mai veche a României cu anumite prescripţii relative la drepturile minorităţilor. Dar îl rog să observe că trece cu vederea faptul că d-sa cere sancţionarea de către Puterile Aliate şi Asociate a unor mari sporiri de teritorii, ce au ajuns în stăpânirea României prin victoria comună a armelor noastre, şi că de aceea suntem îndreptăţiţi să spunem: «Dacă consimţim la acest spor de teritorii, avem dreptul să insistăm asupra anumitor garanţii ale păcii»."

Răspunsul lui Ion I.C. Brătianu, mai puţin ascuţit în formă decât în replicile tăioase de la începutul şedinţei, nu părăsea însă nici una din poziţiile pe care se arătase hotărât să le menţină.

Prevăzând cât de curând era să urmeze declaraţiilor Preşedintelui Statelor Unite respingerea politicii sale de către Senatul din Washington şi depărtarea Americii de chestiunile Europei, el avea curajul să amintească potentaţilor păcii că „nu trebuie să pierdem din vedere că dacă se află în fruntea guvernelor actuale ale Marilor Puteri oameni însufleţiţi de cele mai nobile principii, se poate foarte bine întâmpla ca evoluţii politice să aducă aceleaşi state să fie reprezentate de alţi oameni sau să se ivească noi interese care să îndepărteze unele guverne de la atitudinea lor anterioară şi să le îndemne la acţiuni concepute nu în vederea acestor mari principii, ci a unor anumite interese speciale."

Mulţumind preşedintelui Wilson pentru grija ce o arătase statelor mici, el sublinia însă însemnătatea rostului acestora:

„Astfel, în ceasul de faţă, România e nevoită să asigure, cu propriile ei trupe, apărarea nu numai a hotarelor sale, dar a unei cauze ce interesează tot centrul Europei. Deci, dacă Marile Puteri au un rol mai considerabil, în raport cu întinderea lor, răspunderea şi rostul statelor independente, oricare le-ar fi întinderea, rămân întregi... Nu este nici un efort de făcut pentru ca să se recunoască drepturile minorităţilor. Nu este nici unul din statele reprezentate aici, care să nu fie convins de necesitatea respectului şi a dezvoltării acestor libertăţi. Lăsaţi deci aceste state să se

dezvolte în singurele condiţii ce permit consolidarea paşnică a stării politice generale, pe care trebuie să o construim astăzi..."

Ultimul, Venizelos, întorcându-se la vechile sale abilităţi parlamentare, propuse detaşarea clauzelor în discuţie şi trimiterea lor în studiul unei comisii.

Preşedintele, anunţând că se va examina propunerea, ridică şedinţa, fără altă concluzie. Bătălia ţinuse mai bine de două ore.

Două zile mai târziu, tratatul era prezentat delegaţiei austriece. Delegaţia română, renunţând a mai dezlănţui o nouă discuţie în faţa inamicului de ieri, îşi menţinuse totuşi toate rezervele printr-o notă tipărită. Impresiile şedinţei le rezuma însă cu o putere deosebită scrisoarea de la 3 iunie a lui Brătianu către Pherechide.

„Situaţia aici s-a precipitat şi s-a agravat foarte tare. Din hârtiile aici anexate vei vedea cum s-au desfăşurat împrejurările. De fapt, în tratatul prezentat Austriei, România nu figurează decât pentru a-şi vedea impuse condiţiile care îi jignesc independenţa politică şi-i compromit grav libertatea economică.

Convingerea mea este că noi în nici un fel nu putem primi asemenea condiţii. Am moştenit o ţară independentă şi chiar pentru a-i întinde graniţele, nu-i putem jertfi neatârnarea.

Am căutat să refuz adeziunea noastră fără a provoca deschis conflictul definitiv, dar nu ne putem face iluzia, ne aflăm în faţa resentimentelor evreilor şi a apetiturilor trusturilor care hotărăsc în spatele lui Wilson...

Întrucât mă priveşte, imediat ce la St. Germain am constatat reaua voinţă şi nepăsarea cu care se menţinuse în Tratat textul care rămăsese convenit că va fi din nou discutat, înainte de a fi dat austriecilor, am întreprins o nouă serie de demersuri pentru a arăta membrilor Conferinţei adevărata situaţie, pe care de fapt n-o cunosc decât cei Patru, care lucrează şi decid în afară chiar de proprii lor colaboratori.

Ca o adevărată ironie, după conferinţa de la 31 mai, am primit felicitări nu numai de la reprezentanţii statelor mici, care în şedinţă avuseseră slăbiciunea să nu se asocieze cu noi, deşi reprezentam cauza tuturor, dar chiar a canadienilor şi ai australienilor şi, ce e mai mult, a unora din delegaţii Franţei, Italiei şi ai Americii, care toţi recunoşteau samavolnicia celor mari şi dreptatea cauzei noastre."

E locul să amintim aici incidentul pe care l-a însemnat acum câțiva ani d-l Mircea Djuvara*, la sfârșitul acelei ședințe istorice de la 31 mai:

„Ședința tocmai se ridicase.

În învălmășeala sfârșitului ei, unul din primii delegați ai unei mici țări aliate, personalitate azi cu o mare suprafață internațională, se apropie entuziast de Brătianu cu cuvintele: «D-ta ești adevăratul nostru șef! Ești adevăratul european, iar ei — și-i arăta pe cei mari —, ei sunt balcanicii!»

Clemenceau însă observa de departe. El veni grăbit cu degetul amenințător, spre acest delegat: «Cum, și d-ta ești nemulțumit?...» Iar acesta din urmă, încovoindu-se și făcând mai mulți pași înapoi în fața președintelui, care înainta cu ochi fulgerători, răspunse repede și intimidat: «Nu, domnule președinte, nu... noi nu avem nici un motiv de nemulțumire!»" [14]

„Din discursul lui Wilson și al lui Clemenceau, urma Brătianu, vei vedea însă că Wilhelm II, când scria *«sic volo, sic iubeo»*, da adevărata formulă a politicii care prezidează azi Conferința.

Prin procedura noastră, cred că am obținut o amânare de câteva săptămâni, deși mă aștept la tot soiul de măsuri cominatorii în contra noastră, în decursul acestui timp.

Situația e foarte gravă și merită a fi examinată în toate consecințele ei — absența mea din Paris, imediat după cele petrecute la St. Germain, n-o socot oportună și de aceea am rugat pe d-l Antonescu să meargă la București..."

Atitudinea primului delegat român făcuse încă de atunci o adâncă impresie în toate cercurile Conferinței. Chiar a doua zi, adunând în apartamentul său din Rue Nitot pe miniștrii britanici și delegații Dominioanelor la o consfătuire „imperială", improvizată, Lloyd George, discutând cu ei condițiile păcii, se arăta opus admiterii Germaniei în Liga Națiunilor, atâta timp cât Aliații nu vor fi isprăvit cu diferendele dintre ei. „Luați de exemplu, le spunea el, protestul d-lui Brătianu la ultima întrunire a Conferinței de Pace. A admite pe germani le-ar da putința să tragă folos din divergențele dintre aliați..." [15]

---

[14] Ion I.C. Brătianu, *Democrația*, 1928, p. 4 a extrasului. Delegatul era d-l Beneș. (N.a.)

[15] *The Truth about the Peace Treaties*, I, p. 706. (N.a.)

* Mircea Djuvara (1886–1945), jurist, membru al delegației române la Conferința de Pace. (N.ed.)

Atât de puternic fusese răsunetul declarațiilor făcute în numele României și a micilor state și al discuției furtunoase ce le urmase.

Înfruntând atâtea adversități, Brătianu le văzuse din primul moment și originile mai depărtate. Chiar în ziua de 3 iunie, el înainta președintelui Wilson, trimițând copii și celorlalte delegații, un memoriu asupra chestiunii evreiești, de la tratatul din Adrianopol, în care lămurea decretul de încetățenire și împotrivirea sa la clauzele privitoare la regimul minorităților. De al doilea paragraf al art. 5, cel care privea controlul economic, credea de prisos a se mai ocupa amănunțit, socotindu-l legat de cel dintâi și prea străveziu în scopurile și tendințele sale.

Câteva zile mai târziu, accentua încă acest mod de-a vedea într-o nouă scrisoare către Wilson: „Menținerea stipulațiilor privitoare la minorități în tratatul cu Austria comportă pentru România cele mai grave consecințe.

Pe cât am înțeles — și aluziile făcute de d-l Clemenceau mi-au confirmat-o —, cauza determinată a acestor stipulații stă în chestiunea evreiască.

Totuși, cele două anexe aici alăturate, dacă vă veți da silința să le citiți, vă vor dovedi că această chestiune nu mai există în România. Ea este moartă și înmormântată; a o dezgropa sub orice formă n-ar fi în folosul nimănui și ar otrăvi atmosfera țării în paguba tuturor.“ Se alătura „un scurt memoriu asupra chestiunii evreiești, distribuit tuturor delegațiilor și oamenilor politici de seamă.“

Aceasta însemna să ia taurul de coarne. În chestiunea petrolului, România începuse discuții, dar nu făcuse nici o concesiune. La regimul minorităților, în susținerea căruia se întâlneau interese învecinate de cele dintâi, opusese cea mai dârză rezistență și încercase chiar o coaliție a statelor mici. Controlului economic al Marilor Puteri, prin care se revenea, pe altă cale, la problema inflamabilă a petrolului, i se împotrivise în numele drepturilor statelor suverane și al principiului independenței lor. Iar acum, pentru a risipi și ultimele iluzii, Brătianu dovedea celor Mari că cunoștea și motivele, mărturisite sau nemărturisite, ale cerințelor lor. Omul acesta dârz trebuia înlăturat; prea înfruntase deodată toate forțele fățișe și oculte ale Conferinței de Pace și le pătrunsese reacțiunile ascunse. Trebuia să i se facă, lui și țării sale, cât timp o reprezenta, o situație cu adevărat imposibilă, pentru ca să nu se mai repete atitudini atât

de potrivnice intereselor puternice ce le combătuse. Asaltul începu în ziua de 5 iunie 1919, concentric şi simultan.

*

* *

În această zi s-au produs într-adevăr două evenimente. Mai întâi, Clemenceau răspunse rezervelor formulate de România la prezentarea tratatului cu Austria în următorii termeni:

„Consiliul principalelor Puteri Aliate şi Asociate mă însărcinează să vă cer să binevoiţi a-mi face cunoscut înţelesul exact al acestei declaraţii. Delegaţia d-voastră îşi propune oare să refuze a semna tratatul, care cuprinde articolele împotriva cărora îşi ridică obiecţiile, sau intenţia ei este de a semna tratatul şi de a nu-i executa clauzele? Consiliul ar fi bucuros de a primi în curând un răspuns la această comunicare." Orice comentariu ar fi de prisos. Şeful delegaţiei române — cu ce sentimente, ne putem închipui — răspundea, două zile mai târziu, că „d-l Antonescu, ministrul României, care a plecat ieri din Paris, e însărcinat de a expune la Bucureşti situaţia ce s-a creat României la Conferinţa preliminărilor Păcii." Nu putea deci da un răspuns definitiv, înainte ca guvernul său să fi fost consultat.

Dar, în aceeaşi zi de 5 iunie, se adunau, la locuinţa lui Wilson, într-un comitet restrâns, Clemenceau, Lloyd George şi Orlando — toţi cei Patru. Fuseseră convocaţi, în faţa forului suprem, Brătianu, Venizelos, Vestnici, Paderewski* şi Beneş**.

Discuţia ce a urmat, deşi mai puţin cunoscută decât altele, e din cele mai caracteristice pentru mentalitatea şi tendinţele fiecăruia din conducători, ca şi pentru spiritul Conferinţei în acel moment.

Wilson, credincios principiilor sale, ceru într-adevăr nici mai mult, nici mai puţin decât *limitarea armamentelor*. Spirit eminamente abstract, el nu putea privi nici această problemă decât geometric. „Proporţia fixată pentru ţările din Europa Centrală şi Meridională e de patru soldaţi la o mie de locuitori, care ar corespunde cu necesităţile diferitelor ţări în proporţie cu întinderea fruntariilor, numărul locuitorilor..." Admitea că cifra de 40 000 de soldaţi ce se lăsase armatei austriece, era mai mare,

* Ignacy Paderewski (1860–1941), om politic şi compozitor polon, preşedinte al Republicii Polone. (N.ed.)

** Eduard Beneş (1884–1948), om politic ceh, ministru de Externe şi preşedinte al Cehoslovaciei. (N.ed.)

proporţional, decât aceea de 100 000 pe care urma să-i păstreze Germania, dar nevoile ordinii interne în Austria erau mai mari, mai ales într-un oraş ca Viena. Aplicarea aranjamentului ce îl propunea Conferinţei urma să înceapă la 1 ianuarie 1921; „cum trebuiau să se discute însă în curând tratatele de pace cu Ungaria şi Bulgaria, momentul ar fi propice de a se cunoaşte părerea Aliaţilor asupra acestei materii şi a se luà hotărâri."

De rândul acesta, mai toţi reprezentanţii micilor state izbucniră într-un concert de protestări. Delegatul sârb, *Vestnici*, îşi aminti că şi pentru aceste state putea fi vorba de o atingere a demnităţii naţionale şi a suveranităţii lor. Problema nu se putea deci discuta decât pentru toţi, după încheierea păcii.

Ca întotdeauna mai conciliant când trebuia să se discute cu Marile Puteri, *Venizelos* se mărgini, şi de rândul acesta, să ceară amânarea problemei după încheierea păcii.

Brătianu nu lăsă să treacă prilejul fără să protesteze din nou împotriva cuvântului „state cu interese particulare." Nu interesele, spunea el, doar influenţa lor e limitată, iar problema militară era strâns legată de aceea a graniţelor şi a vecinătăţilor.

„Cu cât fruntariile sunt mai tari prin natura obstacolelor ce posedă, cu atât mai redusă poate fi oştirea acelui stat. Conferinţa nu a hotărât încă care sunt fruntariile României. Conferinţa, de asemenea, nu ştie care va fi vecinătatea ei spre est. Fi-va o Ucrainà mică sau o Rusie mare?

De altfel, şi spre Ungaria şi spre Rusia, România este în război declarat cu două guverne care nu ţin seama de nici o hotărâre a Conferinţei, deci cărora nu se poate face nici o limitare de armament. Înainte de a dezarma jandarmii, trebuie dezarmaţi banditii. Cine face aceasta, la Pesta şi la Moscova?

Pentru toate aceste motive, conchidea el, credem că chestiunea limitării armamentelor trebuie făcută de Liga Naţiunilor pentru toţi deodată."

Beneş, care nu căpătase încă obişnuinţa discuţiilor în forurile internaţionale, nu găsi alte argumente decât acelea pe care le auzise; ţinu însă să arate cât de greu era pentru Cehoslovacia să-şi realizeze intenţia de a transforma armata ei într-o paşnică miliţie de model elveţian, atunci când tocmai în zilele trecute suferise de la bolşevicii unguri însemnate

înfrângeri. Într-adevăr, vom vedea că, la sfârşitul lui mai, armatele lui Bela Kun câştigaseră pe acest front o izbândă ce le ridicase moralul.

Paderewski, al cărui simţ înnăscut de armonie se regăsea cu greu în lipsa desăvârşită de acorduri ale tocmelilor politice, aminti, la rândul său, că Polonia era în luptă deschisă cu bolşevicii ruşi şi ucraineni şi că, pe deasupra, o mai ameninţa concentrarea a 350 000 de germani la hotarele Sileziei.

Lloyd George interveni atunci în discuţie, arătându-se impresionat de expunerile făcute de ceilalţi vorbitori; el nu le putea totuşi ascunde că chestiunea merită toată atenţia. „Dar dacă statele mici din centrul şi sudul Europei ar menţine organizaţia lor militară actuală, spunea el, peste câtva timp ele vor putea avea o armată de câteva milioane, care eventual vor putea ameninţa pacea Europei şi ar putea provoca un război ca cel actual." Atât de mult se temea primul ministru britanic de coaliţia statelor mici, pe care o pusese la cale planul subversiv al lui Brătianu!

„Serbia, urma Lloyd George, îşi triplează teritoriul şi populaţia, iar România le dublează. Anglia, după război, va avea o armată aproape tot atât de mare ca cea a României, dacă s-ar primi cifra fixată pentru această ţară (adică 40 000 de oameni...)."

În argumentarea sa, acest veteran al dezbaterilor parlamentare uitase doar două neînsemnate amănunte: că Anglia era o insulă şi că mai dispunea, în afară de forţele metropolitane, mai reduse, de cea mai formidabilă flotă a lumii şi de toate armatele posesiunilor ei coloniale şi ale Dominioanelor. Modul său de a privi problema nu era însă mai puţin caracteristic decât acela al lui Wilson; o dată interesele britanice satisfăcute, restul nu avea o prea mare însemnătate.

Îi era rezervat lui *Clemenceau* de a readuce pe colegii săi la sentimentul realităţii. „În adevăr, încheia el dezbaterile, momentul actual nu este oportun pentru fixarea cu precizie a epocii dezarmării. De altminteri, data propusă de preşedintele Wilson este ipotetică." Amintea, de altfel, că, în ce priveşte Ungaria, Aliaţii trimiseseră un ultimatum, rămas până atunci fără răspuns. Consiliul de război de la Versailles trebuia să discute acum mai amănunţit cazul Cehoslovaciei „şi este probabil că de astă dată vom cere românilor să vină în ajutorul cehoslovacilor." În astfel de împrejurări, Orlando nu mai luă cuvântul, decât pentru ca să nu se interpreteze tăcerea sa în alt sens. „Ca totdeauna, isprăvea cu îngrijorare raportul delegaţiei române, probabil că Marile

Puteri vor discuta chestiunea între ele şi vor hotărî cum dictează împrejurările."

În realitate, chestiunea se opri la această şedinţă. Desigur însă că intervenţia lui Clemenceau contribui la întărirea părerii anglo-saxone despre sentimentele sale militariste.

După comunicarea făcută de preşedintele Conferinţei, tensiunea sporise între factorii ei hotărâtori şi delegaţia română. Dintre cei Patru, Orlando primi atunci însărcinarea de a lămuri situaţia printr-o convorbire directă. Ni s-a păstrat o dare de seamă foarte completă asupra întrevederii sale cu Ion I.C. Brătianu, în ziua de 7 iunie.

Brătianu ţinu să-l lămurească de la început; era bucuros de a sta de vorbă cu şeful guvernului italian, dar ţinea la principiul pe care îl afirmase în chestiunea minorităţilor.

Orlando îi arătă că formula la care se gândise Clemenceau era încă în discuţie; se propunea, cu alte cuvinte, să se aducă problema minorităţilor în faţa Consiliului Ligii Naţiunilor, dar nu se hotărâse încă dacă în faţa acestui tribunal vor fi chemate numai statele făcând parte din Ligă; se mai discuta, de asemenea, dacă înaintea acestor judecători ar fi chemaţi, pe lângă statul ce intervine, şi statul incriminat, şi minoritatea însăşi care ar putea fi direct reprezentată.

Se putea întreba oricine ce mai rămânea, într-un astfel de regim, din suveranitatea naţională a statelor „incriminate" şi aduse pe banca acuzării?

„I-am repetat declaraţia mea de principiu, înseamnă Brătianu, şi am protestat cu tărie împotriva atentatului ce se proiecta împotriva independenţei unei ţări, care nu avea altă vină decât aceea de a fi părăsit neutralitatea, care îi asigura teritoriile pe care le ocupase, pentru a se alia cu acei care o maltratează astăzi.

Am reproşat Italiei de a lua parte la măsurile îndreptate împotriva noastră şi lui însuşi de a-şi spăla mâinile ca Pillat[16], când în realitate avea un sfert al răspunderii în Consiliul celor Patru."

Orlando, apărându-se de aceste învinuiri, răspunse că într-adevăr nu era o Conferinţă, dar un arbitru, că Italia era tot atât de rău tratată ca şi România, că nu era exclus nici pentru ea de-a fi nevoită să părăsească

[16] Copistul, obişnuit cu prezenţa destoinicului secretar al delegaţiei transilvănene, poetul Ion Pillat, a scris la fel şi numele proconsulului Ponţiu Pilat. (N.a.)

Conferința (o făcuse chiar câteva zile, pe chestiunea portului Fiume). Mai adaugă „că deunăzi ținusem un limbaj foarte net, dar foarte convenabil, apărând punctul de vedere al României, dar că tonul meu displăcuse domnului Wilson, deoarece, încă o dată, nu eram în fața unei conferințe, ci a unui arbitru."

Tonul! Se pare, într-adevăr, că până și unele particularități fizice influențau în oarecare măsură simpatiile sau antipatiile acelora care hotărau destinele Europei. S-a spus că, în afară de timbrul vocii, barba primului nostru delegat stârnea obiecții în cercurile anglo-saxone. Desigur însă nu îndeajuns pentru a îndreptăți favoarea ce o arătau Serbiei, deoarece peste delegația iugoslavă cobora, maiestuoasă ca un fluviu, barba impunătoare a venerabilului Pașici. Orlando, desigur, nu împărtășea aceste sentimente.

„I-am spus, îi răspunse atunci Brătianu, că, în ce mă privește, nu voi accepta niciodată clauze limitând independența țării noastre; că, după ce se impusese o clasă de state cu interese mărginite, se urmărea acum să se impună o clasă de state cu independență mărginită, care ne-ar așeza astfel între Hedjaz și Panama și că, în sfârșit, nu credeam că se va găsi un guvern român care să primească această situație." Aici e poate singurul punct în care evenimentele nu i-au confirmat încrederea; îi urma însă o declarație gravă:

„Cu asemenea procedee se lucra la reabilitarea Germaniei, deși sângele nu apucase să se usuce și ruinele mai fumegau. Dacă totuși Italia consideră cu seriozitate că va sfârși prin a părăsi și ea Conferința, ar fi deopotrivă de folositor, pentru ea ca și pentru noi, să nu precipităm situațiile, în așa fel ca România să nu fie eliminată izolat.

Convorbirea s-a sfârșit, adăugă relatarea, printr-o expunere făcută de Orlando asupra caracterului acestei Conferințe, care, în fond, se reducea la arbitrajul unui om, răuvoitor față de Italia, binevoitor față de Franța și în fața căruia singur Lloyd George mai păstra oarecare libertate de acțiune, pentru că toate marile interese ale Angliei erau dinainte asigurate" — concluzie ce rezuma desigur și experiența lui Ion I.C. Brătianu.

În definitiv, efortul de a convinge pe înverșunatul opozant al Consiliului Suprem de a-și înceta rezistența dăduse greș. Atacul era deci

să fie reluat, şi anume în punctul cel mai simţitor al intereselor româneşti: Ungaria.

La 10 iunie, la ceasurile 4 după amiază, Consiliul celor Patru, întrunit la locuinţa lui Wilson, convoca în faţa tribunalului său pe delegaţii români şi cehi: Brătianu, Mişu, Kramarz şi Beneş. „Într-un rechizitoriu de curte cu juraţi, ne spune raportul delegaţiei române, atât preşedintele Wilson cât şi Lloyd George au arătat d-lui Kramarz şi în special d-lui Brătianu că toate calamităţile din Ungaria şi dificultăţile orei prezente provin din cauza lor. "

Redăm în capitolul următor amănuntele acestei discuţii, care par de necrezut, de nu le-ar fi înregistrat o dare de seamă oficială. Wilson şi Lloyd George, la ameninţările cărora se adăugase enervarea lui Clemenceau, sosit de la Cameră, unde interpelările îl supărau, ne puneau în vedere că, de nu ne retragem de pe Tisa pe linia de hotar fixată de Conferinţă, nu vom mai căpăta de la Marile Puteri nici un fel de aprovizionare sau ajutor.

Iar când Brătianu le atrăgea atenţia că ni se cerea să ne retragem pe o linie pe care n-o cunoşteam încă, cei Patru primiră această obiecţiune cu exclamaţii de surprindere. Cum? nu cunoşteam încă graniţele dinspre Ungaria? Şi doar trebuia dată fără întârziere o satisfacţie lui Bela Kun, această victimă nevinovată a poftelor vrăjmaşe ale vecinilor săi. Chiar a doua zi de dimineaţă erau să ni se comunice graniţele hotărâte de atotputernicii Patru şi răspunsul nostru urma să fie dat imediat; doar să nu aştepte prea mult sovietul de la Budapesta!

Nu putem decât să reproducem aici judecata lui Seton Watson; deşi aspră, ni se pare cea mai dreaptă şi cuprinzătoare: „Misterioasa favoare de care s-a dat dovadă faţă de bolşevici e una din tendinţele încă nelămurite ale Conferinţei; nicăieri ea nu apare mai bine decât în tratativele cu România. Trebuie să adăugăm, la aceasta, încercarea de a smulge României concesiuni industriale foarte însemnate în folosul unui grup de financiari evrei americani, sub ameninţarea de a pierde sprijinul Americii la Conferinţă"... [17]

[17] *Histoire des Roumains*, p. 606–7. (N.a.)

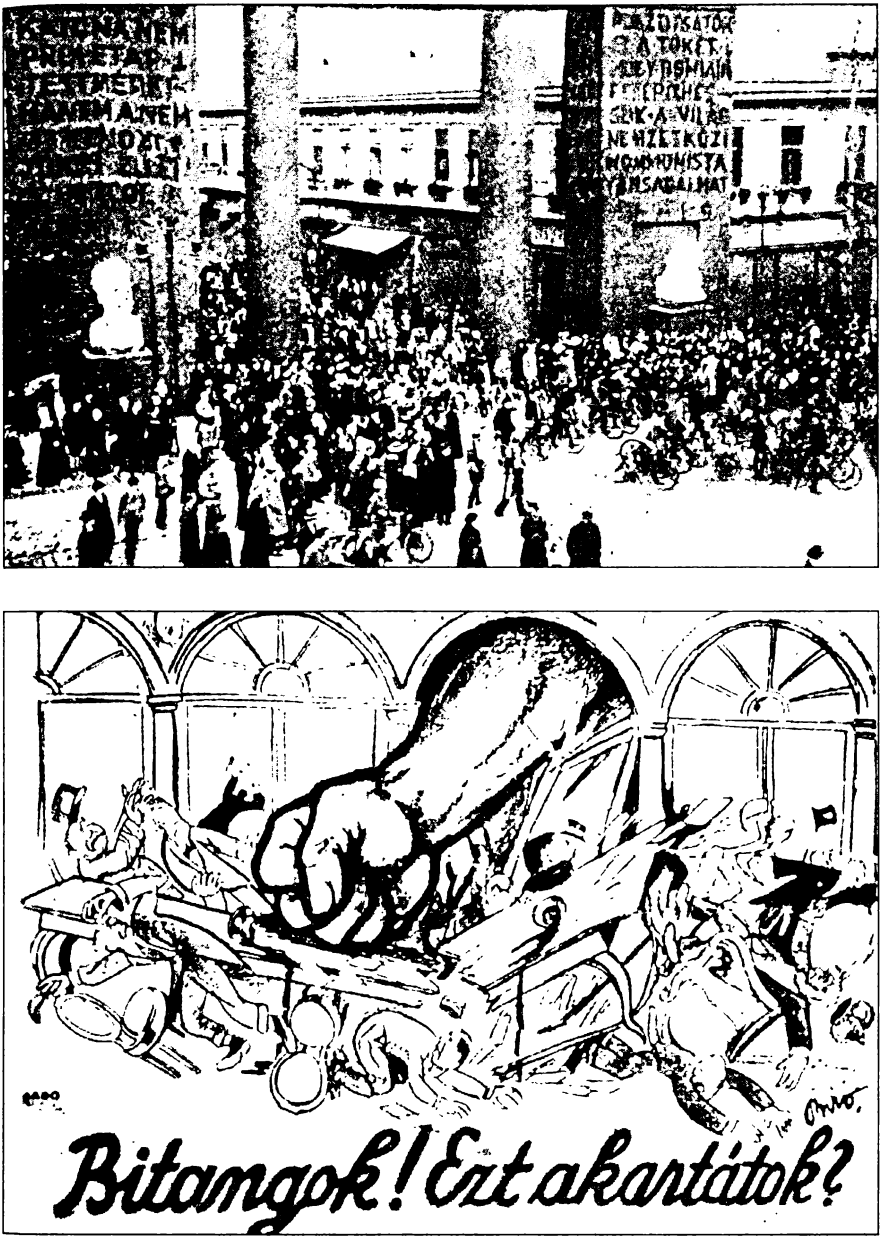

Propaganda bolşevică în Ungaria

Nici acum, sau poate mai ales acum, problemele păcii nu se puteau despărți de acelea ale petrolului, pe care soarta, bună sau rea, îl așezase la poalele munților noștri.

A doua zi, 11 iunie, delegații noștri — de astă dată Brătianu și Vaida-Voievod — și cehii apăreau în fața Consiliului Miniștrilor de Externe: Pichon, Lansing*, Balfour**, Sonnino***, Makino, la care se adăugaseră Cambon și Tardieu****. În fine, puteau privi linia graniței, desemnate pe hartă de arbitrii păcii.

Spre mijlocul ei, această linie nu ne era prea defavorabilă; la capetele ei însă, dinspre miazănoapte și miazăzi, era mult în urma aceleia stabilite prin Tratatul de alianță din 1916. Consecvent cu punct său de vedere, dar nevoind să provoace o ruptură, Brătianu ceru de rândul acesta să nu i se comunice numai rezultatul lucrărilor, ci procesele verbale ale comisiilor, spre a-și da seama de motivele hotărârii. De altă parte, într-o problemă atât de însemnată, nu se socotea calificat să se pronunțe înainte de a fi referit Suveranului și guvernului de la București. Urmă o discuție rapidă, în care Balfour își arăta părerea că numai rezultatul ne interesa, fără a mai fi nevoie să cunoaștem etapele și lucrările pregătitoare, iar Lansing și Pichon insistară asupra grăbirii răspunsului.

La sfârșit se admise totuși nevoia unui termen de 10 la 12 zile, pentru a da timp răspunsului de la București să sosească.

Era, în lupta noastră la masa verde, un scurt armistițiu, asupra căruia nu ne puteam face prea multe iluzii. Trei zile mai târziu, o radiogramă circulară semnată de Clemenceau, adresată în termeni identici guvernelor român, ungar și cehoslovac, le punea în vedere să înceteze o dată cu luptele care tulburau centrul Europei. Răspunsul era așteptat în patru zile.

Comunicând această știre lui Pherechide la București, Brătianu îi dădea următoarea formulă: „Cred că un prim răspuns ar trebui să arate că

---

* Robert Lansing (1864–1924), om politic american, secretar de stat, colaborator al lui W. Wilson. (N.ed.)

** Arthur James Balfour (1848–1930), diplomat și om politic britanic, membru al delegației engleze la Conferința de Pace. (N.ed.)

*** Sidney Sonnino (1847–19223), om politic italian, ministru de Externe în timpul Primului Război Mondial, membru al delegației italiene la Conferința de Pace. (N.ed.)

**** André Tardieu (1876–1945), om politic francez, colaborator al lui Clemenceau. (N.ed.)

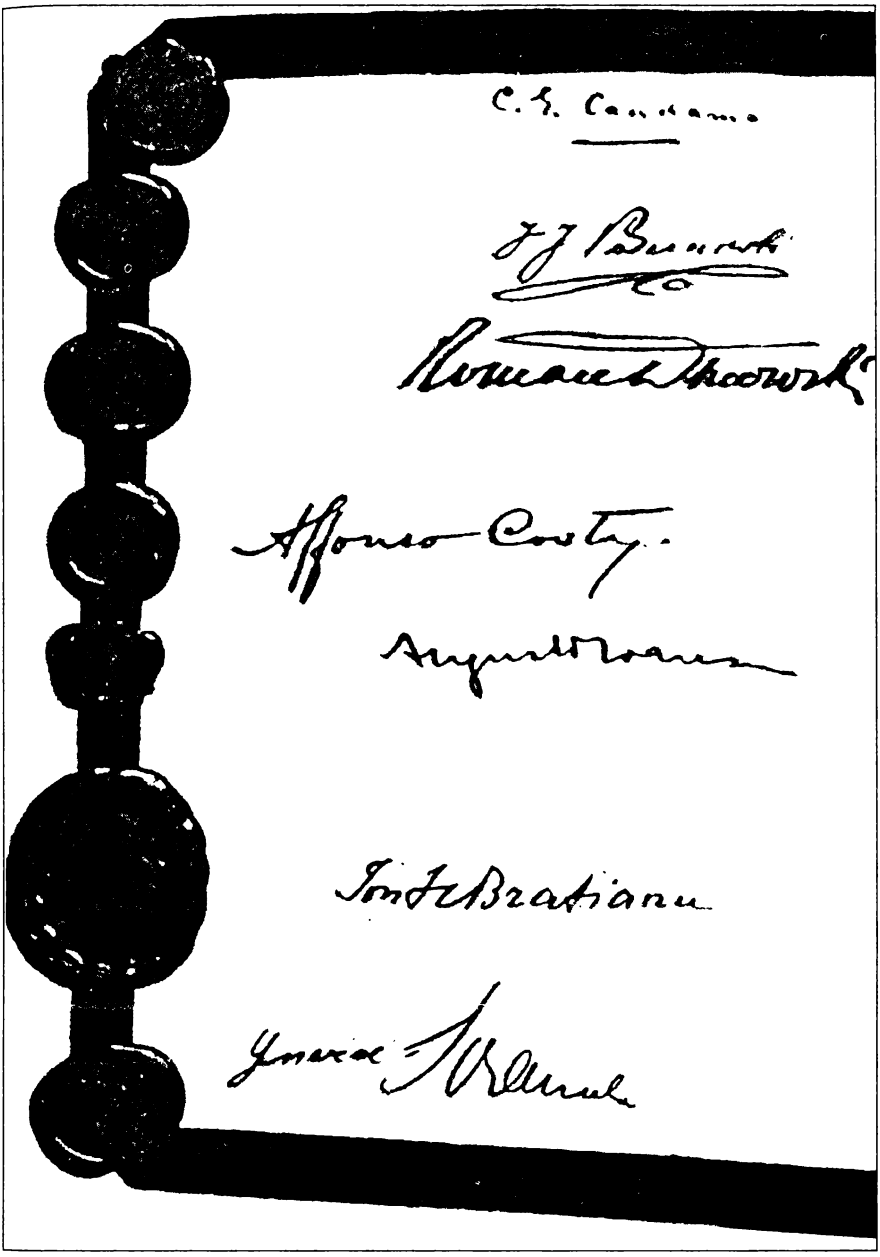

Pagina Tratatului de la Versailles cu semnăturile delegaților români

delegaţia română la Paris are singură calitatea de-a comunica Conferinţei punctul de vedere al guvernului român. În ce priveşte retragerea trupelor noastre de pe Tisa şi securitatea frontierelor româneşti, guvernul trebuie, înainte de toate, să avizeze înaltul Comandament român.

Precum vezi, în afară de un refuz din partea lui Bela Kun de a-şi retrage trupele din Cehoslovacia, suntem trataţi ca adevăraţi inamici."

Scopul forţelor ce ni se opuneau era atins: plecarea lui Brătianu apărea de acum înainte ca singura soluţie posibilă. La Bucureşti se socotea de asemenea necesară revenirea lui, pentru a da toate lămuririle trebuincioase.

La 23 iunie, el îşi făcea cunoscută hotărârea prin această telegramă:

„Prin Antonescu am avut ştiri de la Consiliul de Miniştri. N-am primit telegrama; «ai putea veni.» N-am ştiut că mă chemaţi, dar nu cred că e bine să părăsesc Parisul înainte de a semna Tratatul de pace cu Germania.

Voi pleca probabil în primele zile ale săptămânii viitoare. Din nefericire, nu cred să vă aduc ceva nou. Părerea mea e că nu putem ceda în chestiunea minorităţilor. Negocierile cu Bela Kun au reînceput şi în afară de împrejurări neprevăzute, cred că veţi primi, o dată cu sosirea mea, şi invitaţia de a retrage armata română. Sunt cu totul de părerea generalului Prezan şi nu cred că faţă de asemenea bandiţi să ne putem întemeia pe autoritatea morală a lui Clemenceau şi C-ie." Am reprodus întocmai termenii, care, prin accentul de indignare ce-l învederează, caracterizează şi situaţia şi stările sufleteşti din acel moment.

Brătianu nu înţelegea însă să confunde Franţa şi cauza aliaţilor, căreia România îi adusese, în lupta pentru idealul ei de veacuri, cele mai mari jertfe, cu nedreptăţile Consiliului şi vrăjmăşia puternicelor foruri internaţionale ce se ascundeau în spatele său. De aceea ţinu, înainte de-a părăsi Conferinţa, în apărarea independenţei noastre, de-a afirma până la capăt solidaritatea care se închegase în zile grele. La 28 iunie, delegaţia română a luat parte la şedinţa solemnă din vestita Sală a Oglinzilor şi semnătura lui Ion I.C. Brătianu şi-a luat locul, alături de acele ale reprezentanţilor Puterilor Aliate, pe tratatul, încheiat cu Germania învinsă, la Versailles.

Ce gândea el, cu adevărat, despre această pace, prea aspră pentru a căpăta adeziunea sinceră a unei naţiuni „de optzeci de milioane", prea slabă prin compromisul tendinţelor contrarii ce-i stăteau la obârşie, o

spusese cu trei săptămâni înainte, în scrisoarea trimisă lui Pherechide, care rămâne o adevărată piatră de hotar a gândirii şi a prevederii sale politice. Poate că în ziua în care se strângeau în jurul celor Mari, în apoteoza victoriei, delegaţiile ţărilor lumii venite să întărească pacea, privirea lui nu zărea, în oglinzile lui Ludovic al XIV-lea, numai umbrele glorioase ale trecutului; poate va fi străbătut încă o dată vremurile şi va fi întrevăzut semnele prevestitoare ale reacţiunii ce era să sfărâme, înainte de împlinirea a două decenii, stavilele ridicate de semnatarii din 1919...

Gestul său de solidaritate nu a aflat însă nici o înţelegere la factorii determinanţi ai Conferinţei; îi era dat să soarbă până în fund paharul amărăciunilor. În ziua însăşi a plecării, la 2 iulie, la orele 4 după amiază, el trebui să mai apară o dată în faţa Consiliului Miniştrilor de Afaceri Străine, la Quai d'Orsay, unde se găseau întruniţi, sub preşedinţia lui Tardieu, Balfour, Lansing şi Makino, spre a da socoteală de drepturile României asupra Basarabiei. Cu o înverşunare fără seamăn, adversarii noştri puneau în discuţie şi graniţa de răsărit, pe când mai bubuiau tunurile de-a lungul Nistrului.

Înainte de a fi introdus Brătianu, Consiliul socotise necesar să dea ascultare părerilor d-lui Maklakov, fostul ambasador al Rusiei la Paris; în anticameră îl aşteptau Krupensky, fostul mareşal al nobleţei din Basarabia, Vassily şi Schmidt, duşmanii cei mai hotărâţi ai stăpânirii româneşti în acest ţinut. Ce argumente dezvoltaseră şi ce rost avea apariţia acestor reprezentanţi — care se reprezentau pe ei înşişi — în faţa forurilor Conferinţei, nu era greu de ghicit. Propaganda lor era cunoscută.

Tardieu, care s-a dovedit în cele mai multe împrejurări un prieten statornic al României, nu era câtuşi de puţin satisfăcut de rolul ce-i era impus; aceasta se văzu din atitudinea sa, extrem de rezervată în tot timpul acestei discuţii. Ca să deschidă totuşi şedinţa, întrebă pe Brătianu dacă „consideră votul de unire al Basarabiei ca emanând de la un corp legiuitor constituit."

Nu a fost greu să i se răspundă că legalitatea acestui corp — Sfatul Ţării — produs al revoluţiei, putea fi cu atât mai puţin pusă la îndoială, cu cât în acelaşi fel se constituiseră adunările naţionale ale Cehoslovaciei şi ale Poloniei.

Atunci interveni ministrul de Externe american, Lansing. Pentru el problema era simplă: „România este dispusă să accepte un plebiscit în

Basarabia?“ Își repetă întrebarea cu insistență, supărat și grăbit; nici nu se puteau desluși bine cuvintele englezești, în vorbirea lui repede.

Brătianu se văzu atunci nevoit să-și dezvolte în replică argumentele. Nu putea consimți la plebiscit, nu pentru că s-ar fi îndoit de rezultat, de care se declara sigur, dar nu ar voi să facă să renască anarhia prin menținerea unei stări de fierbere și nesiguranță, zdruncinând ordinea de-abia stabilită, cu atâta trudă, în această regiune. De altfel, cum se putea concepe o retragere a trupelor române și părăsirea nenorocitei populații, atât de greu încercate, în prada unor noi lovituri bolșevice? Ar însemna pur și simplu revoluția socială și descompunerea.

Lansing însă, de astă dată, nu se arătă deloc grăbit. Lucrurile puteau să aștepte, armatele române nici n-aveau nevoie să evacueze acum Basarabia. Plebiscitul se putea face mai târziu, peste doi ani sau chiar peste zece!

Cum putea răspunde Brătianu altfel, decât arătând că o asemenea soluție ar înrăutăți și mai mult situația și ar transforma răul „într-o boală cronică“?

În sfârșit, Tardieu se hotărî să pună capăt acestui adevărat calvar și „mulțumi d-lui Brătianu pentru lămuririle ce le dăduse.“ Înainte însă de a părăsi ședința, primul delegat al României mai adăugă câteva cuvinte. Ele trebuiesc reproduse, pentru că sunt ultimele pe care Ion I.C. Brătianu le-a rostit la Conferința de Pace. El ținea într-adevăr „să învedereze în termeni expresivi nenorocirile pe care România și le-a atras din partea rușilor și să se mire că i se putea înfățișa o târguială cu privire la o provincie răpită în întregime României de aceiași ruși care, după dreptate, ar trebui să-i plătească astăzi mult mai scump dezastrele ce i le-au pricinuit.“

În aceeași zi, cu un tren de seară, părăsea Parisul: Mișu rămânea să-l înlocuiască la Conferință ca prim delegat. Un memoriu tipărit, înmânat Conferinței în ziua plecării, rezuma astfel motivele sale: „Nevăzându-și recunoscute granițele care garantează securitatea teritoriului ei, România, atunci când în restul Europei ostilitățile au încetat de mai bine de șapte luni, se află în război deschis cu vecinii ei bolșevici, ruși și unguri. Iar totdeodată populațiile neromânești ale Țărilor române sunt ținute într-o neîncetată frământare de nesiguranța ce au în privința sorții care le este rezervată.“ Iar ziariștilor francezi, în momentul plecării, le mai declara

încă o dată: „Sunt constrâns a părăsi puterea, nu din pricina problemelor Banatului şi Basarabiei, care sunt încă chestiuni nerezolvate. Dar plec pentru că sunt convins că România nu va putea accepta clauzele cu privire la minorităţi, care vor limita suveranitatea ei şi care se vor introduce în tratatul cu Austria." Alături de el, pe peronul gării, reprezentantul Ardealului, d-l Vaida-Voievod, aducea, în sprijinul acestor afirmaţii, expresia nemulţumirii şi îngrijorării sale.

Alţii au povestit întoarcerea lui Ion I.C. Brătianu din cea mai mare luptă a carierei sale politice. Duca a amintit acum câţiva ani, într-o conferinţă, cum a intrat în ţară, cum a trecut în fuga automobilului spre Bucureşti, prin oraşe şi sate unde nimeni nu-l aştepta, nici nu-i ieşea înainte. Iar în *Viitorul*, oficiosul guvernului, apărea, la coloana informaţiilor la data de 7 iulie, această notiţă ca oricare alta:

„D-l Ion I.C. Brătianu, preşedintele Consiliului de Miniştri, a sosit în Capitală aseară la orele 7."

Formal, primul delegat al României fusese înfrânt de formidabila coaliţie de ambiţii şi de interese pe care o înfruntase. Sunt însă în istorie înfrângeri mai fecunde decât unele biruinţe. Izbânde n-au trăit decât o clipă; supărarea lui Brătianu, învins la Conferinţa Păcii, este însă temeiul cel mai sigur şi mărturia istorică nediscutabilă a poziţiei internaţionale a României de astăzi. Într-adevăr, când, după München, în octombrie 1938, preşedintele Daladier* declara că, în cazul unui război victorios, încă n-ar fi putut menţine hotarele Cehoslovaciei, n-a avut în 1919 Brătianu o intuiţie profetică când a socotit că trebuie să ne înfăţişăm nu ca o creaţie a unui act diplomatic, revizuibil şi revizuit, dar ca expresia vie a unor aspiraţii naţionale nedeplin realizate, faţă de care tratatul nu a mai fost, din partea noastră, decât o supremă concesiune adusă păcii şi liniştii Europei?

* Eduard Daladier (1884–1970), om politic francez, prim-ministru. (N.ed.)

PARTEA A II-A

BUDAPESTA

CAPITOLUL IV

ÎNTRE BOLŞEVISM ŞI TRUSTURI. CAMPANIA DIN UNGARIA
IULIE–AUGUST 1919

Evocarea împrejurărilor din 1919 ar fi cu adevărat necompletă, dacă ne-am opri la întoarcerea lui Ion I.C. Brătianu la Bucureşti. Acţiunea lui de guvernare era să mai urmeze încă două luni şi jumătate, iar concluzia ce o putem trage astăzi nu ar avea destul temei, dacă nu am cuprinde în expunerea evenimentelor şi campania din Ungaria, cu punctul ei culminant: ocuparea Budapestei, strălucită încununare a jertfelor şi durerilor de veacuri. De altfel, ceea ce se desfăşoară în ultimul timp, sub ochii noştri, dă întregii acţiuni din acel moment caracterul unei tot mai pronunţate actualităţi.

Spre a înţelege însă mai bine acest capitol de istorie, trebuie să ne întoarcem la momentul în care armatele române victorioase se opreau, la sfârşitul lui aprilie, pe malurile Tisei. La 2 mai, Pherechide telegrafia: „Drumul Budapestei este liber, fără nici o armată înaintea noastră..."

Avea deplină dreptate. Un observator american din misiunea profesorului Coolidge*, d-l Philip Marshall Brown, se afla atunci în capitala Ungariei şi a povestit de curând impresiile sale. Pe când, la 1 mai, Budapesta toată se îmbrăcase în roşu, spre a sărbători ziua proletariatului şi a revoluţiei, iar „băieţii lui Lenin", conduşi de crâncenul Tibor Samuelly, îşi desfăşurau încă în voie teroarea, dictatorul Bela Kun nu-şi mai făcea nici

* Calvin Coolidge (1872–1933), om politic american, preşedinte al Statelor Unite. (N.ed.)

o iluzie. În jurul lui, unii din colaboratorii săi mai de seamă din Consiliul Comisarilor: Agoston, Böhm, Kunfi nu-i ascundeau convingerea lor că regimul era zdruncinat; se aflau în căutarea unei formule de tranziţie, care să le acopere retragerea inevitabilă. Americanul li se păru indicat pentru a-şi asigura asentimentul Aliaţilor şi i se încredinţă în acest scop o misiune oficioasă. Cu bunăvoinţă, Brown îşi oferi serviciile.

Rezultatul nu a corespuns însă întru nimic aşteptărilor. După o încercare nereuşită de a pătrunde în liniile româneşti, peste Tisa, la Abony lângă Szolnok, în ziua de 3 mai (românii ar fi primit cu focuri pe parlamentarii bolşevici, dar faptul e absolut necontrolabil), emisarul ajunse a doua zi la Seghedin şi de acolo la Belgrad. O întrevedere cu generalul francez De Lobit rămase fără urmări. Neprimind de nicăieri nici un răspuns, până la 9 mai, se hotărî să plece la Viena, de unde îşi urmă drumul cu automobilul până la Paris.

„Am avut, ne spune d-l Brown, convorbiri cu mai multe persoane oficiale şi am fost foarte nefericit să descopăr că, datorită altor chestiuni urgente şi încurcate, în special nenorocitului incident de la Fiume, nimeni nu era pregătit să dea o prea mare atenţie Ungariei sau să-şi ia vreo răspundere pentru o acţiune definitivă."[18]

De fapt, încă de la 30 aprilie, Aliaţii interveniseră pentru a opri ofensiva românească victorioasă pe Tisa. Brătianu, întâi favorabil înaintării, spre a isprăvi cu duşmanul de la vest, se arătase pe urmă mai rezervat; trebuia să ştim în folosul cui urma să facem noi jertfe, dacă noua stăpânire ce ar fi urmat regimului bolşevic ar fi privit, altfel decât el, revendicările noastre şi relaţiile Ungariei cu România.

Astfel, din nepăsarea sau chiar din simpatiile ascunse ale unora, din necesitatea noastră de a lămuri o situaţie înainte de a porni o nouă acţiune, a rezultat o pauză pe care guvernul lui Bela Kun a folosit-o. Reorganizându-şi foarte repede forţele, care mai dispuneau încă de armament considerabil, el dezlănţui primul atac asupra frontului celui mai slab — acelui cehoslovac. Pe 20 mai, armata maghiară, reorganizată, rupând frontul advers, urmărea pe cehii care se retrăgeau spre nord-est într-o tot mai mare dezordine. După căderea oraşului Miskolcz, armata noastră, cu tot efortul ei de a-i ajuta, nu mai putuse menţine legătura şi îşi

[18] *Hungarian Quarterly*, III,1, p. 68. (N.a.)

Populația din Budapesta își așteaptă rândul la hrană.

Bela Kun și guvernul său

oprise aripa dreaptă de-a lungul cursului superior al Tisei. De altfel, cam în acelaşi moment, sovietele din Rusia se hotărau să vină în ajutorul aliaţilor lor din Ungaria; o lovitură dată, la 27 mai, peste Nistru surprindea trupele franceze, al căror moral lăsa de dorit, şi punea stăpânire, câteva ore, pe oraşul Tighina. Senegalezii însă, care stăpâneau cetatea, nu s-au lăsat învinşi şi au respins bandele care trecuseră râul. În literatura franceză recentă, cunoscutul roman al lui Roger Vercel, *Capitaine Conan,* păstrează amintirea acestor lupte.

Atitudinea Conferinţei de Pace rămânea din cele mai nelămurite şi contradictorii. Am amintit mai sus rechizitoriul pe care îl pronunţaseră împotriva noastră, în şedinţa Consiliului celor Patru de la 10 iunie, Wilson şi Lloyd George.

„D-l Brătianu, spuneau ei, e vinovat că prin pretenţiile sale a provocat demisia lui Károlyi şi instituirea bolşevismului în Ungaria. N-a vrut să se mulţumească cu linia de armistiţiu întocmită de generalul Franchet d'Espérey. Trupele române, în înaintarea lor, nu s-au oprit nici pe linia revendicată de România şi au fost lăsate să înainteze în teritoriul pur unguresc, până la malurile Tisei."

La aceste învinuiri adăugau acum că primiseră de la Bela Kun un răspuns satisfăcător la ultimatumul ce-i fusese trimis şi că era deci de neapărată nevoie ca trupele române să fie imediat retrase de pe Tisa, pe linia de frontieră fixată de Conferinţă.

Brătianu se arătă „vădit mirat de un asemenea procedeu la adresa României", deşi la această dată nu-l mai puteau surprinde prea multe. Dar lămuri încă o dată celor doi capi ai guvernelor anglo-saxone că România nu putea fi făcută răspunzătoare de starea socială a Ungariei, principalul motiv al revoluţiei comuniste, şi că, de altfel, arătase de mult Conferinţei înţelegerea dintre Károlyi şi Bela Kun. Din punct de vedere strategic, singura linie pe care se puteau opri trupele române în luptă nu putea fi decât Tisa; era singurul front care le dădea, în câmpia ungurească, chezăşia unei apărări mai serioase împotriva unui nou atac inamic; de altfel, foarte curând, evenimentele erau să dovedească cu prisosinţă că şi aceasta era destul de relativă. După obiceiul lui însă, reprezentantul României aduse încă o dată exemplul însuşi al Aliaţilor; după armistiţiu, trupele lor nu ocupaseră oare, din acelaşi motive, întregul teritoriu german până la Rin?

De altfel, dacă era vorba să-şi retragă armatele pe linia de graniţă, guvernul român urma întâi să o cunoască, formalitate ce fusese uitată de factorii hotărâtori ai păcii...

Aici interveni vijelios în discuţie pornirea lui Clemenceau, care tocmai atunci sosise de la Cameră, hărţuit de interpelările opoziţiei: „Rând pe rând, izbucni bătrânul om de stat, armata română a depăşit toate liniile de demarcaţie; să se retragă, iar graniţele să le lase în seama Consiliului Suprem, care va lua el toate măsurile necesare." Iar Wilson şi Lloyd George, reluând cuvântul, ridicară iarăşi aceeaşi ameninţare: dacă România nu se va conforma hotărârii lor, „vor fi siliţi să întrerupă orice aprovizionare sau orice ajutor. "

Din nou Brătianu le-a atras atenţia că i se vorbea mereu de o linie de graniţă pe care nu o cunoştea. Răspunsul a fost convocarea, a doua zi, pentru a lua cunoştinţă de hotarele determinate de Conferinţă, iar discuţia ce a urmat se cunoaşte.

La data de 10 iunie, Consiliul Suprem se arăta deci favorabil regimului comunist din Ungaria şi gata să ajungă cu el la o înţelegere. De fapt, în radiogramele expediate câteva zile mai târziu la Budapesta, Praga şi Bucureşti, guvernele respective erau aşezate pe piciorul unei desăvârşite egalităţi. La 23 iunie, cedând cu abilitate presiunilor Conferinţei, Bela Kun îşi retrăgea trupele de pe frontul cehoslovac; părea deci posibil să se stabilească cu el un *modus vivendi.* Am văzut însă că la 2 iulie Brătianu părăsea Parisul.

În acel moment, atmosfera se schimbase din nou în privinţa Ungariei. De-abia plecase primul ministru român şi colonelul Toma Dumitrescu îi telegrafia intervenţia energică a mareşalului Foch, care, într-o adresă către Clemenceau, arătase că, „dacă nu se aprobă cererile juste ale României, siguranţa ei este compromisă şi cu ea se pune din nou în pericol pacea din întreg sud-estul Europei."

Trupele române, încheia generalisimul armatelor aliate, trebuiau deci să rămână pe Tisa, până ce Ungaria va fi dezarmat cu adevărat şi va da garanţii că nu mai are intenţii agresive.

De la data acestui raport trecu o săptămână. La 11 iulie, Consiliul Suprem se adună din nou pentru a lămuri problema ungurească. De rândul acesta însă, după semnarea păcii de la Versailles, factorii principali părăsiseră Conferinţa. Sub preşedinţia lui Clemenceau nu se mai

întruneau acum decât înlocuitorii lor. În schimb, lua parte mareşalul Foch. Din partea României era de faţă Mişu, rămas acum conducătorul delegaţiei, după plecarea lui Brătianu.

Şedinţa începu printr-o expunere cam încurcată a ministrului de Externe francez, Pichon. Experţii militari fuseseră consultaţi asupra condiţiilor ce trebuiau impuse ungurilor; fusese consultat şi mareşalul Foch... Acesta însă, puţin înţelegător pentru subtilităţile diplomatice, scutură energic din cap. *„Enfin, on a demandé l'opinion de Monsieur le Maréchal"*... îngână Pichon, din ce în ce mai încurcat. Experţii tehnici arătaseră că se aflau la faţa locului, pentru o eventuală acţiune, şase divizii române şi una de cavalerie, două divizii franceze, una sârbă şi două cehoslovace; cu efectivele reduse din acel moment, totalul era de vreo 84 000 de oameni, răspândiţi în jurul Ungariei, din Slovacia până mai jos de Seghedin, din care două treimi erau trupe româneşti.

Detaliile nu interesau pe Clemenceau: „Care este părerea dvs., domnule mareşal?" întrebă el, după ce Pichon îşi isprăvi expunerea.

Metoda mareşalului era cunoscută: întotdeauna, în faţa unei probleme, întâia sa întrebare era: *„De quoi s'agit-il exactement?"* (Despre ce este vorba?). Nici de rândul acesta nu a procedat altfel, căci primele sale cuvinte au fost: „Care este mai întâi proiectul şi ce voiţi cu ungurii?" întrebare simplă, la care factorii politici nu puteau răspunde cu uşurinţă. „Mi s-a spus, urmă învingătorul celei mai mari bătălii a istoriei, că sunt 84 000 de oameni, dar care sunt forţele ungureşti? De la armistiţiu, guvernul unguresc şi-a sporit diviziile, din şase a făcut nouă. Succesele sale asupra cehilor i-au ridicat moralul. Ca să ne întoarcem la condiţiile armistiţiului, trebuie să le reducem la şase. Trebuiesc forţe ca să le învingem; putem să o facem cu trupele de care dispunem? România este forţa principală, dar nu există unitate de comandament, prima condiţie ce trebuie să ne-o înfăţişăm (experienţa din 1918 era doar proaspătă). Pe urmă trebuiau considerate durata operaţiei, hrana acestor 84 000 de soldaţi, poate şi întărirea efectivelor lor. Trebuia deci făcută o înţelegere politică între guvernele vecine ale Ungariei şi stabilite condiţiile pentru înfiinţarea comandamentului unic."

Rezumând, mareşalul încheia, amintind că puteau fi urmărite două obiective: învingerea ungurilor şi ocuparea Budapestei, dar aceasta

presupunea trupe de ocupaţie, deci operaţiuni mai importante şi de o mai lungă durată; înţelegerea politică trebuia deci să o preceadă pe cea militară.

Veni acum rândul reprezentanţilor ţărilor direct interesate. Mişu declară că va referi guvernului său la Bucureşti, care va lua problema în serioasă considerare, dar aminti că România mai străjuia şi la Nistru cu patru divizii. Delegatul sârb, Vestnici, oferi pentru eventualele operaţiuni în Ungaria doar opt mii de oameni, cerând însă garanţii pentru apărarea altor fronturi: de exemplu, acela al Bulgariei (probabil ca să nu vorbească de Italia). La protestările Consiliului care îi cerea efective mai mari, diplomatul sârb răspunse: „Acesta va depinde de împrejurările generale."

Atât îi trebuia lui Clemenceau ca să izbucnească: „Nu se face o armată cu împrejurări generale... Vedeţi domnule Vestnici, urmă preşedintele, interesul pe care îl avem să precizăm. Ne cereţi să vă garantăm împotriva Bulgariei; ne daţi cu o mână şi luaţi înapoi cu cealaltă. Eu nu sunt însărcinat să vă apăr împotriva Bulgariei.

România, ea, îşi oferă diviziile, dar nu cere nimic."

Ciudată răsturnare de situaţii! La un interval de o lună, de unde ne aflam în capul răutăţilor, devenisem deodată un exemplu şi un model pentru forurile Conferinţei!

Vestnici voi atunci să dreagă impresia ce o lăsase lipsa de bunăvoinţă a propunerii sale.

„Suntem gata, exclamă el, să dăm toată armata noastră, dar garantaţi-ne să nu ne ardă casa." Până să se stabilească o înţelegere între Belgrad, Bucureşti şi Praga, cerea ca mareşalul să hotărască fără întârziere măsurile militare. Şi Kramarz, în numele Cehoslovaciei, era de aceeaşi părere.

Aici mareşalul Foch interveni din nou. „Am primit chiar acum o scrisoare de la generalul Pellé (şeful misiunii militare franceze la Praga), de la 6 iulie. Iată ce spune generalul Pellé: «Acest armistiţiu este o chestiune de moment. Toţi ofiţerii francezi şi aliaţi care au vorbit cu ungurii arată că sunt hotărâţi să restabilească vechile hotare ale ţării lor. Poporul unguresc are încredere în viitor, căci Înţelegerea va demobiliza. Singurul mijloc de a-i dezarma e de a ocupa efectiv Ungaria printr-o intervenţie militară, aşa cum s-a făcut în Germania.»"

Trebuiau acum să se pronunţe reprezentanţii Angliei şi Italiei. Balfour se mărgini să declare că nu primise încă de la Londra nici un răspuns. Dar Crespi, mai sincer, nu mai ocoli problema: „E o chestie europeană, dar precum toată lumea ştie, în Italia e un moment critic. Bolşevicii ne ameninţă, dacă am interveni, oriunde ar fi, împotriva bolşevismului." Începură grevele şi sângeroasele mişcări comuniste ce erau să determine la rândul lor, peste trei ani, reacţiunea fascistă şi marşul asupra Romei. Aici era însă adevăratul nod al chestiunii: cu toate puterile ei făţişe şi ascunse, Internaţionala a III-a sprijinea regimul coreligionarilor ei politici din Ungaria.

Concluzia şedinţei o trase Clemenceau, întorcându-se către Foch: *„Eh bien, Monsieur le Maréchal, celà ne vous donne pas une idée bien cohérente..."*

La Bucureşti, situaţia era privită însă cu atât mai limpede, cu cât se vedeau mai lămurit pregătirile de ofensivă ale ungurilor de-a lungul Tisei.

„Impresia pe care trebuie să o dăm, comunica la 16 iulie Brătianu lui Mişu, e că ori de câte ori interesul general al Aliaţilor cere României un serviciu şi sacrificii, ea e gata să le facă. Credem că acţiunea concertată e de un mare interes pentru noi, dar că nu e oportun de-a ne arăta satisfacţia, ce ar micşora efectul serviciului ce ni se cere; ceea ce trebuie să reiasă, e că România răspunde la apelul ce-i este adresat." De pe banca vinovaţilor, trecuserăm în rândul elementelor ce trebuiau neapărat folosite.

În privinţa „acţiunii concertate", nu puteam să ne mai facem însă nici o iluzie. La 27 iulie, Consiliul Suprem se aduna din nou, pentru a delibera asupra împrejurărilor din Ungaria. De rândul acesta, mareşalul Foch stărui să pună punctele pe i. „Mareşalul... ne spune raportul colonelului Toma Dumitrescu, căruia i s-au prezentat d-nii miniştri Vaida, Mişu şi subsemnatul, ne-a comunicat că Conferinţa Păcii nu s-a putut pune de acord asupra unei acţiuni comune contra Ungariei, că după acest lung război Marile Puteri sunt *«à bout de souffle»* şi că, în consecinţă, România şi statele aliate să caute a-şi rezolva singure problemele militare ce li se pun, fără a lua însă atitudini ostile Antantei, care va fi mulţumită adesea să constate situaţii de fapt şi să ia act de ele."

Concluzie târzie: de la 19 iulie tunurile ungureşti bubuiau pe întregul front al Tisei. Ofensiva lui Bela Kun începuse.

Îndată după întoarcerea lui Ion I.C. Brătianu, se ţinuse, sub preşedinţia Regelui, un lung Consiliu de Miniştri, la care a luat parte şi preşedintele Consiliului Dirigent din Ardeal, d-l Iuliu Maniu. Primul ministru a făcut o expunere amănunţită a tratativelor de la Paris şi a împrejurărilor care îl determinaseră să refuze să semneze tratatul cu Austria, cuprinzând clauza minorităţilor, ce o considera ca o încălcare a independenţei noastre. Consiliul, în unanimitate, s-a alăturat acestei hotărâri şi a ratificat politica dusă faţă de Conferinţă, denumind-o, de altfel cum se şi cuvenea, politică de rezistenţă. Pentru lămurirea opiniei publice, reprezentantul Ardealului căpătă însărcinarea să facă declaraţii presei; fapt semnificativ, deoarece, în preajma unui nou război cu ungurii, solidaritatea cu această politică a provinciilor unite avea un înţeles deosebit.

„Nu vedem, declara d-l Maniu la 11 iulie, că proiectul de tratat nu se poate schimba. Nu e încă nimic definitiv. Dacă naţiunea română întreagă se va solidariza întru apărarea energică şi susţinută a intereselor sale superioare şi permanente, am credinţa tare că putem ajunge ca cuvântul nostru să fie ascultat. Să arătăm hotărât că condiţiile ce ni se pun nu sunt acceptabile.

Această solidarizare s-ar face printr-un instrument politic ce l-ar reprezenta un guvern naţional, prezidat de un bărbat de stat din vechiul Regat, în jurul cărui guvern s-ar grupa toate provinciile alipite, toată naţiunea română unită...

Nesubscrierea tratatului neapărat că ar implica o politică de rezistenţă, care nu e un pat de roze, ci un drum spinos şi ar fi împreunată cu multe neplăceri, dar trebuie să avem în vedere numai rezultatele pentru ţară.

Subscrierea tratatului ar fi mai comodă, dar rezultatele s-ar vedea în 20–30 de ani. Actele mari, hotărâtoare pentru dezvoltarea unei ţări, nu trebuiesc judecate prin prisma unui oportunism momentan, ci din perspectiva istoriei, având în vedere consecinţele de mai târziu.

Pot spune fără înconjur că sunt mulţumit de felul cum s-au susţinut interesele României la Paris. Am văzut procesele-verbale, am citit pledoariile rostite de d-l Brătianu şi am urmărit întreaga d-sale acţiune energică şi inteligentă, bazată pe integralitatea revendicărilor noastre. E drept că rezultatele nu ne mulţumesc.

Vom vedea mai târziu care sunt cauzele ce au adus aceste rezultate.“ [19]

[19] *Viitorul*, 11 iulie 1919. (N.a.)

Astfel se afirma, prin reprezentantul său autorizat, adeziunea Ardealului românesc la politica de independenţă şi de demnitate. Din punct de vedere moral, ţara se arăta pregătită; dar şi pregătirea materială a apărării făcea obiectul unor serioase preocupări.

Din afară, din toate părţile, ştirile transmise de informatorii aliaţi arătau că Bela Kun hotărâse să joace împotriva României cartea lui cea mare. Încă de la 7 iulie, o recunoaştere ofensivă încercase trecerea Tisei, lângă Szolnok. Pe urmă liniştea se restabilise, dar concentrările de trupe şi de material de război erau tot mai mari şi mai ameninţătoare. În special, sosiseră pe Tisa trupele victorioase de pe frontul cehoslovac. Din partea noastră, de asemenea, se trimiteau întăriri în Transilvania, iar armata de pe frontul de vest îşi lua toate dispoziţiile de luptă: o pauză de linişte, menită să ne înşele asupra intenţiilor duşmane, nu modifică prea mult convingerea statului major; totuşi, în aşteptarea evenimentelor, se dădu drumul, pentru un scurt concediu, unora din permisionarii armatei.

La 17 iulie însă, inamicul îşi terminase concentrarea. Începură de îndată recunoaşteri dese de avioane şi o pregătire tot mai intensă a artileriei de toate calibrele, care se aşezase în ultimele zile în baterie de-a lungul fluviului. În noaptea de 19 spre 20, bombardamentul lua proporţii formidabile şi, în dimineaţa zilei de 20 iulie, infanteria vrăjmaşă trecea Tisa, respingând elementele înaintate ale diviziilor ardelene, care constituiau unităţile noastre de acoperire.

Alţii au descris, în toate amănuntele lor, operaţiunile acestei bătălii hotărâtoare; nu voi relua aici o descriere care este acum îndeajuns de cunoscută[20]. Nu e totuşi de prisos, pentru a risipi unele îndoieli întreţinute cu grijă de cercurile interesate, în scopul de a scădea însemnătatea acţiunii armatei române, de a ne reaminti forţele ce se înfruntau în câmpia Tisei.

Ungurii dispuneau de vreo sută de batalioane de infanterie, zece escadroane de cavalerie, cu aproape opt sute de mitraliere, 60 de baterii şi nouă trenuri blindate. Armata lor fusese complet reorganizată şi nici nu se putea compara cu bandele pe care trupele române le respinseseră, în primăvară, din văile Munţilor Apuseni. Mai întâi, folosind experienţa războiului, toate unităţile, inclusiv diviziile, erau comandate de ofiţeri de

[20] Vezi în special C. Kiriţescu, *Istoria războiului pentru întregirea României*, ed. a II-a, vol. III, p. 451 şi urm. (N.a.)

carieră, colonei şi lt.-colonei. Comisari politici ai sovietelor nu rămăseseră decât în fruntea corpurilor de armată, cum erau inginerul Landler, profesorul Vago, Bokany sau fierarul Haubrich, dar şi aici, alături de ei, se găsea câte un ofiţer superior de carieră din vechea armată austro-ungară, care răspundea de întreaga executare tehnică a ordinelor primite.

Cu deosebire bine încadrate şi pregătite de luptă se arătau Diviziile 5, 6 şi 7, aduse de pe frontul cehoslovac şi aşezate acum în centrul dispozitivului de operaţiuni al grupului de ofensivă; mai era, la aripa stângă, o Brigadă de secui, de la care se aşteptau mari isprăvi şi o formaţiune specială denumită Brigada a 80-a internaţională, organizată, după principiile Moscovei, din dezertorii şi refugiaţii străini, bine plătiţi şi instruiţi în ideologia comunistă. Era prima încercare a unui sistem, care, în anii din urmă, s-a întrebuinţat pe o scară mult mai întinsă în războiul civil din Spania; brigada de pe Tisa, din armata lui Bela Kun, prevestea astfel Brigăzile Lister şi Campesino ale trupelor roşii, de pe frontul Madridului şi al Cataloniei!

Toată artileria disponibilă, până şi aceea a diviziilor ce erau încă în curs de organizare, fusese adusă pe Tisa; printre numeroasele ei guri de foc, erau şi câteva monstruoase obuziere de 305 mm, care îşi făcuseră dovezile în timpul războiului, pe toate fronturile. Se pregătea deci pentru ostaşii noştri o luptă grea, cu o armată în care spiritul de violenţă al revoluţiei se alătura vechiului şovinism maghiar, dornic de a recuceri provinciile pierdute, încurajat de izbânda recentă asupra cehilor, de ezitările şi tărăgănelile Marilor Puteri. Rezervele de armament erau din cele mai importante, iar fabricile de arme şi muniţii de la Budapesta, după frământările primelor zile de revoluţie, se găseau din nou în plină activitate.

Românii opuneau ofensivei ce se dezlănţuia împotriva lor forţe numeric egale: 92 de batalioane, 58 de escadroane, 80 de baterii şi două trenuri blindate. Infanteria era deci cam deopotrivă de numeroasă, artileria superioară ca număr de baterii, dar vădit inferioară în calibre: două baterii grele împotriva celor 15 ungureşti. Cavaleria era mult superioară ca număr şi calitate; era, de altfel, să joace un rol din cele mai însemnate în luptele ce aveau să se desfăşoare; iar comandamentul era să dovedească, pe toate treptele, necontestate capacităţi şi o reală experienţă a războiului.

Dar, mai ales în fața pornirii mercenare a brigăzii internaționale, soldații noștri dovedeau un admirabil spirit de sacrificiu și de patriotism. Cu efectivele lor reduse, unitățile românești întruneau acum, într-o fericită alăturare, însușirile vechilor armate profesionale, învățate cu toate riscurile și manevrele unei campanii, cu moralul ridicat al unei armate naționale, conștientă de misiunea ei și de rostul luptei de apărare a granițelor. În fine, o armată română putea să înfrunte bătălia cu echipamentul destul de complet, primit de la englezi, cu un armament îndestulător; sufletul ei era călit de toate greutățile, de toate restriștile celor trei ani de lupte și de jertfe.

Trebuise să urmeze, pentru a ajunge aici, un drum lung și dureros. În razele soarelui de asfințit, pe întinsul pustei, umbra soldatului român care străjuia pe malul Tisei se întindea departe. Se pierdea în zarea prăfuită, spre răsărit, dincolo de munți, atingând în prelungirea istoriei văile adânci ale Carpaților, șesul Neajlovului, câmpia Mărășeștilor și pasul Oituzului. Soldatul învingător din 1919 era astfel produsul tuturor înfrângerilor, tuturor ceasurilor de mâhnire și de deznădejde care îi făuriseră oțelul. În perspectiva lor, răsărea, la capătul drumului de suferințe, ca o răsplată și o răzbunare. Ca și de strămoșii latini, și despre el se putea spune: *exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor* (va răsări răzbunătorul din osemintele noastre).

Nu e locul să insistăm aici asupra fazelor bătăliei, caz tipic al unei manevre strategice, conduse cu sânge rece și executate cu hotărâre și avânt. Se știe că, în prima lor înaintare peste Tisa, diviziile ungurești au respins, la centru, perdeaua de acoperire a Diviziilor ardelene XVI și XVIII, întâlnind totuși la cele două aripi o împotrivire mult mai dârză, pe care n-au putut-o răpune. Iar în timp ce, la centru, unitățile ungurești, prin însăși înaintarea lor repede, își lărgeau frontul, rărind legătura între ele prin desfășurarea lor divergentă, ca între degetele unei mâini ce se deschide, la cele două aripi se strângeau în grabă cele două grupuri de manevră ale trupelor române: al generalului Moșoiu* la nord, al generalilor Lecca și Rusescu la sud. În momentul în care înaintarea maghiară s-a oprit în fața contraatacului diviziilor de vânători, păstrate până atunci cu grijă în rezervă, cele două grupuri au izbit cu toată puterea de la miazăzi și de la miazănoapte. Retragerea întregii armate ungurești a

* Traian Moșoiu (1868–1932), general, a jucat un rol însemnat în luptele din 1919 din Transilvania și Ungaria. (N.ed.)

fost astfel ameninţată; în spatele coloanelor ei, ce înaintaseră prea iute, şi-au deschis drumul Diviziile I şi VI româneşti — olteni şi moldoveni — şi Divizia a II-a de cavalerie; la 25 iulie, după lupte crâncene, însemnate de pierderi grele, centrul rezistenţei, Fegyvernek, cade în mâinile trupelor noastre. Văzându-şi frontul întors de ambele părţi şi linia de retragere tăiată, coloanele inamice se îndreaptă, în noaptea de 25 spre 26, spre Tisa, într-o fugă care le desăvârşea înfrângerea. Bela Kun îşi jucase ultima carte — şi pierduse.

În ţară, opinia publică urmărise cu înfrigurare comunicatele laconice ale Marelui Cartier. La 21 iulie, ea aflase doar din ziare:

„*Frontul de Est:* schimb de focuri de armă, mitralieră şi tun, pe tot frontul Nistrului.

Frontul de Vest: Ungurii au atacat cu înverşunare posturile noastre de acoperire pe întreg frontul Tisei. Lupte crâncene sunt în curs la Tymar, Rakamacz, Tisa Dob, Tisa Doda, Szabolcs, Tisa Ezbar, Gura Crişului, Mindszent."

A doua zi, mai laconic încă, dacă se putea, comunicatul anunţa că „luptele continuă cu înverşunare pe tot frontul Tisei." Iar la 2 iulie, se modificase doar un singur cuvânt: „Luptele continuă aprig pe întreg frontul Tisei." Nimic nou pe frontul de vest! Se retrăiau astfel orele cele mai grele şi mai îngrijorătoare ale războiului. Toată lumea, obişnuită să citească printre rânduri, înţelegea ce se ascundea în dosul acestor fraze de o factură prea uniformă.

La 24 iulie, în plină desfăşurare a manevrei de încercuire, Marele Cartier ştia doar să vestească: „Inamicul slăbeşte treptat energia sa în atacurile date pe tot frontul Tisei", pentru ca, în sfârşit, la 25, lumea să afle că „Inamicul care trecuse Tisa pe tot frontul, după lupte înverşunate, care au durat de la 20–25 iulie, a fost azvârlit înapoi, menţinându-se încă în sectoarele Rakamacz şi Szolnok, unde luptele continuă cu îndârjire." Înregistrând cu întârziere rapoartele sosite la începutul operaţiunilor, comunicatul nu ştia încă decât de luarea a 250 de prizonieri, două tunuri de câmp şi 11 mitraliere. La 26 iulie, după ce amintea că nici frontul de est nu era prea liniştit — bande bolşevice încercaseră să treacă Nistrul la Chiţcani, Stravici şi Bucozeni, dar fuseseră respinse cu pierderi — comunicatul arăta că „în sectoarele Rakamacz şi Szolnok luptele continuă înverşunate, dar că trupele noastre se găsesc peste tot în înaintare."

Cartierul general îşi rezervase pentru a doua zi, 27 iulie, să anunţe că „după lupte crâncene, inamicul a fost azvârlit de pretutindeni peste Tisa; el se retrage în debandadă, urmărit de aproape de trupele noastre." Cu această veste bună, se încheia prima fază a operaţiunilor; manevra defensivă şi contraatacul. Amândouă izbutiseră dincolo de orice nădejde. Se deschidea acum o problemă nouă: victoria, atât de bine pregătită şi plătită cu jertfe grele, era să rămână din nou fără urmări? Pentru a amenaja susceptibilităţile Conferinţei, incapabile să ne ajute, dar gata să ne stânjenească, era oare să lăsăm adversarului, a doua oară înfrânt, putinţa de-a organiza împotriva noastră şi a treia agresiune?

Un scurt răgaz era totuşi necesar, fie măcar spre a regrupa forţele noastre împrăştiate de mişcările bătăliei şi a le aduna pentru o nouă acţiune. Un consiliu de război, prezidat de Regele Ferdinand, care sosise pe front, unde era să-l ajungă şi primul ministru, urma să hotărască asupra operaţiunilor următoare.

Nu era de altfel mult de discutat, pentru că toţi simţeau la fel; ocazia nu mai trebuia pierdută. În Sectorul de Nord, folosind retragerea vrăjmaşă, trupele noastre au trecut, pe urmele sale, dincolo de Tisa; grosul forţelor s-a pregătit de îndată să le urmeze. Bombardamentul artileriei ungureşti, încă puternic la început, slăbea treptat: pregătirea şi recunoaşterile din noaptea de 29 spre 30 nu mai întâmpinau decât puţină împotrivire. Astfel au putut trece — avangarda, cu bărcile, şi restul trupelor pe un pod aruncat în grabă peste Tisa — întâi Brigada a IV-a de vânători a colonelului Rasoviceanu, pe urmă Brigada a III-a. La capul podului de la Tisa-Bo au asistat, la trecerea Diviziei I de vânători, Regele, Regina şi Ion I.C. Brătianu. Momentul era impresionant, atât prin însemnătatea însăşi a împrejurărilor, cât şi prin amintirile ce le evoca. Tot astfel, la capul podului aruncat peste Dunăre, priviseră trecerea dorobanţilor, în vara anului 1877, Domnitorul Carol I şi primul ministru Ion C. Brătianu. Atunci mica oştire a României independente mergea să afirme sub zidurile Plevnei dreptul ţării la viaţă şi la libertate; acum, sub privirile urmaşilor, dezrobitorii Ardealului alergau peste Tisa să smulgă capitalei asupritorului de veacuri cununa biruinţei[21].

[21] Este regretabil că nu s-a găsit încă nici un loc pentru a păstra amintirii urmaşilor imaginea paralelă a acestor două treceri, între care se statorniceşte întreaga dezvoltare a României moderne. (N.a.)

Regele Ferdinand și Regina Maria la trecerea trupelor române peste Tisa

Pentru Ion I.C. Brătianu, adânc pătruns, în toate clipele vieţii sale, de înţelesul istoriei, ce profundă emoţie şi ce splendidă întoarcere a destinului!

Dar clipa nu era aceea a îndelungatelor meditări; în pustă, armata ungurească, urmărită metodic de coloanele noastre victorioase, se afla acum în plină descompunere.

Fără a intra în alte amănunte, să ne fie îngăduit să urmăm aici relaţiunea comandantului grupului celui mai înaintat al armatei noastre de operaţiuni, care s-a întâmplat să fie Brigada IV-a de roşiori, cu regimentele ei, 6 şi 11[22].

În ziua de 1 august, în apropiere de Czegled, a fost adus la comandamentul brigăzii un medic evreu din Bucureşti, rătăcit, prin cine ştie ce împrejurări, în Ungaria. Informatorul arătă că, o zi înainte, fusese Bela Kun la comandamentul apropiat al armatei ungureşti, spre a îndemna pe soldaţi la rezistenţă. Oricât de înflăcărate i-ar fi fost cuvântările, nu aflase la trupele sale demoralizate nici un ecou. Ba dimpotrivă, apărătorii regimului comunist îi ceruseră, prin delegaţii lor, să nu mai fie plătiţi cu coroanele albe, tipărite de stăpânirea sovietului, ci cu vechile bilete albastre, care păstrau în ochii lor mai multă valoare. Astfel, banii, care se zice îndeobşte că n-au miros, puteau totuşi, în perioade de revoluţie socială, să aibă culoare! Căci de nu li dădeau bancnotele dorite, soldaţii comunişti erau gata să depună armele.

Atât îi trebuia ca să se hotărască comandantului brigăzii româneşti. În noaptea de 1 la 2 august, escadroanele sale porneau la atacul Corpului I de armată maghiar. A doua zi, la ora 12, acesta capitulă în întregime: „în urma înţelegerii avute cu comandamentul român sosit la Czegled, spunea ordinul comandantului unguresc, trupele proprii, rămase pe loc, vor fi dezarmate prin comandamentele proprii şi vor aştepta pe unităţi proclamarea armistiţiului definitiv. Dacă respectăm condiţiile impuse, comandamentul român ne garantează că soldaţii dezarmaţi nu vor fi făcuţi prizonieri."

Într-adevăr, cum puteau câteva sute de călăreţi, de care dispunea Comandamentul român, să încadreze şi să păzească zeci de mii de

[22] Datoresc informaţiile şi documentele ce urmează bunăvoinţei d-lui general Rusescu. (N.a.)

Parlamentarii unguri la Szolnok

prizonieri? Ceea ce era important era dezarmarea lor şi strângerea materialului de război; cât priveşte oamenii, o dată plecaţi acasă, nu mai erau disponibili pentru nici un fel de acţiune militară. De altă parte, capitularea de la Czegled deschidea drumul Budapestei şi comandantul brigăzii nu voia să piardă un asemenea prilej.

Iată însă că pe şoseaua ce ducea spre capitala maghiară se iviră la orele 1 după amiază două automobile cu ofiţeri italieni. Erau membrii singurei misiuni militare aliate aflate la Budapesta; şeful ei, lt.-colonel Romanelli ducea cu el următorul document, căruia îi păstrăm întocmai forma originală:

„Budapest le 2 Août 1919.

A Mr. le Commandant de la Cavalerie Rumaine (sic)

Szegled.

Par radiogramme et par courier spécial j'ai prié hier soir S. E. le général Franchet d'Espérey de suspendre toute hostilité contre l'armée hongroise. A cause de ne rendre plus difficile l'actuelle situation politique de Budapest, je vous prie de demander instruction au Quartier de votre Armée avant d'avancer de Szegled.

Le Lieut.-Colonel chef de la mission militaire italienne, G. Romanelli"[23].

Hârtia poartă menţiunea: *Primit Alberty ora 13.*

Comandantului brigăzii nu-i convenea să se oprească; el delegă pe unul din ofiţerii săi să însoţească misiunea la Marele Cartier General român, spre a se lua acolo deciziile de rigoare. Raportul pe care îl expedia prin el arăta intenţia sa de a-şi urma drumul spre Budapesta, iar ofiţerului îi mai spusese că nu era de neapărată nevoie ca misiunea aliată să ajungă prea repede la Cartierul nostru, a cărui poziţie exactă nici nu se cunoştea. Mai puteau fi pane pe drum...

---

[23] D-lui comandant al cavalariei româneşti, Szegled.

Prin radiogramă şi curier special, am rugat ieri seară pe E. S. generalul Franchet d'Espérey de-a suspenda orice ostilitate împotriva armatei ungare. Pentru a nu face mai grea situaţia politică la Budapesta, vă rog a cere instrucţiuni cartierului general al armatei D-voastre înainte de a înainta de la Szegled.

Lt.-col., şef al misiunii militare italiene, *G. Romanelli*. (N.a.)

Intrarea trupelor române în Budapesta

Trecu astfel noaptea de la 2 la 3 august, în mijlocul trupelor ungureşti ale Corpului I, care depuneau armele; lt.-col. Atanasescu, cu Regimentul 11 roşiori, supraveghea această operaţiune. A doua zi de dimineaţă, nici o veste şi nici un ordin de nicăieri. Încredinţat că, în acest interval, alte unităţi ale armatei noastre i-au luat-o înainte, comandantul Brigăzii a IV-a de roşiori nu mai poate răbda. Deşi scuturat de friguri, încalecă şi porneşte înainte cu numeroasele trupe de care mai dispunea: trei escadroane din Regimentul 6, trei grupuri de mitraliere şi o secţie de două tunuri! În goana cailor, călăreţii noştri, însoţiţi o clipă de un escadron din 7 roşiori[24] surprind, pe o ploaie vijelioasă de vară, la Pszt. St. Lorencz, grupul de apărare al Budapestei, care se împrăştie, lăsând pe teren 300 de arme şi 4 tunuri. În acest moment apare un automobil cu trei delegaţi ai noului guvern din Budapesta, veniţi să convingă pe comandantul trupelor române să nu intre în oraş, pentru că nu se mai simţeau siguri de trupele lor, nici chiar de singurul regiment care mai păstrase oarecare disciplină, iar revoluţia putea izbucni în orice clipă.

Dar generalul Rusescu nu mai voia să ştie de nimic. Dând ordine impresionante artileriei sale să se aşeze în baterie cu ţinta asupra capitalei, se oferi să însoţească pe delegaţi în oraş, ca să discute direct cu membrii guvernului. Şi astfel generalul român a luat parte la şedinţa guvernului comisarilor, rămas în grija misiunii italiene după fuga lui Bela Kun. Ultimele ezitări le-a risipit ameninţarea că, dacă la o anumită oră nu se va da drumul trupelor noastre în oraş, artileria va bombarda Budapesta. Neînchipuindu-şi o clipă că această „artilerie" nu cuprindea mai mult de două tunuri de câmp, guvernul unguresc se închină. Seara, cele trei escadroane ocupau cazarma Arhiducelui Iosef, pe când generalul a tras în centru, la unul din marile hoteluri, Dunapalota. Nota de plată pentru camera 100, pentru că numai a doua zi începea regimul propriu-zis de ocupaţie, se urca la 46 de coroane pe zi şi 2,50 pentru cafeaua cu lapte, în dimineaţa de 4 august. Dacă vreodată o socoteală a fost plătită cu entuziasm, a fost aceea prezentată lui „Roman tàbornok" la Dunapalota!

Şi aşa s-a întâmplat că la 4 august, la orele 9 dimineaţa, trenul care sosea de la Viena cu misiunile interaliate, venite să ia în stăpânire

[24] Vezi *Revista Istorică*, XXV (1939) p. 208–14. (N.a.)

Budapesta, a aflat santinele române şi mişcarea căilor ferate oprită, până la noi dispoziţii, de comandamentul român care le-o luase înainte.

Celelalte unităţi ale armatei se grăbeau să sosească şi ele. După amiază, la orele 6, generalul Mărdărescu*, comandantul armatei victorioase, primea cu generalul Holban**, pe Andrassy Utca, defilarea unui însemnat detaşament din toate armele al Diviziei I de vânători. Cu aceasta începea ocuparea oficială a Capitalei maghiare. Dintre toate armatele Înţelegerii, singură armatei române îi revenise cinstea de a defila biruitoare pe străzile capitalei principalului său duşman. Iar populaţia Budapestei privea trecerea învingătorilor, cu îndoitul sentiment, de uşurare de a fi scăpat de teroarea comunistă, de amărăciune, că acei care veneau ca învingători să restabilească ordinea şi pacea purtau uniforma valahilor, odinioară atât de disprețuiţi şi de huliţi[25].

Astfel, din seara de 3 august, „vitejia dreaptă", după lozinca vechilor noastre steaguri, biruise.

Desigur, din punct de vedere militar, problema se putea discuta, deşi îndrăznețul comandant al Brigăzii a IV-a nu călcase de fapt, înaintând asupra Budapestei, nici un ordin al Comandamentului Suprem. Procedase doar din proprie iniţiativă, în lipsă de ordine. Totuşi a fost obiectul unor măsuri severe, asupra cărora nu este locul să revenim. Chestiunea a fost lăsată pe urmă în seama unei anchete, ale cărei concluzii le amintim, pentru că ele ne par a se potrivi cu o judecată mai obiectivă a oamenilor şi a împrejurărilor:

„... faptul că a mers la Budapesta ca să o ocupe fără să fi primit ordine este un act temerar care şade bine unui cavalerist, mai ales faţă cu un duşman care ne-a ameninţat totdeauna de a ne ocupa capitala numai cu un escadron de honvezi. De altfel, acţiunile îndrăzneţe erau obişnuite şi apreciate în războaiele duse de marii căpitani şi ele sunt date ca pildă în toate cavaleriile din lume."

Rămâne pentru istorie că Budapesta a fost ocupată cu trei escadroane de roşiori. Dar tot în ziua de 3 august, la celălalt capăt al frontului de vest,

---

[25] Cf. C. Kiriţescu, *Ist. războiului...*, III, p. 488–91. (N.a.)

* Gheorghe Mărdărescu (1866–1938), general, comandant al armatei care a ocupat Budapesta. (N.ed.)

** Ştefan Holban (1869–1939), general, participant la ocuparea Budapestei. (N.ed.)

se producea un eveniment de o mare însemnătate, care întregea biruința din câmpia Ungariei. Comunicatul Marelui Cartier, după ce vestise intrarea armatei victorioase în capitala maghiară și dezarmarea întregii armate dușmane, încheia cu aceste rânduri: „În ziua de 3 august, trupele noastre au intrat în Timișoara, în uralele nesfârșite ale populației, adunată din toate colțurile Banatului pentru a lua parte la această istorică și măreață sărbătorire. Minunata ținută a ostașilor noștri a stârnit admirația tuturor. Bucuria este fără margini." În mijlocul acestei bucurii, deși nepomenit de comunicatul oficial, se afla, răsplată dreaptă a luptei duse cu atâta îndârjire pentru Banat, Ion I.C. Brătianu.

Într-adevăr, de câteva zile primul ministru plecase din București. Vineri 1 august, „Viitorul" publicase această informație laconică, dar semnificativă: „D-l I.I.C. Brătianu, președintele Consiliului de Miniștri a plecat aseară la orele 6 pe front. D-sa se va întoarce în Capitală miercurea sau joia viitoare."

Absența aceasta își avea rostul ei. Pentru cine cunoștea rosturile Conferinței de Pace și atmosfera ce o întâmpina acolo politica de rezistență a României, era sigur că Marile Puteri aveau să încerce să ne smulgă — dacă nu victoria — dar măcar roadele ei. În special, era de așteptat să se facă orice fel de demersuri și de presiuni pentru a ne opri să ocupăm Budapesta, operațiune rezervată misiunilor militare interaliate. În Capitală, era greu șefului răspunzător al guvernului să nu ia cunoștință și să nu țină seamă de hotărârile Consiliului Suprem. Dar el plecase pe front: apăruse, la 1 august, la podul de pe Tisa, pe care treceau trupele noastre; le însoțise până în liniile cele mai înaintate, în acea zi de marș biruitor, iar de acolo, aflând de ocuparea iminentă a Timișoarei, se întorsese spre miazăzi, socotind că locul său era în orașul ce revenea României, mai degrabă chiar decât în Budapesta cucerită. În acest itinerar complicat, știrile de la București nu-i mai puteau da de urmă.

Prevederea sa nu-l înșelase nici de rândul acesta, căci între timp sosea acolo telegrama Consiliului Suprem. Fiecare din marile războaie moderne și-a avut telegrama: acel din 1870 a început cu vestita depeșă de la Ems, iar, în Războiul Neatârnării, cine nu cunoaște telegrama Marelui Duce Nicolae, care a determinat trecerea Dunării și cooperarea armatei române la Plevna?

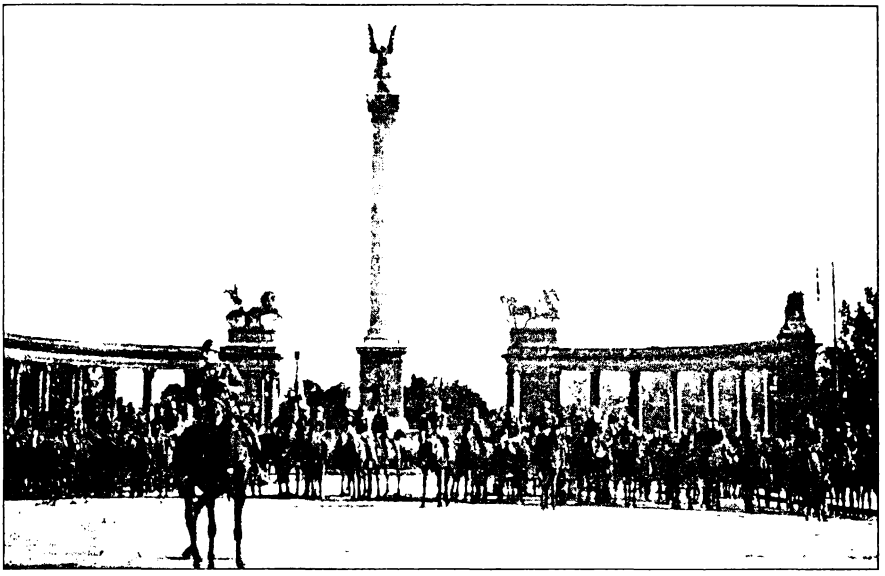

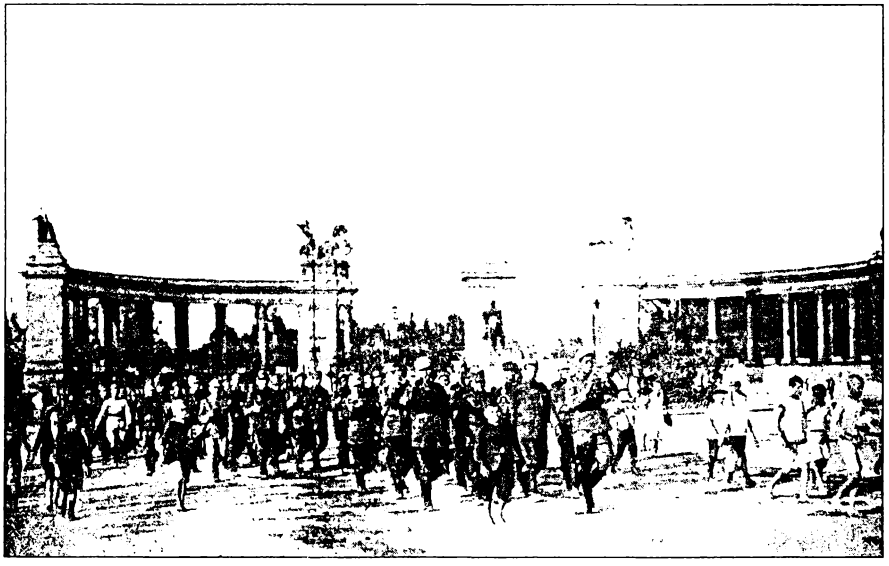

Trupele române în Budapesta

Şi războiul din 1919 şi-a avut deci telegrama. Iată textul ei, aşa cum ni l-a păstrat dosarul respectiv.

Pour Bucarest. Très urgent Bucarest 629 avec Roumanie en Hongrie. (Paris 1/8. T.F.F.).

Je vous ai communiqué le radio adressé par le président de la conférence au chef de la mission militaire italienne à Budapest – conformément aux termes de cette communication qui représente les décisions du Conseil suprême des principales puissances alliées et associées (a) veuillez demander d'urgence au gouvernement roumain d'arrêter immédiatement ses troupes sur les positions qu'elles occupent actuellement. Rendez-moi compte de votre démarche.

St. Pichon" [26]

În margine, însemnarea următoare: „radio intercepté par le poste roumain de T.S.F. probabil transmisă în ziua de 2 august din Paris şi primită în ziua de 4 august."

Se zice că omul practic şi hotărât care era Alexandru Constantinescu ar fi găsit formula tehnică, a deranjării postului de radio de la Bucureşti, printr-o ciudată coincidenţă, tocmai în aceste zile de la 1 la 4 august. Dar chiar de s-ar fi primit la timp somaţiunea Consiliului Suprem şi încă nu ajungea la destinaţie.

Nimeni nu ştia unde se afla primul ministru; în Ardeal, în Banat, pe front?

Secretarul rămas la Bucureşti nu avea nici o ştire...

De altfel, hotărârea Consiliului a fost respectată în litera ei, cu o mică diferenţă însă: la 1 august, ne-ar fi găsit trupele trecând Tisa, pe când la 4 august le afla trecând Dunărea, dincolo de Budapesta.

---

[26] Pentru Bucureşti. Foarte urgent. Bucureşti 629 cu România în Ungaria (Paris 1/8 T.F.F.)

V-am comunicat radio adresat de preşedintele Conferinţei şefului misiunii militare italiene la Budapesta — conform termenilor acestei comunicări, care reprezintă hotărârile Consiliului Suprem al principalelor Puteri Aliate şi Asociate, binevoiţi a cere de urgenţă guvernului român de-a opri imediat trupele sale pe poziţiile ce ocupă actualmente. Daţi seama de demersul d-voastre.

St. Pichon. (N.a.)

Când i-a putut în fine ajunge oficial depeşa de la Paris, călătorul sosise la Sibiu, spre a lua parte la o şedinţă a Adunării ardelene. Moment de supremă bucurie; intrând în şedinţă, a putut să-i anunţe ştirea proaspătă a intrării armatei române în Budapesta.

La aceasta primul ministru al României adăuga următoarele:

„...Privind însă de sus, privind nu la greutatea drumului, dar la rezultatele definitive ce trebuie să fie, n-are drept nici un om conştient şi mai puţin decât un om — n-are drept nici un român conştient să se îndoiască că soarta neamului stă în propriile sale puteri.

Dacă n-am disperat niciodată în zilele de urgie în care am trăit, de viitorul strălucit al neamului întreg, apoi nu se poate ca în 1919, când trupele noastre sunt de ieri în Budapesta (ovaţiuni însufleţite de nedescris, aplauze prelungite etc.), o conştiinţă românească să-şi poată închipui că nu există în sufletul şi mintea acestui popor facultăţi suficiente ca el să-şi dobândească în aceste regiuni ale lumii siguranţa necesară şi condiţiile indispensabile pentru dezvoltarea lui deplină, nu numai ca neam care vrea să-şi afirme unitatea şi independenţa, dar şi ca factor important al civilizaţiei lumii pentru toate aceste regiuni.

Domnilor!

Modestia este bună, dar un popor trebuie să aibă conştiinţa limpede despre ceea ce reprezintă, pentru ca să aibă cunoştinţă limpede despre ceea ce trebuie să îndeplinească.

În trecut a fost românimea în lupte seculare nu numai pentru existenţa ei, dar şi pentru existenţa şi apărarea civilizaţiei lumii. În luptele creştinătăţii contra turcilor, soldaţii lui Ştefan Vodă au luptat nu numai pentru apărarea Moldovei, dar şi pentru mântuirea creştinătăţii şi valurile barbariei, când de acea stâncă s-au frânt, s-a scăpat nu numai românimea, dar şi civilizaţia europeană de puhoiul păgânilor.

Domnilor! Istoria se repetă. Desigur, schimbându-şi faţa cu caracterul vremurilor. În ziua de astăzi, soldatul român pe Tisa şi dincolo de Tisa n-a asigurat numai graniţele României, dar a sprijinit, ca în vremurile de demult, civilizaţia europeană, apărând-o de valurile distrugătoare ale bolşevismului. La Nistru şi la Tisa, s-au oprit curentele de distrugere care ameninţau centrul Europei. Stânca de care s-au frânt au fost energia şi bărbăţia poporului român.

Iată de ce este de datoria oamenilor care pretind şi au datoria a conduce destinele acestui popor să înţeleagă de sus, cu toată înălţimea vederilor, misiunea pe care o are acest popor în locul unde Dumnezeu l-a pus şi unde, din istoria trecutului şi din faptele prezentului, se dovedeşte care este rostul său, misiunea sa, în istoria civilizaţiei..." [27]

Avea desigur tot dreptul să considere această clipă ca o culme neîntrecută a unei cariere, acum în destul de lungi şi de glorioase.

Ecoul acestor sentimente ni l-a păstrat scrisoarea ce mi-o trimitea, înapoiat la Bucureşti, în ziua de 7 august 1919:

„Scrisoarea ta îmi soseşte abia azi la întoarcerea mea din Transilvania. Pe front am fost până la 50 km de Pesta. La Timişoara am intrat în aceeaşi zi cu oştirea română, la Alba Iulia am sosit în ziua când trupele noastre ocupaseră Pesta şi la sfatul din Sibiu am asistat în aceeaşi zi. Peste tot am găsit o însufleţire care mi-a răcorit sufletul. Aceste 7 zile au fost cele mai bune din viaţa mea politică."

„Mi-au răcorit sufletul!" După nesfârşitele amărăciuni de la Paris, după lupta înverşunată pentru a susţine, în împrejurări atât de vitregi, drepturile ţării pe care le socotea nediscutabile, zilele de biruinţă pe care le trăise îi vindecaseră rănile aduse, de atâtea ori, mândriei sale de conducător de guvern şi de român. Putea să tune şi să fulgere în depărtări Consiliul Suprem, cu toate ameninţările sale; în istoria României înscrisese o pagină, pe care nici o presiune, a duşmanilor sau a prietenilor, nu putea să o mai şteargă.

„Bineînţeles, adăuga însă de îndată, azi, aici nevoile reîncep."

CAPITOLUL V

CRIZA POLITICII DE REZISTENŢĂ
AUGUST–SEPTEMBRIE 1919

Nevoile într-adevăr nu puteau întârzia. A doua zi după intrarea armatei române în capitala Ungariei, Consiliul Suprem trimitea o radiogramă guvernelor român, iugoslav şi cehoslovac, anunţându-le sosirea unei misiuni speciale de patru generali — american, francez, englez şi italian — pentru a garanta împotriva oricăror excese ţara ocupată, misiune cu care comandamentele respective urmau să se pună de îndată în legătură. De fapt, chiar în ziua de 4, Conferinţa fusese alarmată de telegramele colonelului Romanelli, care — exemplu viu al confuziei ce pătrunsese în spirite, în acel moment — mersese până a telegrafia la Paris: „Inamicul e la 5 km de oraş." Inamicul era armata română! El mai ceruse Conferinţei să aprobe suspendarea imediată a ostilităţilor şi încheierea unui armistiţiu, care să determine retragerea imediată a românilor pe linia Tisei.

Conferinţa recunoştea însă, cum era de prevăzut, faptul împlinit. Clemenceau răspunsese că n-are a ţine seamă de sugestiile a două misiuni de la Viena (a doua era probabil cea engleză) şi că trebuia dată mână liberă României pentru a restabili ordinea în Ungaria. Americanii însă se arătau de la început de altă părere; „mai ales Hoover se agită la telefon, la telegraf şi prin scrisori pentru a opri armata română", raporta, la 4 august, Mişu lui Brătianu.

Această agitaţie, ale cărei motive se puteau bănui, era totuşi să-şi atingă ţinta. Câteva zile mai târziu, la 8 august, pe când mareşalul Foch, remiţând lui Mişu însemnele decoraţiei Legiunii de Onoare, îl felicita pentru intrarea armatei noastre în Budapesta şi adăuga că trebuia acum

procedat la dezarmarea generală a Ungariei, spre a-i lăsa numai armamentul necesar pentru poliție și pentru unitățile prevăzute de Tratatul de pace, la București soseau, în aceeași zi, patru note ale Conferinței, una mai violentă și mai jignitoare decât alta.

Cea dintâi arăta îngrijorarea Conferinței în privința oricărui incident „ce ar fi putut întuneca, la Budapesta sau în orice altă localitate, succesele armatei române. Acei care prin acțiuni nechibzuite ar fi răspunzători de o atât de mare nenorocire n-ar putea fi ușor iertați și n-ar mai putea socoti în favoarea lor bunăvoința națiunilor Înțelegerii..."

A doua protesta împotriva armistițiului impus Ungariei de Comandamentul român, contestându-i dreptul de a formula alte condiții, decât acelea hotărâte la 13 noiembrie 1918 de Puterile Aliate.

A treia, semnată Clemenceau, era și cea mai agresivă:

„Conferința... află că generalii români refuză să se supună injoncțiunilor generalilor aliați; că ei se opun la publicarea telegramei adresate de președintele Conferinței guvernului unguresc; că lasă să fie prădate proprietățile particulare, că rechiziționează și trimit în România însemnate sume de bani și material de căi ferate, supunând Budapesta unei blocări inutile, care înfometează orașul și distrug liniile de cale ferată...

În fața acestor fapte, Conferința e nevoită să creadă în intenția guvernului regal de a o sfida și de a se despărți de Puterile Aliate și Asociate. Dacă Conferința se înșeală în această privință, ea va cere guvernului român să dezmintă de îndată această părere, nu prin vorbe, ci prin fapte, care să dovedească în mod public că România primește și e gata să execute cu bună credință politica hotărâtă de Conferință."

A patra, de ordin tehnic, privea deschiderea navigației pe Dunăre.

Ce se întâmplase? Comandamentul român impusese într-adevăr ungurilor învinși, după capitularea și dezarmarea ultimelor unități bolșevice, un armistițiu ale cărui condiții erau să apară peste câteva zile în ziarele elvețiene. Considerate izolat, puteau părea desigur aspre. Efectivul trupelor ungurești era redus la 15 000 de oameni, pentru menținerea ordinii lăuntrice. Tot materialul de război ce prisosea urma să fie predat României. Mai departe, armata de ocupație prelua: uzinele folosite pentru fabricarea muniților, echipamentele disponibile, jumătate din întregul material de căi ferate, inclusiv mașinile necesare construcției,

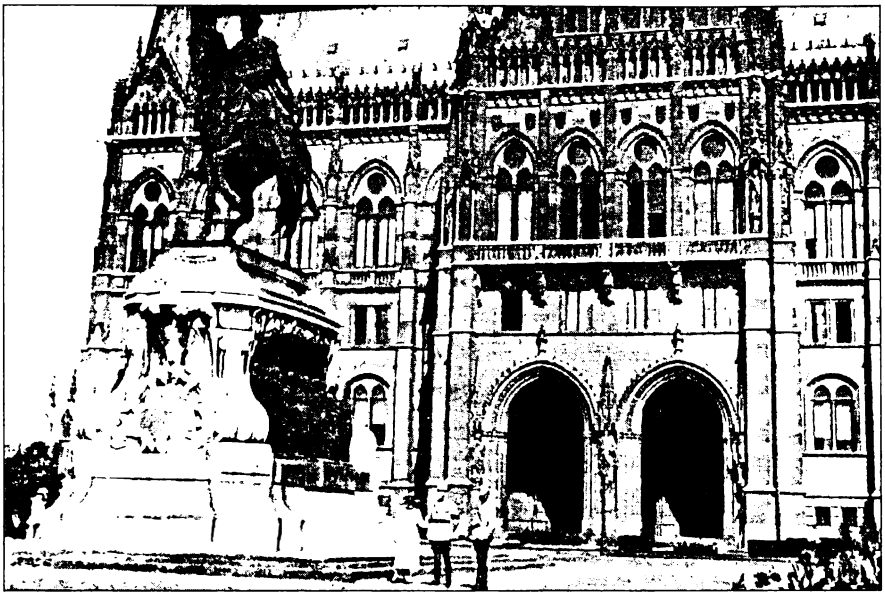

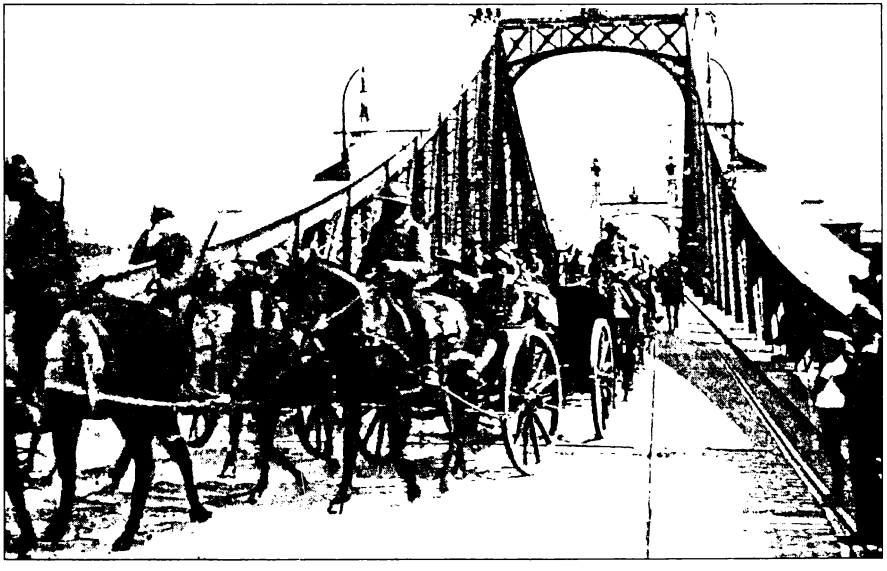

Trupele române în Budapesta

întreţinerii şi reparaţiei; 30% din vite şi alte animale; 30% din utilajul agricol (ca despăgubire pentru soldaţii români, împiedicaţi de la munca câmpului); 20 000 de vagoane grâu, 10 000 de porumb, 5 000 de orz şi furaje; întregul material fluvial răpit din România sau de la supuşii români şi jumătate din acel unguresc. Pe lângă acestea, urmau să fie eliberaţi prizonierii şi ostaticii români, iar cheltuielile pentru întreţinerea trupelor române aflate la apus de Tisa şi cărbunele necesar deplasărilor lor rămâneau în sarcina ungurilor.

Comparate însă cu condiţiile de armistiţiu impuse de Aliaţi Puterilor Centrale învinse, fără să mai pomenim de preliminările de la Buftea sau de Tratatul de la Bucureşti, exigenţele României păreau logice; ocupaţia vrăjmaşă lăsase doar în ţară, la sfârşitul războiului, nu mai mult de 50 de locomotive — aceasta numai în ce priveşte căile ferate din Regat. Era o ocazie unică de a relua materialul şi proviziile ridicate din România în 1917–18, fără a mai aştepta judecata târzie şi atât de îndoielnică a Comisiei interaliate de reparaţii. Şi mai era, cum vom vedea de îndată, şi nevoia de a echipa ţara pentru continuarea politicii de rezistenţă la presiunile acelor puteri, care ne ameninţau mereu să ne întrerupă aprovizionarea.

La data însă, la care Conferinţa îşi îndrepta fulgerele împotriva guvernului român, aplicarea programului de abia începuse; se constituise Comisariatul general al armatei de ocupaţie, misiune însemnată, încredinţată tactului şi experienţei lui Constantin Diamandy. Procesul intentat de Consiliul Suprem era într-o largă măsură un proces de intenţii, întemeiat pe zvonurile culese de informatorii misiunii americane. Cât priveşte înfometarea şi blocusul, acestea erau curate invenţii, deoarece, chiar în primele ore, trupele de ocupaţie purtaseră de grijă nu numai hranei lor, dar şi aceleia a populaţiei din Budapesta, cu adevărat înfometată sub regimul lui Bela Kun.

Reacţia guvernului român la primirea acestor documente, ce-i fuseseră remise la Bucureşti de însărcinatul de afaceri francez, d-l Henri Cambon, nu putea fi decât vie. Chiar a doua zi, Brătianu confirma lui Mişu primirea: „unor comunicări pe un ton crescând de duşmănie şi violenţă, în numele Conferinţei de Pace, care consideră exacte informaţiile inventate împotriva noastră de vrăjmaşii noştri din Pesta şi transmise de agenţii lui Hoover de la Viena. Ne vorbeşte pe un ton neadmisibil...", iar,

citând pe urmă pasajul în care se cerea României „să accepte şi să execute politica hotărâtă de Conferinţă", adaugă cu o firească ironie: „E întâia oară când aflu că Conferinţa avea una faţă de unguri, căci, la un interval de câteva săptămâni, ea ne-a manifestat, alternativ, dorinţa sa de a câştiga bunele graţii ale lui Bela Kun şi voinţa ei — ce-i drept neputincioasă — de a-l combate şi a-l dărâma.

Înţeleg, încheia el, să fiu la Pesta colaboratorul Aliaţilor şi să nu fiu tratat nici ca vrăjmaş, nici ca învins."

Această depeşă arăta liniile generale ale răspunsului verbal, pe care guvernul român îl dădea, în aceeaşi zi, reprezentanţilor aliaţi la Bucureşti. „Nici guvernul român, nici comandamentul român n-au primit înainte de ocuparea Budapestei nici una din telegramele menţionate, aducându-le la cunoştinţă hotărârile Conferinţei de Pace — la care guvernul român în mod greşit e acuzat că n-a răspuns..." Desigur, guvernul nostru ştia mai bine de ce nu-i ajunseseră la cunoştinţă telegramele Consiliului Suprem, dar faptul în sine era riguros exact... „Guvernul român, urma nota, nu putea prevedea că s-ar mai invoca armistiţiul din noiembrie 1918, ca neîncetând de a avea fiinţă, după ce în numele Conferinţei se ceruse trupelor române o cooperare militară cu Aliaţii împotriva Budapestei, după o ofensivă ungurească şi lupte ce s-au sfârşit prin capitularea tuturor forţelor organizate ungureşti şi au adus în stăpânirea trupelor române un material de război de care inamicul s-a folosit pentru a le ataca." Protesta pe urmă cu hotărâre împotriva acuzaţiilor de prădăciune şi înfometare, atunci când armata, dimpotrivă, restabilise ordinea şi aprovizionarea.

La un nou demers al lui Clemenceau, câteva zile mai târziu, la 12 august, răspunsul înmânat lui Cambon, la Bucureşti, amintea şi mai limpede serviciile şi drepturile ţării: „În opera de justiţie pe care victoria Aliaţilor o asigură lumii, sunt cuprinse revendicările naţionale pe care România le-a formulat cu precizie, din primul ceas al înţelegerii ei cu Aliaţii. România nu a făcut să varieze revendicările ei teritoriale cu succesele armelor, dar ea consideră că noile eforturi militare ce a fost constrânsă să facă pentru a respinge ofensiva ungurească şi noile servicii ce le-a adus prin jertfele ei cauzei civilizaţiei îi dau noi titluri pentru a-şi reclama drepturile." Şi replicând încă o dată cu energie acuzaţiilor aduse de notele Conferinţei, le opunea o concluzie ce lămurea, în puţine cuvinte, situaţia şi punctul de vedere al României:

„Dacă acţiunea militară românească, prin modul în care au fost conduse operaţiunile şi vitejia trupelor, s-a desfăşurat şi s-a isprăvit atât de repede, România are conştiinţa de a fi făcut un serviciu eminent operei de pace pe care o urmăreşte Conferinţa.

România e hotărâtă de a acţiona de acord cu politica pe care Conferinţa de acum înainte o va putea stabili faţă de Ungaria, mulţumită noii stări de lucruri realizate în urma intervenţiei armatelor române." Era, în termenii măsuraţi ai limbajului diplomatic, o lecţie destul de usturătoare pentru pretenţiile Consiliul Suprem.

De altfel, în opinia publică a ţărilor aliate, efectul acţiunii româneşti fusese considerabil. Presa franceză, în vădită contrazicere cu tendinţele oficiale, era plină de articole elogioase la adresa armatei române, care stinsese în mijlocul Europei Centrale, prin singurele ei puteri, cel mai primejdios focar de răzvrătire şi anarhie. Venizelos îşi trimisese felicitările; sârbii se arătau impresionaţi. Însemnările unui magistrat român, aflat la acea dată în temniţele bolşevicilor ruşi de la Odessa, ne-au păstrat ecoul mişcător al ştirii biruinţei armatei noastre în Ungaria printre ruşii albi, închişi de regimul comunist. Ne înfăţişam sporiţi de tot prestigiul unei victorii pe care, de astă dată, n-o mai împărţeam cu nimeni. Numai cehii păstraseră la început o rezervă, pe care n-o explica decât decepţia lor de a fi fost învinşi, puţin înainte, de trupele care capitulaseră în faţa contraatacului românesc şi de a nu fi putut folosi izbânda noastră pentru a ocupa ei Budapesta; o intrigă a postului de radio din Praga a fost repede spulberată de demersul categoric al guvernului nostru.

Această atmosferă favorabilă sfârşea prin a influenţa şi hotărârile Conferinţei. La 14 august, Pichon, făcându-se a nu înţelege, înregistra cu satisfacţie declaraţia guvernului român că e hotărât să-şi dezvolte acţiunea de acord cu politica ce Conferinţa o va stabili faţă de Ungaria.

Iar Clemenceau însuşi, părăsind animozitatea sa din zilele trecute, lămurea la 16 august misiunii trimise la Budapesta că „Comisiunea generalilor aliaţi e investită de autoritatea ce i-o conferă Consiliul Suprem. Ea nu are un mandat militar pentru a da ordine directe generalilor români. Dar ea e calificată pentru a le comunica vederile statornicite de Puterile Aliate." Se zice că în termeni mai puţin protocolari, de o conciziune militară, bravul general Moşoiu ar fi dat încă

mai înainte acest răspuns, în primele discuţii cu sus-numita comisiune, în care, de la început, s-au manifestat reaua voinţă şi prejudecăţile nefavorabile ale delegatului american, generalul Bandholtz: „La urma urmei, aici noi suntem forţa armată. D-voastră nu vă reprezentaţi decât ordonanţele!"

Nu vom reveni asupra polemicii din ultimii ani, dezlănţuită de apariţia jurnalului generalului Bandholtz, cu toate acuzaţiile aduse trupelor române de ocupaţie şi comandamentului lor, cărora le-a răspuns, în presă şi de la tribuna Senatului, generalul Mărdărescu[28].

Desigur, regimul de ocupaţie al Ungariei dezarmate a dat loc la abuzuri; e de presupus că, venind dintr-o ţară secătuită de război într-una ce rămăsese ferită până atunci de prezenţa trupelor vrăjmaşe, ofiţerii şi soldaţii noştri, care mai dădeau în multe locuri de urmele materialului ridicat din România, au luat uneori mai mult decât aveau dreptul. Vina ce se poate aduce cu adevărat autorităţilor armatei de ocupaţie, dar mai ales acelor din ţară, e de a fi ridicat întregi categorii de obiecte prevăzute de convenţia de armistiţiu, fără a le da însă nici o întrebuinţare. În anii 1920 şi 1921, mai rugineau prin gări numeroase locomotive şi vagoane luate din Ungaria, pe care tembelismul administraţiei nu ştiuse să le folosească. De altfel, era logic să le ridicăm, în proporţia cerută, deoarece nu erau de înlocuit numai pierderile căilor ferate din Regat, ci urma să completăm reţeaua deasă a Ardealului şi a celorlalte provincii unite, din care de asemenea ungurii, în retragerea lor, duseseră stocuri însemnate dincolo de Tisa şi de Dunăre.

O acuzaţie cu totul neîntemeiată este însă lipsa de grijă pentru aprovizionarea Budapestei şi a oraşelor ungureşti ocupate. Sub directa supraveghere a generalului Holban, s-au luat din primele zile măsurile necesare pentru a asigura hrana capitalei, atâta vreme înfometate, şi a înfrâna specula. În multe localităţi, ce-i drept, comandamentul român a trebuit să procedeze cu asprime împotriva acaparării de provizii de către autorităţile ungureşti, care voiau să-şi facă, din desfacerea lor la Budapesta, câştiguri nepermise.

---

[28] Gen. G. Mărdărescu, *Răspuns unui jurnal nediplomatic al gen. de div. H.H. Bandholtz, membru american al misiunii militare interaliate în Ungaria (1919–20).* Extras din *Revista Infanteriei*, 1935. (N.a.)

Mai grele erau problemele ce le puneau comandamentului român şi în special comisarului general politic evenimentele politice interne ale Ungariei. Sub privirile puţin binevoitoare ale misiunilor interaliate, acesta îşi făcuse o regulă de a nu interveni în asemenea chestiuni, lăsând viaţa politică a Ungariei, chiar sub ocupaţie, să se dezvolte fără intervenţie străină. În sudul şi vestul ţării se adunau trupele amiralului Horthy*, care urmau să le înlocuiască pe acelea române după retragerea lor. Între timp, la Budapesta se agitau facţiunile şi oamenii politici care se gândeau la regimul de mâine. Astfel, la câteva zile după intrarea armatelor noastre, o lovitură de stat, pusă la cale de cercurile reacţionare şi executată cu ajutorul câtorva jandarmi, răsturna guvernul socialist Peydl şi aşeza în locul său pe acel al lui Stefan Friedrich, patronat la început de Arhiducele Iosef. Românii, considerând aceste împrejurări ca specific ungureşti, nu au voit să se amestece şi au lăsat evenimentele să-şi urmeze cursul. Acesta le-a atras, de altfel, destule neplăceri. La 12 şi 13 august, primul ministru se vedea nevoit să telegrafieze anume la Paris, lui Victor Antonescu, ca să dezmintă orice intenţie de a sprijini o acţiune a Habsburgilor şi eventuale tendinţe de restauraţie monarhică. De altfel, un demers al Comisarului general politic la Budapesta determina, peste câteva zile, retragerea Arhiducelui. Circulau zvonurile cele mai fantastice, care şi-au mai aflat ecoul până şi în cartea amintită mai sus, a d-lui Seton Watson: „Exemplu caracteristic al curioasei sale mentalităţi, ne spune acest autor despre Ion I.C. Brătianu, în momentul în care provoca cele mai mari resentimente la maghiarii din toate clasele, se complăcea în a-şi înfăţişa o alianţă ungaro–română, pe care ar cimenta-o unirea celor două coroane şi pe care ar fi făcut-o de neînvins un acord cu Polonia şi cu Ucraina. Fără îndoială, Brătianu, care ştia de ruşinoasa poveste a vânătorii de concesiuni, făcută de interesele aliate şi asociate în Banat, în Ucraina şi aiurea, îşi dădea seama că Consiliul Suprem era lipsit de o bază morală îndestulătoare pentru a fulmina împotriva lui." [29]

În ce priveşte Consiliul Suprem, am văzut care îi erau părerile şi în ce măsură erau îndreptăţite; dar în privinţa situaţiei lăuntrice din Ungaria şi a planurilor de edificare a unei noi duble monarhii, este îndeajuns de

[29] *Ibid.*, p. 609. (N.a.)

* Horthy, Miklos (Nicolae) (1868–1957), amiral ungur, regent al Ungariei. (N.ed.)

Comisarul general al guvernului român, Constantin Diamandy,
și misiunea interaliată la Budapesta

lămurită circulara pe care o dădea la 14 august miniştrilor de la Paris şi Roma, precum şi lui Diamandy, la Budapesta: „Încercaţi să faceţi să se înţeleagă că interesul păcii şi al politicii italiene (franceze) ar fi să se facă o înţelegere directă între elementele democratice ungureşti şi noi. Această acţiune era începută din partea noastră şi urma să fie susţinută de intrarea trupelor române la Budapesta. Acţiunea reprezentanţilor aliaţi împotriva României, la Pesta, distruge orice posibilitate de acest gen, căci ungurii se consideră ocrotiţi de Înţelegere împotriva noastră şi nu mai au nici un interes pentru un acord cu România."

Acesta era ţelul pe care şi-l hotărâse Diamandy: încurajarea elementelor democratice, ca Vaszony, Nagyatadi, Varjassy, care doreau nu atât o unire, cât stabilirea unui regim care să trăiască în bună înţelegere cu România şi să înlăture tendinţele de reacţiune ale aristocraţiei, atât de puternice acum, după prăbuşirea guvernului comunist. Ideile de unire par a fi fost răspândite de Ioan Erdely, care reprezenta la comandamentul armatei din Budapesta Consiliul Dirigent din Sibiu[30], fără o legătură directă cu guvernul din Bucureşti.

De altfel, din discuţiile ce le-a avut cu oamenii politici unguri, ar rezulta că urmărea prin mijlocul acestei apropieri să obţină mai uşor pentru România regiunea slovacă de la Békés Csaba şi Mako la revărsarea Mureşului, pe care, într-adevăr, Brătianu le socotea necesare de revendicat.

De la început însă, era o problemă grea de a stabili cu elementele burgheziei, printre care erau destui evrei, şi ale micii proprietăţi rurale un regim care să nu reprezinte cealaltă extremă a reacţiunii, faţă de regimul lui Bela Kun, şi să aducă la cârmă oameni favorabili unei apropieri de România, unde urmau tocmai să se îndeplinească reformele politice şi sociale. Asemenea încercări nu aveau nici o şansă de reuşită. Aceasta se datora în primul rând dictatorului roşu, care nu aplicase lozinca lui Lenin în Rusia — toată puterea Sovietelor, tot pământul ţăranilor —, ci păstrase latifundiile marii proprietăţi nobiliare sub forma unor exploatări colective. „Aristocraţia ungară, ne spune în amintirile sale d-l Varjassy, îi datorează în definitiv de a fi făcut posibilă menţinerea sistemului feudal şi renaşterea reacţiunii oligarhice şi ar trebui — ca recunoştinţă — să-i

[30] Cf. Varjassy, *Révolution, Bolchévisme. Réaction*, Paris, 1934, p. 102. (N.a.)

înalţe o statuie pe una din cele mai frumoase pieţe publice din Budapesta."[31]

La aceste greutăţi se adăuga atitudinea, de la început bănuitoare şi neprietenoasă, a misiunilor interaliate. La 23 august, ele instituiau comisii de supraveghere la punctele de trecere din Ungaria spre România, spre a controla şi a opri evacuarea materialului luat de trupele române. Cea dintâi urma să se instaleze la Szolnok. De altfel, în mai multe locuri ale faimosului său jurnal, generalul Bandholtz a lăsat fraze de natura acesteia, care arătau cât se poate de lămurit felu-i de a vedea: „Cu toate sentimentele de ostilitate ce nutream faţă de aliaţii noştri români şi cu toate sentimentele prietenoase ce aveam pentru inamicii noştri, unguri..." Zelul său depăşea adesea, în această privinţă, intenţiile colegilor săi francez, italian şi englez şi îngreuia şedinţele pe care misiunea interaliată le ţinea cu şefii autorităţilor române, Constantin Diamandy şi generalul Mărdărescu.

*

* *

Noua criză în relaţiile cu Conferinţa era să izbucnească însă puţin mai târziu, la 25 august, căci numai la această dată s-a primit de la Bucureşti noul text elaborat la Paris pentru tratatul minorităţilor pe care România refuzase să-l semneze la începutul lui iulie.

La un anumit moment, se părea că va interveni totuşi o ameliorare. Din cercurile engleze, Mişu aflase că s-ar putea modifica articolele privitoare la minorităţi şi la tranzit, care determinaseră împotrivirea noastră, astfel ca suveranitatea României să nu fie atinsă. Răspunzându-i la 20 august, Brătianu îl autoriza să înceapă discuţii, fără însă a lua vreun angajament pentru semnarea tratatului, deoarece nu se cunoşteau încă modificările amintite. Rezerva era prudentă, căci, cinci zile mai târziu sosea noua redactare a tratatului minorităţilor; ea se dovedea a fi mai inacceptabilă decât cele precedente.

„Considerând, spunea preambulul, că, în Tratatul de la Berlin, independenţa Regatului României n-a fost recunoscută decât sub rezerva unor anumite condiţii..."

Se contesta astfel însuşi actul care recunoştea independenţa ţării. Răspunsul a fost dat imediat.

---

[31]Varjassy, *ibid.*, p. 94. (N.a.)

„Intercalați, telegrafia Brătianu lui Mișu, în al doilea aliniat după „Regatul României" ceea ce urmează: „stat suveran, a cărui independență nu a fost contestată de nimeni."

„Proiectul de tratat, urma nota guvernului român, pe care Marile Puteri vor să-l impună României ca o consecință a angajamentului prevăzut de tratatul cu Austria, stabilește pentru ea un regim de control și independență mărginită, care nu corespunde nici situației sale anterioare, nici relațiilor internaționale normale între state suverane...

Guvernul român nu poate concepe ca acțiunea sa politică și militară alături de Aliați, în urma cererii lor, să autorizeze să repună în discuție independența sa, patruzeci de ani după ce semnarea Tratatului din Berlin o recunoscuse formal și definitiv. "

Campania de zvonuri dușmănoase era reluată în acest timp cu o nouă vigoare; ea cuprinsese acum și Belgradul, unde se înrădăcinase credința că, după victoria lor din Ungaria, trupele române se pregăteau să ocupe cu forța partea de vest a Banatului și să izgonească pe sârbi dincolo de Tisa și de Dunăre. De o parte, guvernul sârb luase măsuri militare în această regiune, de alta însă, prin biroul său de presă, se arăta acum dispus să admită plebiscitul în tot Banatul, ca mijlocul cel mai favorabil de a încheia conflictul.

Dezmințind știrile care îi atribuiau intenții agresive, Brătianu adăugase, la 28 august, această precizare importantă: „Biroul de presă din Belgrad publicând un comunicat prin care se declară că guvernul sârb vrea să propună Conferinței de Pace un plebiscit al populației întregului Banat, pentru a hotărî soarta definitivă a acestei provincii, este bine și în interesul relațiilor amicale între Serbia și România să amintiți că guvernul român a fost totdeauna prielnic acestui mod de a proceda, care asigură integritatea Banatului și că la București se vede în această intenție a Belgradului o soluție fericită." Iată deci spulberată afirmația, făcută cu atâta ușurință, că Brătianu s-a opus oricărei alte soluții decât aplicarea, în litera lui, a tratatului din 1916. Cea mai bună dovadă e că admitea pentru Banat chiar plebiscitul propus de sârbi, care nu putea avea, în ochii săi, decât un rezultat favorabil României și împiedica împărțirea arbitrară a vechii unități economice și administrative a acestei provincii.

Față de Conferință însă, concesiile erau acum de prisos. Revenit din uluirea ce-i pricinuiseră desfășurarea atât de repede a evenimentelor din

Ungaria şi izbânda neaşteptată a armatei noastre, Consiliul Suprem se întorcea la vechea lui tactică de a face imposibilă situaţia, în fruntea guvernului din Bucureşti, a omului de stat care îndrăznise să-l înfrunte. La 31 august, o nouă notă cominatorie, semnată Clemenceau, era adresată delegaţiei române şi în acelaşi timp comunicată, spre o întinsă publicitate, posturilor de radiodifuziune şi presei. „Rapoartele comisiei interaliate ne arată că autorităţile militare româneşti continuă... a goli Ungaria de resursele ei de tot felul... o astfel de atitudine va aduce pentru România cele mai serioase consecinţe." Trecând de astă dată la fapte, o nouă telegramă vestea oprirea tuturor transporturilor militare, de armament sau echipament, din ţările aliate în ţara noastră.

Răspunsul lui Brătianu trebuie reprodus aici în întregime, deoarece el constituie, pentru întreaga lui concepţie politică, un document de o însemnătate hotărâtoare:

„Suntem noi prietenii, întreba cu o firească indignare primul ministru român, sau ungurii sunt aliaţii Conferinţei? Chestiunea petrolului a dezlănţuit împotriva noastră pe marii rechini ai trusturilor americane. Este cel puţin ciudat ca Franţa, Anglia, Italia să se facă împotriva noastră instrumentele docile ale unor interese ce le sunt vrăjmaşe şi ale acestor resentimente. Aceste trei Puteri, care constituie majoritatea Conferinţei, ne maltratează şi ne ameninţă în modul cel mai violent în faţa lumii întregi şi se mărginesc, pentru mângâierea noastră, a ne dovedi pe ascuns bunele lor sentimente, sub formă de regrete."

Aluzie la acţiunea diplomaţilor respectivi, acreditaţi la Bucureşti, al căror limbaj era desigur altul decât al membrilor Consiliului Suprem.

„Condiţiile indispensabile ale securităţii noastre militare şi ale vieţii noastre interne, urma depeşa, *nu ne îngăduie să renunţăm la materialul de război şi de căi ferate luat de la duşman. Hoover şi asociaţii săi ştiu că aceste materiale constituie pentru noi necesităţi vitale, de aceea vor să ne lipsească de ele, spre a ne ţine gâfâind sub călcâiele lor."* Am subliniat fraza; ea arată într-o formă lapidară îndoitul înţeles al acţiunii din Ungaria şi al politicii de rezistenţă a guvernului român; lupta împotriva bolşevismului distrugător al Sovietelor, dar şi împotriva capitalismului de exploatare şi de asuprire al marilor trusturi de dincolo de ocean.

„Am mers la Budapesta cu convingerea unui mare serviciu pe care l-am adus cauzei generale, distrugând bolşevismul şi cooperând

politicește la organizarea unui guvern democratic de ordine și de pace, care trebuia să asigure la granița română și relații de prietenie.

Întâia parte a acestui program a fost executată de noi fără participarea Aliaților. A doua e făcută imposibilă în urma neînțelegerilor care, în fond, despart pe Aliații europeni în soluțiile ce și le înfățișează fiecare pentru Ungaria și care dau loc la nesfârșite intrigi, ducând la guverne reacționare, ai căror adevărați autori sfârșesc prin a arunca răspunderea asupra acțiunii românești. Aceste neînțelegeri și subordonarea, din punct de vedere general, a Conferinței Americii iau orice șansă serioasă de reușită serviciului pe care voiam să-l facem păcii Europei Centrale prin prezența noastră la Budapesta.

În aceste condițiiîmi înfățișez interesul ce ar fi pentru noi de a ne retrage trupele dincoace de Tisa și de a lăsa acelora care ne-au constrâns răspunderea stării de haos în care va fi adâncită această regiune a Europei, obiect de luptă între bolșevism și reacțiunile monarhice."

Activitatea ce a desfășurat-o în aceste zile șeful guvernului a fost din cele mai intense. Cu riscul de a contrazice o reputație ce s-a făcut acțiunii lui Ion I.C. Brătianu, vom adăuga aici scrisoarea pe care, chiar a doua zi, la ore mici ale nopții, o trimitea lui Mișu, prin colonelul Toma Dumitrescu. Desigur, Brătianu avea metodele sale de lucru; agitației altora, adesea sterile și tulburătoare, îi opunea, în împrejurările decisive, liniștea fecundă a meditației, în care își pregătea hotărârile. Adversarii săi nu înțelegeau importanța acestor clipe de răgaz, în care tocmai acțiunea își căpăta întregul temei și își definea mai bine obiectivele. Prea lesne îl învinuiau de lene, de indolență, îi reproșau îndelungatele și desele opriri la Florica, plimbările în liniștea viei și a pădurii, până și odihna de amiază pe sofalele conacului. Ei nu-și dădeau seama că acest repaus era pentru el o condiție a gândirii netulburate, care, dincolo de amănunte și de întâmplări, nu pierdea niciodată din vedere liniile mari ale problemei.

Dar aceasta nu-l împiedica, atunci când într-adevăr era nevoie, să-și sacrifice obiceiurile și să lucreze la orice oră de zi și de noapte, pentru a-și comunica fără întârziere directivele. Dovadă aceste rânduri:

„2 septembrie 1919, 3 noaptea.
Scumpe domnule Mișu,

În declarația de remis la Conferință după sau înaintea pasajului privitor la independența Regatului care nu s-a putut pierde prin acțiunea lui alături de Aliați trebuie introdusă ideea următoare:

„En 1916 la France, la Grande Bretagne et l'Italie reconnaissaient à la Roumanie le droit de participer aux négociations de la paix avec l'ennemi sur un pied d'égalité parfaite avec elles (à reproduire l'article relatif du traité d'alliance de 1916).

En 1919 les mêmes Puissances, par le traité qu'elles ont négocié avec l'Autriche, exigent que la Roumanie s'engage d'admettre tout ce que d'accord avec l'Amérique elles jugeront nécessaire de lui imposer, relativement aux droits des minorités, du transit et du commerce.

Le contradiction entre les deux traitements d'avant et d'après la guerre est trop grande, pour que le gouvernement roumain puisse perdre l'espoir de voir reconnaître son bon droit" [32].

Îți scriu la o oră a nopții când n-am la dispoziție textele ce trebuie citate. Te rog a le completa și a corecta corectitudinea gramaticală a frazelor. Ora plecării colonelului Dumitrescu nu-mi dă această putință.

Dumnezeu să ne ajute, căci dreptatea este a noastră. Reprezentanții celor trei Puteri europene aici caută să ne arate că nu guvernele lor sunt cele vinovate."

Se apropia însă data stabilită pentru semnarea tratatului cu Austria. Două împrejurări cu deosebire erau împotriva României. Puțin înainte, la 19 august, Victor Antonescu, raportând o convorbire cu Philippe Berthelot, însemnase că acesta, la obiecțiile ce le aducea tratatului minorităților „a răspuns că, în raționamentul meu, uitam ceva esențial, și anume că oameni eminenți, ca d-l Take Ionescu, s-au declarat gata a iscăli și tratatul cu Austria și tratatul minorităților." Conferința se întemeia

[32] „În 1916, Franța, Marea Britanie și Italia recunoșteau României dreptul de a lua parte la tratativele de pace cu dușmanul pe un picior de perfectă egalitate cu ele (a se reproduce art. relativ al tratatului de alianță din 1916). În 1919, aceleași puteri, prin tratatul ce l-au negociat cu Austria, cer ca România să se angajeze să admită tot ceea ce, de acord cu America, vor socoti necesar a-i impune cu privire la drepturile minorităților, la tranzit și negoț. Contrazicerea între cele două tratamente, de dinainte și de după război, e prea mare, pentru ca guvernul român să poată pierde speranța de a vedea recunoscut bunul său drept." (N.a.)

deci pe convingerea că, punctul de vedere intransigent al lui Ion I.C. Brătianu nu era împărtăşit de alţi factori ai politicii româneşti şi că aceştia erau dispuşi să părăsească politica de împotrivire. În socotelile Consiliul Suprem, ca şi în acelea ale altor foruri, diplomatice sau financiare, asemenea consideraţii nu erau lipsite de însemnătate. Ele determinau în special din partea Statelor Unite o reluare a ofensivei, începută încă din primăvară de Hoover. Ziua de 4 septembrie aducea ştirile cele mai alarmante: primul delegat american la Paris declarase hotărât că ţara sa va părăsi Conferinţa de Pace, dacă nu se vor lua măsuri severe împotriva României, aflate în stare de rebeliune împotriva Consiliului Suprem şi propunea nu mai puţin decât: excluderea ei din rândurile Puterilor Aliate şi Asociate, ruperea legăturilor diplomatice, blocusul economic şi financiar.

În încordarea rezultată în urma acestor împrejurări, Mişu şi Victor Antonescu încercară un ultim demers pe lângă Clemenceau. La 7 septembrie, erau primiţi de preşedintele Conferinţei, căruia îi arătau din nou toată bunăvoinţa de a semna tratatul cu Austria, dar fără clauza minorităţilor.

Răspunsul trebuie notat, pentru că ne arată, în adevărata lor lumină, sentimentele bătrânului „părinte al Victoriei" faţă de ţara noastră şi de revendicările ei. El dovedeşte însă în ce măsură intenţiile sale erau covârşite de necesitatea de a menţine un front unitar de acţiune cu puterile anglo-saxone.

„Ne-a răspuns că nu crede că Conferinţa ne-ar admite (să semnăm) cu rezerve, dar că socoteşte că s-ar putea poate admite ca România, în loc să semneze tratatul privitor la minorităţi cu principalele Puteri Aliate, să-l încheie cu Societatea Naţiunilor... am putea să ne înţelegem în această privinţă cu Berthelot... Ne-a spus cât a fost de mulţumit de intrarea armatei române în Budapesta şi ne-a sfătuit să ne ferim de o politică de curată aventură, în care România ar putea fi atrasă de Italia."

Clemenceau revenea deci la ideea ce o avusese încă de la începutul discuţiilor în jurul tratatului minorităţilor: înlocuirea Marilor Puteri, a căror superioritate jignea suveranitatea României, cu Societatea Naţiunilor, organism politic încă nedefinit, care tocmai atunci se constituia. De altă parte, expresia bucuriei sale pentru ocuparea Budapestei aşeza într-o nouă lumină pe semnatarul notelor ameninţătoare, împotriva cărora se ridicase guvernul român.

Dar Philippe Berthelot nu dădu nici o urmare inițiativei președintelui Consiliului. „Ne-a spus, raportau Mișu și Victor Antonescu, că ar fi foarte dispuși să suprime, din tratatul ce urmează să-l semnăm cu Aliații, preambulul privind independența vechiului Regat și aducerea în discuție a Tratatului de la Berlin, dar că ideea președintelui Consiliului să înlocuiască în tratat Puterile Aliate, cu care trebuie să semnăm, ca părți contractante, prin Societatea Națiunilor este neadmisibilă. Aceasta ar reveni să ne oblige să contractăm cu Societatea Națiunilor, care încă nu există, și a face obligațiunea noastră iluzorie și fără aplicare imediată. Rezultatul ar fi suprimarea indirectă și piezișă a clauzei minorităților în tratatul cu Austria." Clemenceau greșise, pur și simplu; niciodată nu ar fi în stare să obțină asemenea concesii de la englezi și mai ales de la americani.

Tratatul cu Austria a fost deci semnat la St. Germain, la 10 septembrie, fără prezența delegației române; nici cea iugoslavă nu luase parte, deși era în curând să revină asupra primei ei împotriviri. La 8 septembrie, delegația română își înfățișase protestul, arătând că nu poate adera la art. 60 al Tratatului. În urma intervenției anglo–americane, Clemenceau răspunsese a doua zi: „Conferința e de părere că o atare procedură este imposibilă. Tratatul trebuie sau semnat în întregime sau deloc. Nu există soluție mijlocie." Un memoriu, încredințat tot la 9 septembrie Secretariatului General al Conferinței, rezuma încă o dată punctul de vedere al României, cu toate argumentele cunoscute. Numeroase intervenții se mai produceau totuși și după solemnitatea de la St. Germain, spre a obține adeziunea noastră. Unele considerații capătă acum, în lumina actualității, un înțeles deosebit. „Opera Conferinței, depeșa Mișu lui Brătianu, la 11 septembrie, este o clădire de cărți de joc, care nu se poate menține și va trebui supusă mai târziu unei revizuiri. Esențialul pentru România este de a nu se despărți în aceste clipe de aliații ei. Sunt rugat să insist, pe lângă M.S. Regele și d-voastră, pentru o soluție repede și satisfăcătoare." Italienii, în special, își manifestau intenția de a îndruma politica lor în Balcani în înțelegere deplină cu noi.

La București însă, semnarea Tratatului de la St. Germain fusese considerată ca un fapt hotărâtor. Nu se ținuse seamă de obiecțiile întemeiate ale țării noastre, se nesocotise rezistența înverșunată a guvernului Brătianu la clauzele ce le considera umilitoare.

Guvernul, care, prin presa sa oficioasă, dusese în lunile iulie şi august o campanie susţinută împotriva pretenţiilor Conferinţei, reproducând, din ziare străine, articole cu privire la satrapii financiari, Baruch şi Bauman[33], comparând „ce ne-a impus Bismarck la 1878" cu „ce vor să ne impună Aliaţii la 1919"[34], se socotea îndreptăţit să tragă consecinţele. Un consiliu de miniştri, întrunit la Sinaia, cu reprezentanţii tuturor provinciilor unite, hotăra o demisie demonstrativă împotriva a ce, a doua zi, „Viitorul" definea „politica consulară şi fanariotă"[35] a Marilor Puteri.

Iată, de altfel, textul acestei demisii, de două ori istorice, prin împrejurările în care se producea şi prin înţelesul ce-l lua în faţa Europei:

„Sire, după victoria Aliaţilor, Majestatea Voastră a binevoit a mă însărcina cu formarea Ministerului şi a mă numi prim delegat la Conferinţa de Pace. Am primit de acord cu colegii mei această înaltă şi grea misiune, rugând pe Majestatea Voastră să binevoiască a aproba ca să n-o îndeplinesc decât pe temeiul tratatului de alianţă ce semnasem la 1916. Consiliul Suprem al Marilor Puteri, care a înlocuit Conferinţa de Pace a statelor Aliate, n-a ţinut seama de acest tratat şi a hotărât să impună României condiţiile pe care ea nu le poate primi, deoarece sunt incompatibile cu demnitatea, neatârnarea şi interesele sale politice şi economice. Aceasta este convingerea unanimă a membrilor guvernului, atât a celor din Vechiul Regat, cât şi a celor ce reprezintă toate ţinuturile unite. Tratatul nostru de alianţă fiind astfel nesocotit, am onoarea a ruga pe Majestatea Voastră să binevoiască a primi demisia ministerului.

Sunt, cu cel mai profund respect, Sire, al Majestăţii Voastre prea plecat şi supus servitor.

Bucureşti, 12 septembrie 1919.

Ion I.C. Brătianu
Preşedintele Consiliului de Miniştri [36]

Iar intervenţiilor transmise cu o zi înainte de Mişu, le răspundea în termenii următori:

[33] *Viitorul*, 29 iulie 1919. (N.a.)
[34] *Ibid.*, 30 august. (N.a.)
[35] *Ibid.*, 12 septembrie. (N.a.)
[36] *Ibid.*, 13 septembrie. (N.a.)

„Telegrama d-tale îmi soseşte azi dimineaţă, sâmbătă 13 septembrie. Mi-am dat demisia ieri şi Regele a însărcinat pe Maniu să alcătuiască noul cabinet. E prea târziu pentru mine şi prea devreme pentru altul de a vă modifica instrucţiunile. De altfel, persist în a considera o imposibilitate morală de a adera la stipulaţiile privitoare la minorităţi; cât priveşte Ungaria, cred că dacă Conferinţa arată puţină bunăvoinţă, ne vom putea înţelege. Aceasta este părerea mea."

Astfel se încheia, după glorioasa întrerupere a luptelor de pe Tisa şi a ocupării Budapestei, epilogul firesc al plecării de la Paris, din seara de 2 iulie.

Campania din Ungaria şi rezultatele ei ar fi trebuit să schimbe toate datele problemei. Ea nu abătuse însă cu nimic de la obiectivele lor hotărârile Conferinţei şi ale forţelor ce se agitau în jurul ei. Împotrivirea României ridicase prea multă vrăjmăşie; ea trebuia înfrântă şi exponentul ei doborât.

A fost totuşi şi un epilog la epilog, datorit crizei ministeriale, neobişnuit de lungi, în urma demisiei guvernului Brătianu. D-l Maniu nu primi în cele din urmă să constituie noul guvern, iar soluţia unui cabinet de înalţi funcţionari, pe urmă aproape numai de generali, care să prezideze alegerile, de atâtea ori amânate, nu se impuse decât cu încetul. De abia la sfârşitul lui septembrie s-a constituit guvernul generalului Văitoianu, care primise misiunea de a continua politica de rezistenţă. Până atunci, Ministerul demisionat urma să gireze mai departe afacerile curente; de fapt, Brătianu a lucrat tot atât de mult în acest interval şi chiar mai târziu, ca şi în momentul în care se afla în fruntea guvernului.

Două chestiuni în special se cereau rezolvate fără întârziere. În urma demisiei guvernului, sosise la Bucureşti un trimis extraordinar al Consiliului Suprem, diplomatul englez Sir George Clerk. Intrat în ţară, prin Budapesta, cu destule sentimente şi prejudecăţi ostile, primirea ce i s-a făcut la Bucureşti şi cunoaşterea mai exactă a realităţilor l-au transformat, în câteva zile, într-un susţinător convins al drepturilor noastre.

Sosise cu un bagaj însemnat de note diplomatice şi demersuri cominatorii: în valiza sa se aflau textele a nu mai puţin de nouă note ale Conferinţei, adresate guvernului român, de la 4 august la 5 septembrie.

Ultima, semnată Clemenceau, Frank L. Polk, Arthur James Balfour şi Tittoni, se încheia cu aceste cuvinte:

„Trebuie ca Conferinţa să ştie şi să ştie fără întârziere unde a ajuns şi cum urmează de acum înainte să considere un stat pe care până acum a fost mândră de a-l numi aliatul ei."

Dar, la Bucureşti, trimisul Consiliului Suprem îşi redacta acum raportul cerând aproape în fiecare zi părerea lui Ion I.C. Brătianu, dornic să primească sugestiile şi argumentele sale. Un pasaj e cu deosebire interesant, în ce priveşte acţiunea din Ungaria:

„Asupra unui singur punct d-l Brătianu şi-a luat întreaga răspundere. Când ultima înaintare a eşuat şi a devenit o retragere, a ordonat armatei române să nu se oprească până ce nu va fi atins Budapesta. D-l Brătianu simţea că, pentru securitatea României şi în general a Europei, aceasta era esenţial şi că acţiunea sa îi părea, deşi neautorizată, atât de vădit în interesul general, încât nu şovăia a o lua, mai degrabă decât de a referi la Paris şi de a risca un refuz, aşa cum făcuse altă dată experienţa." Se restabilea astfel întregul adevăr asupra acţiunii armatei noastre şi a ocupării capitalei duşmane.

Cu o mişcătoare stăruinţă, Sir George insista pentru a dezvolta în raportul său argumentele invocate de România în scopul de a împinge graniţa dinspre Ungaria până la revărsarea Mureşului şi la Békés Csaba. E destul de amuzant de a urmări efectul acestei procedări la Paris. La 20 septembrie, lui Lloyd George, care îl acuza de a susţine pe sub mână împotrivirea României, Clemenceau îi opunea, nu fără umor, inacţiunea lui Sir George Clerk la Bucureşti: „Iată agenţii d-voastră!" îl apostrofa Tigrul pe primul ministru britanic... E probabil că, sub mustăţile sale stufoase, va fi ascuns atunci un surâs.

Dar într-un perfect paralelism cu criza de la începutul lui iulie, o altă problemă revenise la ordinea zilei. Din bogatul arsenal de care dispunea, Conferinţa nu se putea să nu folosească, într-un moment de tensiune, chestiunea Basarabiei şi a Dobrogei noi. Ea rămăsese deschisă; de atunci propaganda împotriva noastră continuase cu înverşunare din partea unor anumite cercuri ruseşti, sprijinite de o anumită finanţă americană, care produseseră chiar la mijlocul lui iulie, la Paris, pe „un ţăran român din Basarabia", care protesta cu vehemenţă împotriva „oligarhiei româneşti" şi a asupririi ei. Krupensky şi Schmidt, intitulându-se

Comandamentul român la Budapesta

Populația Budapestei hrănită de trupele române

„delegaţi ai Basarabiei", asaltau Secretariatul Conferinţei cu protestele şi memoriile lor.

Lansing, ministrul de Externe al Statelor Unite, rămăsese la punctul său de vedere şi continua să pretindă, imperturbabil, plebiscitul în ţinutul dintre Prut şi Nistru.

În fine, un alt delegat american, White, opunea lui Victor Antonescu, la 19 iulie, argumente de natura şi calitatea acestora:

„Românii din Basarabia nu vor să ştie de România; Basarabia a făcut parte din Moldova înainte de constituirea României, căci România s-a format fără Basarabia, iar votul populaţiei poate fi dat sub impulsiunea împrejurărilor. "

Îşi însuşise deci în întregime toate elementele tezei susţinute de ruşii de toate nuanţele, de la reacţiune la bolşevism.

De altă parte, şi în privinţa Dobrogei noi, unde de la început fuseseră unele îndoieli, se ciocneau acum păreri deosebite. Ele se puteau rezuma astfel în prima jumătate a lui iulie:

1. Anglo-saxonii cereau retrocedarea unei părţi a Cadrilaterului, Bulgariei [37].

2. Conferinţa trebuia să sugereze României să cedeze această porţiune Bulgariei.

3. Conferinţa s-ar mulţumi să întrebe România dacă îşi înfăţişează atari cesiuni.

Franţa însă se opunea categoric oricărei cedări a teritoriului, stăpânit de România înainte de război.

Elementul nou, la începutul lui septembrie, îl constituia legarea unei chestiuni de cealaltă, a Basarabiei de Cadrilater. Comunicând, la 12 ale lunii, că Clemenceau îşi asigurase sprijinul lui Balfour pentru a păstra Dobrogea nouă României, Victor Antonescu adăuga: „Berthelot mă informează că, dacă România ar voi de la sine să cedeze o parte a Cadrilaterului Bulgariei, Conferinţa ar putea recunoaşte Basarabia României, dar pentru aceasta nu trebuie ca România, prin refuzul ei de a semna tratatul cu Austria, să se pună ea însăşi în afară de politica Aliaţilor. "

[37] La începutul lui septembrie, *Chicago Tribune* propunea o soluţie originală: Bulgaria să obţină Dobrici (Bazargic), iar în schimb România să capete Vidinul. (N.a.)

Aceeaşi impresie rezulta, la aceeaşi dată, dintr-o convorbire cu Tardieu. Demisionar de câteva zile, Brătianu răspundea, la 17 septembrie, ferm şi categoric: „Conversaţiile cu Berthelot şi Tardieu nu mă surprind, vedeam demult cu ochiul liber şantajul ce voia să se facă. În ce mă priveşte, nu schimb întru nimic modul meu de a vedea. Cea mai bună garanţie stă în ocuparea efectivă a Basarabiei şi a Cadrilaterului şi în interesul superior, pe care Clemenceau însuşi va sfârşi prin a-l vedea, că România trebuie susţinută, iar nu dărâmată.

Nu trebuie să-şi închipuie, la Paris sau aiurea, că vom semna tratatul minorităţilor. "

Dacă stăruim asupra acestei chestiuni e că în ultimul timp s-a căutat a se interpreta în alt mod punctul de vedere a lui Ion I.C. Brătianu în chestiunea Cadrilaterului; s-a insinuat că ar fi fost totuşi dispus, la acest hotar mai recent al ţării, la oarecare concesii. Un singur lucru poate fi considerat adevărat: în ordinea importanţei, Basarabia şi Banatul întreg treceau pentru el înaintea Cadrilaterului. Aceasta nu însemna însă, după cum se vede din telegrama alăturată, că nu susţinea cu aceeaşi tărie drepturile României în această regiune, el care cunoştea, mai bine decât alţii, împrejurările în care ţara o dobândise şi compensaţia ce o constituia, nu numai pentru noul echilibru balcanic din 1913, acum depăşit de evenimente, dar mai ales pentru protectoratul cultural şi religios, pe care România îl exercitase, aproape jumătate de secol, asupra aromânilor din Macedonia.

Astfel, zi de zi, şi-a urmat corespondenţa diplomatică cu toate oficiile noastre, până la constituirea guvernului Văitoianu, dar în definitiv indirect şi în timpul acestei guvernări de tranziţie. Dificultăţile ce le înfruntase nu-l lipsiseră de simţul său înnăscut al ironiei şi de dreptul de a glumi. La 25 septembrie încă, dădea noului ministru al Italiei la Bucureşti, Martin Franklin, următorul răspuns la o intervenţie în favoarea navigaţiei Lloydului din Triest în porturile noastre:

„Imaginaţia unui creier demisionar nu pricepe prea bine cum se pot stabili relaţii comerciale cu o ţară pe care Conferinţa a pus-o la carantină.

Totuşi, un vechi obicei nu-mi permite să refuz ceea ce cere un ministru al Italiei şi intervin, pentru ca aceste uşurinţe, cu titlu provizoriu, să fie acordate Lloydului din Triest, al cărui caracter italian nimeni în România nu se gândeşte să-l conteste. Dacă Fiume ar depinde de noi, nu ar avea

nici tratamentul Basarabiei, nici acel al Cadrilaterului..." Urmarea este îndeobşte cunoscută. Guvernul Văitoianu, constituit la 27 septembrie, a continuat să reziste, până ce alegerile, încercând pentru prima oară sistemul sufragiului universal, au adus în Cameră o majoritate haotică, iar noul guvern Vaida s-a văzut nevoit, în proprii săi termeni, să facă „saltul în prăpastie" şi să accepte, cu unele îmbunătăţiri, clauzele tratatului minorităţilor, sub presiunea ultimatumului trimis de Consiliul Suprem.

Astfel s-a încheiat „politica de rezistenţă". Discuţia în jurul ei însă nu s-a stins atât de curând. Într-o carte apărută în 1925 asupra acţiunii diplomatice a României în timpul guvernului Vaida-Voievod (noiembrie 1919–martie 1920) d-l V.V. Tillea, unul din colaboratorii d-lui Vaida şi acum ministru la Londra, a formulat chiar categoric întrebarea:

„Era cu putinţă organizarea materială a politicii de rezistenţă?"[38].

Într-adevăr, argumentează d-sa, „guvernul liberal nu a luat nici o măsură de pregătire materială şi acest fapt ne dovedeşte, o dată mai mult, că nici d-l Brătianu nu credea în posibilitatea, în eficacitatea, precum nici în necesitatea unei politici de rezistenţă."

Se analizează pe urmă diferitele sectoare ale pregătirii economice şi militare ce puteau sprijini o împotrivire la presiunile de tot felul ale Conferinţei de Pace. Singurul export posibil ar fi fost acela al petrolului, ridicat de germani, în timpul ocupaţiei, cam la ¾ din producţia de dinainte de război; din acest punct de vedere, depindeam însă de Puterile Aliate. Comunicaţiile erau aproape inexistente; moneda scăzută, valoarea unui leu fiind cam a zecea parte din aceea a cursului său din 1916.

Primeam largi contribuţii din ajutoarele adunate de Crucea Roşie britanică şi americană; numai *„American Relief Administration"* ne trimisese „alimente în valoare de 64 528,24 dolari, iar mărfuri în preţ de 1 374 119,35 dolari." Fără „ajutorul enorm pe care l-a primit România de la marii aliaţi", ar fi fost desigur foamete în multe regiuni ale ţării.

Cât priveşte situaţia armatei, deşi o recunoaşte mai bună, după campania din Ungaria, decât în iarna 1918—19, totuşi aceasta nu împiedică pe d-l Tillea să socotească potrivite la „armătură şi muniţiuni", pentru toamna anului 1919, acelea arătate la acest capitol de generalul Mărdărescu pentru... data anterioară, 1918. Nu insistăm asupra

[38] *Acţiunea diplomatică a României*, p. 24–29. (N.a.)

logicii acestei concluzii, după dezarmarea totală a armatei ungureşti şi capturarea unui bogat material de război: 348 de tunuri de diferite calibre, 2 guri de foc de 305 mm, 332 mitraliere, 52 000 de arme, 4 316 carabine etc. numai după capitularea diviziilor din pustă[39].

Stăruind însă asupra stagnării comerţului, a greutăţilor de aprovizionare, a deficitului bugetar, a dependenţei în care ne aflam, în toate chestiunile economice şi financiare, de bunăvoinţa Aliaţilor, îi este uşor criticului din 1925 să încheie că „este regretabil că, din cauza unor interese secundare, s-au pierdut cinci luni, care timp, întrebuinţat fiind pentru o „colaborare" şi „coordonare" a intereselor noastre cu acelea ale Conferinţei, ar fi putut cruţa unele nedreptăţi teritoriale şi o înfrângere şi umilire diplomatică."

Ceea ce nu au înţeles d-l Tillea şi nici alţii, înainte sau după el, a fost că raţiunea însăşi a campaniei din Ungaria era nu numai de a stinge un periculos focar de anarhie, pe care ezitările Conferinţei îl lăsaseră aprins în mijlocul Europei Centrale, gata să-şi întindă flăcările fie spre Galiţia şi Ucraina, fie spre marile oraşe muncitoreşti ale Austriei şi Germaniei — dar, deopotrivă, pentru a echipa România cu materialul de război, de căi ferate, de navigaţie şi agricol luat în Ungaria, tocmai pentru „organizarea materială a politicii de rezistenţă." Brătianu a spus-o doar limpede în telegrama sa de la 31 august, în care a arătat necesităţile vitale ale luptei cu „rechinii marilor trusturi" şi nevoia de a nu ne lipsi de materialul de război şi căi ferate luat de la vrăjmaşi, ca să nu ne ţină „gâfâind sub călcâiele lor. "

Ceea ce a lipsit a fost întrebuinţarea raţională şi folositoare a acestui material; ea cade însă, în cea mai largă măsură, în sarcina guvernelor care au urmat acelui demisionat la 12 septembrie 1919. De s-ar fi folosit cum se cuvenea prada de război de pe Tisa şi de la Budapesta, am fi putut poate aştepta criza apropiată a politicii Statelor Unite, ce era să îndepărteze, pentru multă vreme, acţiunea americană de interesele şi conflictele Europei.

În orice caz, de va fi fost „înfrângere", nu se poate vorbi de „umilire", atunci când şeful guvernului român şi-a apărat până la capăt

[39] Gen. Mărdărescu, *Campania pentru dezrobirea Ardealului şi ocuparea Budapestei*, p. 161. (N.a.)

convingerea care, orice s-ar spune sau s-ar insinua, a fost şi a rămas, până la urmă, întreagă.

Nu ne-au lipsit, în 1919, nici elementele morale, nici chiar acelea materiale pentru a susţine politica de rezistenţă. Dar materialele au ruginit pe liniile de garaj şi lipsa de încredere a acelora care au urmat guvernului Brătianu ne-a zădărnicit împotrivirea.

ÎNCHEIERE

Toate aceste împrejurări nu pot însă aduce nici o ştirbire paginii strălucite, pe care evenimentele de acum douăzeci de ani au înscris-o în istoria naţională.

Desigur, Unirea cu românii din provinciile eliberate o datorăm în primul rând războiului dezlănţuit în 1914 şi victoriei finale a Aliaţilor. Fără ea, nu ne-am fi putut realiza aspiraţiile, iar intrarea noastră în război ar fi rămas o jertfă, desigur necesară, dar fără rezultate imediate pentru afirmarea unui drept şi întărirea unui ideal. Desfăşurarea evenimentelor, după vicisitudini tragice, a realizat însă mai mult decât puteam nădăjdui la început: nu numai Ardealul, Bucovina şi o parte însemnată a Banatului, dar şi Basarabia, cu tot ţinutul cuprins între Prut şi Nistru. E de necontestat că acestor factori se datorează triumful principiului dezrobirii şi al Unirii.

Dar graniţele în care s-a închegat până în cele din urmă această unire, aşa cum ni le-au lăsat nesfârşitele lupte la masa verde a Conferinţei sau acelea mai crâncene şi mai sângeroase de pe malul Nistrului şi din câmpia Tisei, acestea nu le datorăm decât vitejiei soldaţilor noştri, priceperii şi hotărârii conducătorilor statului.

Campania din 1919 justifică, din acest punct de vedere, pe de-a întregul înţelepciunea politicii „de conservare" din decembrie 1917 şi ianuarie 1918. De nu se împiedica atunci exodul puterilor constituite ale statului în haotica Rusie; de nu se păstrau pentru zilele mai bune, ce aveau să vie, puterile vii ale naţiei, armătura ei esenţială de apărare şi de ocârmuire — fie chiar sub povara trecătoare a împilării vrăjmaşe şi a păcii sale vitregi; de lăsam altora grija să ne culeagă rămăşiţele din dezastru, pe harta Conferinţei de Pace, unde s-ar fi statornicit hotarele României?

Pe linia armistiţiului de la Belgrad, care ne oprise înaintarea la Mureş? Oare ce sprijin am mai fi putut oferi, în perioada de descompunere a împărăţiei austro-ungare, mişcării de dezrobire a românilor din Transilvania şi din Bucovina? S-a văzut doar în Banat ce a însemnat faptul că sârbii Armatei de Orient ne-au putut-o lua înainte.

Desigur, o putere militară care nu se află în serviciul unui ideal devine un teribil instrument de distrugere, care ori sfârşeşte prin a se nimici el însuşi, în catastrofa ce o dezlănţuie, ori apune în capitulări umilitoare, sau se mai poate descompune, sub acţiunea fermenţilor lăuntrici de revoluţie şi anarhie. Exemple se pot aduce destule.

Dar nici idealul nerezemat pe o forţă militară, organizată şi hotărâtă de a lupta, nu poate atinge rezultate durabile. Oricât de iscusită ar fi fost diplomaţia lui Venizelos, prin faptul că s-a întemeiat mai mult pe concursul Marii Britanii decât pe puterile proprii, Grecia s-a prăbuşit, de pe înălţimile ameţitoare ale tratatului de la Sèvres, pe asprele realităţi ale aceluia de la Lausanne.

S-a căutat mereu, şi s-a reuşit adesea, să se scadă valoarea luptelor noastre din Munţii Apuseni şi din Ungaria: încăierări cu bande neorganizate, victorii uşoare, deci fără jertfe, fără glorie şi fără însemnătate.

Perspectiva istoriei schimbă însă tot mai mult şi mai deplin înţelesul acestor împrejurări. Ea consideră jertfele: aproape 12 000 de ofiţeri şi soldaţi căzuţi de la trecerea Carpaţilor la intrarea în Budapesta; gloria de a fi îndeplinit, numai cu mijloacele noastre, ceea ce un Foch socotise că nu se poate realiza decât cu forţele unei întregi coaliţii, mai ales după înfrângerea cehilor; dar mai cu seamă ea va cântări importanţa rezultatului.

S-a vorbit de bătăliile hotărâtoare în istoria lumii. Polonii au denumit cu mândrie acea de la Varşovia, din vara anului 1920, în care au respins înaintarea bolşevică, a XVIII-a. Într-o conferinţă recentă, d-l Kiriţescu a revendicat pentru cea de la Mărăşeşti, care a susţinut în 1917 frontul de la răsărit al Înţelegerii, locul al XIX-lea. Va trebui în orice caz să cuprindem sub acest nume şi frontul munţilor, căci fără împotrivirea îndârjită de la Grozeşti şi Târgul Ocnei, apărarea Mărăşeştilor nu ar fi fost cu putinţă. Dar, de este să ne călăuzim de aceste criterii, bătălia de pe Tisa, care a deschis drumul Budapestei, este, fără îndoială, a XX-a.

Ca să judecăm însemnătatea unei acţiuni militare, nu trebuie să ţinem seamă numai de efectivele angajate în luptă, de numărul mai mare sau mai mic al morţilor şi al răniţilor.

Desigur, pierderile noastre în campania anului 1919 nu se pot asemui cu zecile şi sutele de mii de oameni care au pierit în măcelurile din Flandra, din Artois sau de pe Piave. Dar în urma acestor uriaşe încăierări, în care armate întregi au bătut pasul în aceleaşi locuri, în amestecul de sânge şi de noroi al aceloraşi tranşee, linia fronturilor adverse de-abia s-a mutat de la marginea unui sat sau de la hotarul unei păduri.

Ce alte consecinţe nu a avut lupta noastră din câmpiile Ungariei! Dacă nu o stăvilea acţiunea României, la Nistru şi pe Tisa, unde s-ar fi oprit oare expansiunea revoluţiei sociale?

Armatele Franţei, ale Angliei şi ale Italiei erau istovite de oboselile şi jertfele celui mai mare război, americanii grăbiţi să se întoarcă acasă. S-a văzut în jurul Odessei care era starea morală a unor trupe, care nu mai voiau să se bată, pentru care alte lupte, în ţinuturi îndepărtate, nu mai aveau înţeles.

Marea Neagră, care văzuse steagul răscoalei înălţat pe vasele ruseşti, a fost atunci martoră a revoltei pe navele franceze. Voinţă şi disciplină de luptă aproape nu mai era în primăvara frământată a acestui an de prăbuşiri şi de prefaceri istorice decât în rândurile armatei române, înviate ca prin minune din propria ei cenuşă, sub care însă ştiuse să păstreze flacăra aprinsă.

De n-ar fi fost acest element organizat şi conştient de rezistenţă şi de reacţiune, spectrul armatei roşii universale pe ţărmurile Rinului, care tulbura nopţile lui Lloyd George, ce uşor s-ar fi închegat în realitate! Între Rusia bolşevică şi Germania spartakistă, zămislirea însăşi a Poloniei independente ar fi fost zădărnicită şi armatele lui Tukhacevsky, care au năvălit un an mai târziu, n-ar mai fi întâlnit împotrivirea victorioasă care le-a oprit. Ce altă evoluţie ar fi luat evenimentele din Europa Centrală! Poate mişcările naţionale, care au dat unora din statele Europei un nou izvor de putere, ar fi fost covârşite de răsturnarea obştească a ordinii sociale; în ultimă analiză, desigur că efectul cel mai paradoxal al victoriei româneşti şi al cuceririi Budapestei rămâne recenta adeziune a Ungariei la pactul antikomintern! De va fi avut cunoştinţă de această întorsătură neprevăzută a împrejurărilor, Ion I.C. Brătianu, în lumea senină a celor ce

au părăsit grijile pământeşti, va fi socotit că opera a depăşit până şi intenţiile artistului!

Mai este, de altă parte, o eroare istorică ce trebuie neapărat rectificată. Prea multă vreme, prin atitudinea ei hotărât antirevizionistă — de altfel logică — România a fost socotită ca o ţară deplin satisfăcută de rezultatele Conferinţei de Pace şi de bunăvoinţa factorilor ei hotărâtori.

Toată drama discuţiilor de la Paris, toate luptele delegaţilor noştri pentru o graniţă ce nu ne-a fost lăsată, împotriva unei subordonări ce n-o acceptam, au fost date uitării. S-a păstrat o amintire din ce în ce mai nedesluşită a supărării primului delegat al ţării, fără ca poporul, ascultând de alte îndrumări, să mai înţeleagă rostul adevărat al acestei împotriviri.

Au trebuit să treacă aproape două decenii, pentru ca, în lumina noilor împrejurări, amintirea acestor evenimente să pătrundă, mai deplin şi mai exact, în conştiinţa publică. Oricum ar evolua în viitor destinele continentului nostru, s-a înţeles, în sfârşit, raţiunea profundă a acţiunii lui Ion I.C. Brătianu: voinţa lui, întemeiată pe o viziune cu adevărat profetică, de a nu lega soarta şi hotarele ţării de litera unui tratat, căruia istoria însăşi, în mersul ei, îi prevestea sfârşitul mai apropiat sau mai depărtat, ci de realităţile permanente, naţionale şi etnice, ale întregului cuprins al revendicărilor româneşti.

De-abia acum se poate înţelege sentimentul său de a nu ne înfăţişa viitorimii ca ghiftuiţii unei păci realizate prin bunăvoinţa învingătorilor, ca resemnaţi în conservarea *statică* a câştigurilor aduse de norocul biruinţei — care mâine se poate întoarce —, ci ca expresia vie, *dinamică*, a aspiraţiilor de veacuri, nedeplin confirmate de autoritatea vremelnică a sfatului de la Versailles şi înfăptuite, în marginile lor de astăzi, prin puterile şi jertfele noastre, într-o largă măsură: „prin noi înşine."

Această conştiinţă a adevărului istoric trebuie astăzi mereu dezvoltată şi adâncită. Desigur, nu ne gândim să întemeiem pe aceste împrejurări revendicări teritoriale sau să mai adăugăm un revizionism la altele. Dar dacă am făcut păcii generale concesiunea însemnată de a nu cere nimic, dincolo de hotarul tranzacţional de la 1920, cu atât mai absurdă putem considera pretenţia de a discuta dreptul nostru dincoace de aceste margini.

Iar când ni se vorbeşte cu atâta stăruinţă de soarta minorităţilor aflate în România, trebuie întotdeauna să ne amintim că mai sunt dincolo de hotarele noastre destule minorităţi româneşti, a căror viaţă nu ne poate fi indiferentă. Dar mai este o concluzie de tras. Alt reazem şi alt temei capătă existenţa naţională a unui stat când se ştie că graniţele sale nu i-au fost numai hărăzite prin bunăvoinţa prietenilor — de care împrejurări grele îl pot uneori depărta —, dar de efortul său propriu, de voinţa şi hotărârea sa de luptă şi de biruinţă. Din tragediile altora, să culegem cel puţin acum acest învăţământ.

Acţiunea anului 1919 ne lasă astfel o îndoită moştenire; ea se numeşte: *Integritate şi Independenţă.*

*

* *

Acestea au fost trudele şi luptele conducătorilor noştri de atunci care, în zilele Regelui Ferdinand, au ştiut să făurească, în mijlocul atâtor împrejurări potrivnice, în luptă cu atâţia vrăjmaşi, dintre care cei ascunşi nu erau cei mai puţin periculoşi, o Românie Mare şi liberă. S-ar putea scrie la capătul acestei expuneri aceleaşi versuri din *Eneida*, pe care le-am aşezat la începutul ei:

„Tantae molis erat, romanam condere gentem, Atât de mare era truda pentru a întemeia neamul roman.“

Dar cum s-ar putea ea încheia mai bine, decât prin cuvintele pe care Ion I.C. Brătianu le rostea în memorabila şedinţă a Adunării Deputaţilor, din 17 decembrie 1919, în care arăta Camerei şi ţării, ce încă nu-l înţelegeau deplin, temeiurile şi rosturile acţiunii sale:

„Cea mai bună definiţie pe care am găsit-o, de ceea ce înseamnă o naţiune, este aceea a conştiinţei morale. O naţiune este o conştiinţă naţională. Cât valorează una, atât înseamnă cealaltă.

Conştiinţa a ceea ce eşti şi hotărârea fermă de a fi este puterea cea dintâi a unui popor. Cum şi-o manifestă el, astfel îşi aşează rolul şi rostul în mijlocul neamurilor...

Consiliul Suprem, cu hotărârile sale, este o instituţie vremelnică. Peste el, pe deasupra lor, stă interesul superior şi permanent al popoarelor civilizate, care vrea în aceste ţinuturi ale lumii să se aşeze şi să se dezvolte un stat puternic, puternic prin ceea ce reprezintă, puternic prin ceea ce este, puternic prin constituirea sa internă, puternic mai presus de toate prin conştiinţa care o are despre înalta lui misiune...

În lupta de azi între cele două concepţii ale Consiliului Suprem şi a noastră, noi avem pentru noi ideea cea mare şi avem astfel pentru noi siguranţa triumfului în viitor...

Sunteţi, domnilor, toţi, reprezentanţii unui popor care este mândru şi poate să fie mândru de trecutul său şi care trebuie să aibă mare încredere în viitorul său. Fiţi cât de modeşti pentru persoana d-voastră, nu fiţi modeşti pentru poporul pe care îl reprezentaţi.

Aveţi conştiinţa că cu numărul lui şi cu situaţia în care a fost, nu este popor care să fi putut să îndeplinească un rol mai nobil, un rol mai rodnic decât l-a îndeplinit neamul nostru. Şi de aceea rog pe d-l prim ministru, în zilele de azi, să nu-şi mai termine cuvântările sale ca acelea ale unui om care intră în prăpastie, pentru că în prăpastie nu se cade să se coboare acela care poartă destinele poporului român.

Nu, domnilor, daţi-vă seama cu toţii că trăim zilele Învierii şi să zicem, toţi împreună:

Sus inimile!"

INDICE*

Abony, localitate lângă Szolnok, 88.

Adrianopol, tratatul de la, 70.

Agoston, în consiliul comisarilor unguri, 88.

Alba Iulia, adunarea de la 1 decembrie 1918 şi unirea cu România, 25; I.I.C. Brătianu acolo când armata română intra în Budapesta, 112.

Alexandru I, al Serbiei, principe regent, convorbire cu I.I.C. Brătianu asupra Banatului, 33 şi cu Tavernier, 33.

Aliaţii (Anglia, Franţa, Italia), 19, 22, 114, 117; înaintarea lor spre Dunăre, 22, cum priveau situaţia noastră în decembrie 1918, 25, tratatul înfăţişat delegaţiei germane, 58, ultimatum dat Ungariei, 73, contra ofensivei române peste Tisa, 88, neînţelegeri cu privire la Ungaria, 126; vezi Conferinţa de Pace, Consiliul Suprem, Antanta.

America, americanii (= Statele Unite), 29, 37, 45, 46, 55, 67, 68, 76, 126, 129, 141; contra armatei române în Ungaria, 113; vezi Wilson, Lansing, Hoover.

American Relief Administration, 136.

Andrassy utca, la Budapesta, defilarea armatei române, 107.

Anglia, Englitera, Marea Britanie, englezii, 41, 48, 65, 75, 94, 125, 127, 140, 141; asupra păcii separate a României, 27, se opune la recunoaşterea României ca aliată a Antantei, 29, înţelegere cu Franţa pentru împărţirea Sirei, 29, armata ei, 73; vezi Lloyd George, Balfour.

Anglo-saxonii, 49.

Antanta, atitudinea faţă de România, 29; 94.

* A fost alcătuit prin bunăvoinţa d-lui C. Grecescu, secretarul Aşezământului cultural „Ion C. Brătianu." (N.a.)

Antonescu, colonel la M. St. M., consfătuire la I.I.C. Brătianu, 22.

Antonescu Victor, 20, 69, 71, 80, 120, 127, 127, 134; vine cu avionul de la Salonic la Iaşi cu instrucţiuni, 20, înapoierea spre Franţa, 20, ministrul României la Paris, 28, raportează o convorbire cu Ph. Berthelot, 127.

Apuseni, M-ţii, 25, 48, 96, 140; românii atacaţi de unguri în, 50.

Arad, oraş, comitat, 46.

Ardeal, 25, 46, 96, 100, 110, 119, 139.

Ardelenii din America, 55.

Armata română, oprită pe malul Tisei, 87; Conferinţa de Pace impune retragerea ei la graniţă, 90; rămâne la Tisa după intervenţia lui Foch, 91, 98, urmăreşte pe unguri peste Tisa, 100, ocupă Budapesta, 106-107, 113, apără civilizaţia contra bolşevismului, 113, passim.

Aromâni, 135.

Artois, 141.

Asia Mică, 60.

Atanasescu, lt.-col., comandant al Regimentului 11 roşiori, supraveghează dezarmarea Corpului I de armată maghiar, 106.

Ateneul Român, conferinţa lui I.I.C. Brătianu asupra războiului Independenţei, 11, 34.

Australienii, 68.

Austria, 51, 59, 61, 68, 70, 83, 124, 127, 129, 134, 137; tratatul de pace cu, 40, 59, comunicat statelor interesate 61, prevederile asupra minorităţilor, 63; armata ei după tratatul de pace, 72.

Austro–germanii, nu puteau menţine ordinea în Bucovina şi Transilvania, 21.

Austro-Ungaria, 66; tratatul cu, 59.

Averescu Al., guvernul, 21; tratatul de pace cu Puterile Centrale, 27.

Balcani, 31; frontul din, prăbuşit, 19.

Balcanic, pactul, 60.

Balcanică, Peninsulă, 43, 60.

Balfour, James Arthur, ministru englez, 81, 132; asupra graniţei României către Ungaria, 78, asupra dezarmării Ungariei, 94, pentru necedarea Dobrogei noi către Bulgaria, 134.

Baltica, Marea, 60.

Banatul, 31, 33, 42, 45, 59, 60, 82, 108, 110, 120, 124, 139, 140; chestiunea lui, 30, românii în, 45, ocupat de armata sârbă, 45.

Banca Națională a României disponibilul ei la Londra, 55.
Bandholtz, general american, 119, 123.
Barbusse Henri, 42.
Barclay G., ministrul Angliei în România, 24; recunoaște oficial extrema gravitate a situației României la 21 decembrie 1917, 25-26.
Baruch, american, priceput în ale petrolului, 54, 130.
Basarabia, 20, 51, 81, 132, 139; chestia ei la Conferința de Pace, 14, 82; unirea cu România, 29, 34, situația ei în 1919, 47; drepturile României asupra ei, 81; ~ *de nord*, înăbușirea bandelor ucrainene, 47; ~ *de sud*, luată de ruși la 1878, 34.
Bauman, satrap financiar la Conferința de Pace, 130.
Beck, colonel, ministru de Externe al Poloniei, asupra regimului minorităților, 78.
Békés Csaba, 122.
Belgia, belgienii, 43, 59.
Belgrad, 32, 88, 93; armistițiul de la, încheiat de Franchet d'Espérey, 45, 140; contra României, 124.
Beneș, 69, 76, convocat la Comitetul de la Wilson asupra limitării armamentelor, 71, 72.
Bérenger, pune chestia petrolului român din partea franco–engleză, 54.
Berlin, 124; Congresul de la, atitudinea delegaților români, 34, 46; Tratatul de la, 129.
Berthelot, general, 20, 23; comandant al armatei de la Dunăre, vrea să treacă Dunărea, mesaj către guvernul român, 22.
Berthelot Philippe, secretar general al Ministerului de Externe francez, 40, 42, 64; declarații cu privire la tratatul minorităților, 127, asupra tratatului cu Austria, 129, asupra Cadrilaterului, 135.
Bihor, comitatul, 46.
Birex, birou care centralizase operațiile de export ale petrolului, 56.
Bismarck, 38, 130.
Bistrița, valea, 25.
Boemia, 66.
Böhm, în consiliul comisarilor unguri, 88.
Bokany, comisar politic ungur la un corp de armată, 97.
Bologa, sat în Transilvania, atrocitățile ungurești, 47.
Bolșevici, ruși și unguri, 50.

Bouillon Franklin, parlamentar francez, 38.

Bourgeois, 59.

Brandenstein, colonel cu misiunea germană la Iaşi, 24.

Brătianu Const., secretar al delegaţiei române la Conferinţa de Pace de la Paris, 32.

Brătianu Ion C., 34, 100.

Brătianu Ion I.C., prim-ministru, prim delegat al României la Conferinţa de Pace, 9, 21, 27, 69, 75, 102, 113, 141; conferinţe asupra Războiului Independenţei, 11; guvernul, demisia, 13, 26; plecarea la Conferinţa de Pace, 12, 31, 32; atitudinea sa la Paris după ziarele opoziţiei, 12, 15; al doilea delegat la Conferinţa de Pace după Seton Watson, 14; întâlneşte pe Victor Antonescu la Saint-Aulaire, la Iaşi, 20; condiţiile unui guvern de colaborare cu Take Ionescu, 21, 31-32; reintrarea României în acţiune, 22, 23; sprijină guvernul Coandă, 23-24; comunică miniştrilor aliaţi ultimatum-ul dat comandantului german de la Bucureşti, 24; circulară către miniştrii României în statele aliate asupra situaţiei României, 26; angajamentele României faţă de aliaţi, 27; revendicările României şi baza de acţiune eficace, 28; asupra atitudinii Antantei faţă de România, 29-30; teza României la Conferinţa de Pace, atmosfera grea de acolo, divergenţa cu Take Ionescu, 30; convorbire cu principele Alexandru al Serbiei asupra Banatului, 33; atitudinea sa faţă de Conferinţa de Pace, 34-35; pleacă de la Conferinţa de Pace pe chestia tratatului minorităţilor, 40; raporturile cu Clemenceau, 40; expunere asupra revendicărilor României înaintea Conferinţei, memoriul, 43-44; dificultăţile din cauze economice şi a chestiei evreieşti, 45, 47, la telegrama lui Pherechide, 47; la dejun la Lloyd George în chestia bolşevicilor, 48-49; asupra obiectivelor armatei române în Ardeal, 50; înţelegere cu Paderewski pentru ocuparea Ruteniei şi a Galiţiei de Sud, 50; convocat pentru a fi înştiinţat de chemarea germanilor la Versailles, 51-52; refuzul declaraţiei privitoare la petrol, 53; asupra Tratatului de la Versailles, 58-59; convorbire cu Pichon, 59; asupra notei comune pentru cunoaşterea clauzelor tratatelor, 61, 62; asupra minorităţilor, 63-64, 67-68, 70-71, 74-75, 80, 124, 126-127; atmosfera la Conferinţa de Pace, 69, memoriu către Wilson asupra chestiei evreieşti în România, 70; convocat la Wilson pentru limitarea armamentelor, 71, 73; asupra graniţei României spre Ungaria, 76, 78; semnează Tratatul cu Germania, 80;

despre tratatul de pace impus Germaniei, 80; drepturile României asupra Basarabiei, 80-83, 135; părăseşte Conferinţa de Pace, memoriul: motivele, 82, 83, 87, 91; asupra cererii aliaţilor de a dezarma pe unguri, 94; expunere asupra tratativelor de la Paris înaintea Regelui şi a Consiliului de Miniştri, hotărârile luate, 94; refuzul semnării tratatului cu Austria cu clauza minorităţilor, 95; pe front, la Tisa, 100, 108; la Sibiu anunţă adunării ardelene, ocuparea Budapestei de către armata română, 111; la Timişoara la intrarea armatei române, la Alba Iulia, Sibiu, 112; confirmă primirea notelor agresive ale Consiliului Suprem, 116, răspuns la aceste note, 116-117; răspuns la noul demers cu privire la armata română de la Budapesta, 117-118; asupra neamestecului armatei române în chestiunile interne ale Ungariei, 119, 120; circulară privitoare la raporturile României cu Ungaria, 121-122, atitudinea României faţă de regimul politic din Ungaria, 122; răspuns la sistarea livrării de armament de către aliaţi, 125-126; guvernul, demisia, 130-131; la intervenţiile lui Mişu, 131; asupra acţiunii armatei române şi ocuparea Budapestei, 132; asupra părerilor lui Berthelot şi Tardieu cu privire la Basarabia şi Cadrilater, 135, drepturile României asupra Banatului şi Cadrilaterului, 135, ce înseamnă o naţiune, 143-144.

Brătianu Vintilă, 56.

Briand, 59.

Brockdorf-Rantzau, preşedintele delegaţiei germane la Versailles, 58.

Brown Ph. Marshall, misiunea lui din partea comuniştilor lui Bela Kun, 87-88.

Bucovina, 31, 59, 139, 140; acţiunea militară română în (1918), 21.

Bucozeni, bande de bolşevici încearcă să treacă Nistrul la, 99.

Bucureşti, 9, 10, 23, 45, 47, 48, 49, 50, 66, 78, 83, 87, 91, 93, 102, 108, 110, 112, 123, 125, 129, 130, pacea şi tratatul de la, cu germanii (1918), 19, 22, 27, 29, 58, 116.

Budapesta, 14, 48-49, 50, 51, 76, 91, 97, 104, 106, 108, 110, 111, 113, 117, 118, 128, 131-132, 137, 123, 125, 140; ocupată de armata română, 12, 87, 106-107; revoluţia contelui Károlyi, 21; sub comunişti, 87; misiunile interaliate vin s-o ia în stăpânire, 107; măsuri luate de armata română pentru asigurarea hranei populaţiei, 119.

Buftea, tratatul, 58; preliminarii de pace, 116.

Bug, 43.

Bulgaria, bulgarii, 30, 33, 40, 59, 61, 62, 72, 93; capitularea armatei sale, 19; armistiţiul cu aliaţii, 19; tratatul cu, 59.

Cadrilaterul, Dobrogea nouă, 19, 30, 40.
Cambon Henri, însărcinat de afaceri al Franţei la Bucureşti, 78, 116, 117.
Campesino, brigada, 97.
Canada, Canadienii, 55, 68; convenţie cu România, 45.
Cannes, discuţii asupra chestiunilor economice la, 55.
Cantacuzino-Paşcanu, reprezentant al Partidului Conservator, 21, în chestia Banatului, 31.
Carol I, Regele României, 100.
Carpaţi, M-ţii, 98, 140.
Catalonia, 97.
Caucaz, M-ţii, provincii ruse de lângă, 27.
Cehii, 78, 97, 118; legătura cu armata română la 1919, 51; bătuţi de unguri 88, 92, 140.
Cehoslovacia, 60, 61, 62, 72, 73, 80, 81, 83, 93.
Cernăuţi, 42.
chestiunea evreiască, 64; greutăţile ce le face României, 46.
Chicago Tribune, ziar, 134.
Chiţcani, bande bolşevice încearcă să treacă Nistrul pe la, 99.
Clemenceau G., prim-ministru francez, 42, 48, 51, 58, 62, 65, 69, 70, 74, 78, 80, 91, 132, 134; îndemn către români să reînceapă războiul, 20; portretul său, atitudinea faţă de România, 38-40, teza securităţii franceze, 41; asupra rezervelor României la tratatul cu Austria, 71, asupra limitării armamentelor, 71, 73; ameninţări la adresa României să se retragă de la Tisa, 76; asupra graniţei ungaro–române, 91; asupra acţiunii armatelor româno–sârbo–cehe în Ungaria, 93; misiunea României în Ungaria, rostul ei, 113-114, 118, nou demers la Bucureşti, 117; notă cominatorie adresată delegaţiei României, 125, primeşte pe delegaţii români în chestia tratatului cu Austria, 128, 129.
Clerk George, diplomat englez, trimis al Consiliului Suprem la Bucureşti pentru a raporta, 131, 132.
Coandă, general, prim-ministru, guvernul, 21, 22; consfătuire la I.I.C. Brătianu, 22; activitatea de guvernământ, 23-24.
Comăneşti, minele, 20.

Comisia delimitării granițelor, 47; ~ *reparațiilor*, 61.
Comitetul Național Iugoslav, la Paris, 31.
Comitetul Național Român, de la Paris, organizat de Take Ionescu, recunoscut de Aliați 30; memoriu înaintat consiliului de la Versailles pe chestia românilor din Transilvania, Bucovina și Ungaria, 31.
Conferința de Pace, de la Paris, 11, 22, 27, 29, 32, 34, 36, 46, 83, 108, 124, 139, 142, și chestia Basarabiei, 14, atmosfera grea pentru România 14; cum privește noua acțiune a României, 25; expunerea lui I.I.C. Brătianu asupra revendicărilor noastre 43; se opune la ocuparea Vienei și Budapestei, 48; condițiile de pace impuse Germaniei și Austriei, 51; problemele păcii și ale petrolului, 53-83; atitudinea ei față de România în comparație cu Ungaria, 88-91; note agresive la adresa României după ocuparea Budapestei 114.
Conservator, Partidul, 31; clubul, 56.
Consiliul de Coroană, din 1914, 12.
Consiliul Dirigent din Sibiu, 122.
Consiliul Societății Națiunilor, 40.
Consiliul Suprem (Anglia, Franța, Italia, Statele Unite), 48, 51, 108, 110, 112, 116, 118, 120, 125, 143; contraziceri în politica lui, 41; învinuiri aduse cehilor și românilor pentru calamitățile din Ungaria, 76; favorabil regimului comunist din Ungaria, 91; discută situația din Ungaria, 91, 94-95, misiunea specială de la Budapesta, 113, a înlocuit Conferința de Pace, 130, ultimatum României pentru semnarea tratatului cu Austria, 136.
Constantinescu Al., ministrul Domeniilor, 45, 110.
Constantinescu Tancred, 56.
Constantinopol, 49.
Coolidge, profesor american, misiunea lui, 87-88.
Copenhaga, 41.
Crespi, delegat italian, asupra pericolului bolșevic, 94.
Cretzianu, ministru, 28, 32.
Crimeea, războiul, 34.
Croați, 62.
Crucea Roșie, britanică și americană, ajutoare pentru România, 136.
Czegled, 102, 104; capitularea Corpului I de armată maghiar la, 102.

Daladier, 83.
Dalmaţia, conflict între italieni şi sârbi pentru stăpânirea ei, 49.
Dardanele, 20.
Debreţinul, 50.
De Lobit, general francez, 88.
Derby Lord, ambasador englez la Paris, cu privire la recunoaşterea drepturilor României, 28.
Diamandy C., diplomat român, 61, 123; înţelegerea Angliei cu Franţa pentru împărţirea Siriei, 29; asupra lui Clemenceau, 38-39; comisar general al armatei române din Ungaria, 116, 122, intervenţia pentru retragerea Arhiducelui Iosef, 122; dorea să sprijine elementele democratice din Ungaria pentru o bună înţelegere, 122.
Dimineaţa, ziar, asupra lui I.I.C. Brătianu, 13.
Divizia VII română, urma să treacă în Ardeal, 25.
Djuvara M., 69.
Dmowsky, delegat al Poloniei la Conferinţa de Pace, 61, 62.
Dobrici (Bazargic), 134.
Dobrogea, 19, 33, 34; ~ *de Sud*, graniţa, 40; ~ *nouă*, (= Cadrilater), 132; englezii cereau retrocedarea ei Bulgariei, 134, chestiunea ei la Conferinţa de Pace 134-135.
Duca, I.G., 83.
Dumitrescu Toma, colonel, 91, 127; în delegaţia de la Conferinţa de Pace, 32, raportează asupra nehotărârii Conferinţei de Pace în chestia Ungariei, 94.
Dunapalota, hotel la Budapesta, 106.
Dunăre, 19, 31, 100, 108, 110, 119, 124; înaintarea aliaţilor spre, 19, dincolo de, 43, deschiderea navigaţiei pe, 114.

Egee, Marea, 60.
Egipt, 49.
Ems, 108.
Englezi, 98, vezi Anglia.
Erdely Ioan, pe lângă comandamentul român din Budapesta, reprezintă Consiliul Dirigent din Sibiu, acţiunea sa politică, 122.

Europa, 26, 34, 36, 38, 42, 44, 46, 49, 67, 75, 78, 82, 83, 111, 130, 137, 141; ~ *Centrală*, 30, 32, 41, 67, 71, 73, 118, 126, 137, 141; ~ *Sudică*, 30, 73; ~ *de Răsărit*, 60.

Evreii, încetăţenirea, 45; resentimentele lor faţă de români la Conferinţa de Pace, 68.

Fasciotti, ministrul Italiei în România, recunoaşte extrema gravitate a situaţiei României la 21 decembrie 1917, 25-26.

Fegyvernek, centrul rezistenţei maghiare cade în mâinile românilor, 99.

Ferdinand I, Regele României, 26, 129, 143; refuză semnarea păcii de la Bucureşti (1918), 22, 28; manifestul pentru înfăptuirea reformei agrare, 22; proclamaţie către români, 24; consiliul de miniştri la întoarcerea lui I.I.C. Brătianu de la Paris, hotărârile, prezidează un consiliu de război la Tisa, 100.

Fiume, 32, 75, 135; conflictul italo–sârb pentru stăpânirea lui, 49, 88.

Flandra, 141.

Florica, 126.

Foch, mareşal, 94, 140; convenţia de armistiţiu cu Puterile Centrale, privitoare la România, 28; asupra necesităţii Franţei de a avea o Renanie independentă, 41; cere ocuparea Vienei şi Pestei, 48; pentru rămânerea trupelor române pe Tisa, 91-92; asupra chestiunii Ungariei, 92; asupra Conferinţei de Pace care n-a ajuns la un acord pentru o acţiune comună contra Ungariei, 94; remite ministrului Mişu însemnele decoraţiei Legiunii de Onoare, 113.

Franchet d'Espérey, general francez, 30, 104, armistiţiul încheiat la Belgrad, 45; sfătuieşte pe români să ocupe Budapesta, 51; frontiera hotărâtă în armistiţiul încheiat la Belgrad, 90.

Franco–elene, trupele de la Odessa, 51.

Franklin Martin, ministrul Italiei la Bucureşti, 135.

Franţa, 14, 28, 30, 38, 41, 54, 65, 68, 75, 125, 127, 141; legaţia ei de la Iaşi, 22; susţine recunoaşterea României ca aliată a Antantei, 29; înţelegere cu Anglia pentru împărţirea Siriei, 29; faţă de Germania, Rusia, 41; se opune la cedarea Cadrilaterului către Bulgaria, 134.

Galaţi, 22.

Galiţia, 137; zăcăminte de petrol, 63; ~ *de Sud*, 50.

Germania, germanii, 38, 51, 59, 61, 66, 69, 80, 93, 137, 141, tratatul de pace, 56; armata ei după tratatul de pace, 72, concentrează la hotarele Sileziei, 73; reabilitarea ei, 75.

Grădişteanu Ionaş, chestia Banatului, 31.

Grecia, 43, 60, 61-62; delegaţia la Conferinţa de Pace, 29.

Grozeşti, 140.

Gura Crişului, lupte între români şi unguri la, 99.

Guvernul român, răspunde la notele agresive ale Conferinţei de Pace, 117;

Habsburgii, 120.

Haiti, 51.

Haubrich, fierar, comisar politic ungur la un corp de armată, 97.

Hedjaz, 75.

Holban, general, 107, măsuri luate pentru asigurarea hranei populaţiei din Budapesta, 119.

Hoover, 116, 125, 128; notă ultimatum către delegaţia română la Paris, în legătură cu chestia petrolului, 54-55; contra intrării armatei române în Ungaria, 113.

Horthy, amiral, 120.

Huszt, 50.

Iaşi, 15, 19, 22, 25, 31; manifestaţii de stradă la, 21; misiunea germană de la, 24; vestea armistiţiului general, 24.

Internaţionala III, sprijinea pe unguri, 94.

Ionescu Take, 14, 21, 56; lăsat de germani să treacă în Franţa cu tren special, 30; activitatea sa politică în Apus, raporturile României cu vecinii, 30; tratativele cu sârbii în chestia Banatului, 31, 33; propunere de colaborare la guvern cu liberalii, 31-32; motivele necolaborării, 33; dispus să semneze tratatul cu Austria şi minorităţile, 127.

Iosef, arhiducele, cazarma din Budapesta, 106.

Iosef arhiducele, 120.

Italia, italienii, 65, 68, 74, 93, 94, 125, 127, 128, 135, 141; ofensiva din 1918 prăbuşeşte frontul austro-ungar, 20; asupra păcii separate a României, 27; susţine recunoaşterea României ca aliată a Antantei, 29, interesele ei la Conferinţa de Pace, 36-37, conflictul cu Serbia pentru

stăpânirea oraşului Fiume şi Dalmaţiei, 49; se retrage de la Conferinţa de Pace, 58; revine la Conferinţa de Pace, 59; tratată vitreg de Consiliul Suprem, 75; urmăreşte politica în Balcani în înţelegere cu românii, 129.

Japonia, 44.

Károlyi, contele, 42, 48; revoluţia de la Budapesta (1918), 21, guvernul, demisia, 90.

Kiriţescu C., 96, 107, 140.

Klotz, ministru de Finanţe francez, 53.

Kogălniceanu M., 34.

Kramarz, delegat al Cehoslovaciei la Conferinţa de Pace, 61, 62, 76, 93, asupra regimului minorităţilor, 66.

Kratochwil, colonel, divizia lui de secui se predă românilor, 50.

Krupensky, fost mareşal al nobilimii din Basarabia, 81, 132.

Kun Bela, 42, 48, 49, 51, 73, 76, 88, 90, 97, 117, 122; nu retrage trupele din Cehoslovacia, 80, guvernul lui, 88, retrage trupele din Cehoslovacia, 91; ofensiva pe frontul de la Tisa, 94; acţiunea lui contra României, 96; la armata după Tisa, 102; fuga lui, 106; regimul, 116.

Kunfi, în consiliul comisarilor unguri, 88.

Lafont, g-ral francez, ataşat militar; consfătuire la Brătianu, 22.

Lahovary, ministrul României la Roma, asupra păcii separate a României, 27.

Landler, comisar politic la un corp de armată în Ungaria, 97.

Lansing, ministru de Externe al Statelor Unite, la Conferinţa de Pace, 81; asupra graniţei României către Ungaria, 78; asupra unui plebiscit în Basarabia, 81, 82, 134.

Lascăr Catargi, str. în Bucureşti, 11; ~ în Iaşi, 23.

Lausanne, tratatul de la, 140.

Lecca, g-ral, 98.

Legiunea de Onoare, decoraţie franceză, 113.

Lenin, 87, 122.

Levy Israel, marele rabin al Franţei, 46.

Liga Naţiunilor, 64, 69, 92; consiliul, 74.

Lister, brigada, 97.

Litvinov, 41.

Lloyd din Triest, societate de navigaţie italiană, 135.

Lloyd George David, prim-ministru britanc, prim delegat la Conferinţa de Pace, 141; manifestul său electoral, portretul, 37-38; faţă de Germania şi Rusia, 41; asupra Banatului, 42; invită la dejun pe I.I.C. Brătianu, 48; memoriile, 63; contra intrării Germaniei în Liga Naţiunilor, 69, asupra limitării armamentelor, 71, 73; învinuiri românilor şi cehilor pentru calamităţile din Ungaria, 76; graniţa româno–ungară, 90, 91 acuzaţii lui Clemenceau, 132.

Lodge, senator al Statelor Unite, redactorul rezoluţiei celor 37.

Londra, 27, 28, 30, 55, 94; călătoria lui I.I.C. Brătianu la, 49.

Ludovic XIV, 81.

Lupta, ziar, asupra României şi Conferinţei de Pace de la Paris, 14.

Macedonia, 135.

Mackensen, mareşal german, linia de rezistenţă la Dunăre, 20; ameninţări către români, 22; începe retragerea din România, 23.

Madrid, 97.

Makino, 78, 81.

Maklakov, fost ambasador al Rusiei ţariste la Paris, 81.

Mako, 122.

Maniu Iuliu, preşedintele al Consiliului Dirigent, 46; mama lui luată ostatică de unguri, 50; ia parte la consiliul de miniştri la reîntoarcerea lui I.I.C. Brătianu de la Paris, 95; declaraţii în legătură cu acţiunea lui I.I.C. Brătianu la Conferinţa de Pace, 95; însărcinat cu formarea guvernului, 131; nu primeşte să formeze guvernul, 131.

Marghiloman Al., guvernul, tratative de revizuire a păcii de la Bucureşti, 19; anularea operei sale guvernamentale, 21; demisia guvernului, 22, 30; asupra acţiunii militare române în Bucovina (1918), 21, tratative cu Puterile Centrale pentru pacea separată, 27.

Maria, Regina României, călătoria la Londra, 49; asistă la trecerea Diviziei I de vânători peste Tisa, 100.

Marile Puteri, 59, 60, 61, 62, 63, 65, 70, 72; tratat cu România, 12; intervin pentru armistiţiu între poloni şi ucraineni, 50; ezitări şi tărăgănări pentru o hotărâre contra Ungariei, 97.

Mărăşeşti, 140; — *câmpia*, 98.

Mărdărescu G., general, la Budapesta, 107; 119, 123, 136.
Mediterană, Marea, 60.
Mermeix V., 37.
Mica Înţelegere, 60.
Mindszent, lupte între români şi unguri la, 99.
minorităţi, în România şi Polonia, regimul lor după tratatele de pace, 63, 64-67; textul elaborat la Paris, trimis la Bucureşti, 123.
misiunile interaliate, la Budapesta, 123.
Miskolcz, oraş, căzut în mâna ungurilor, 88.
Mişu, diplomat român, delegat la Conferinţa de Pace, 22, 61, 76, 92, 94, 123, 128, 129; rămâne prim delegat la Conferinţa de Pace, 97; asupra acţiunii armatei române în Ungaria, 93; acţiunea americanilor la Conferinţa de Pace contra armatei române din Ungaria, 113; decorat cu Legiunea de Onoare, 113; asupra operei Conferinţa de Pace, 129.
Moldova, 20, 26, 99, 111, 113, situaţia militară a armatei din, în 1918 octombrie, 19.
Morava, Valea, 43.
Moscova, 48, 72, 97.
Moşoiu, general, 98, 118.
Mrazec L., expert român în petrol, la Conferinţa de Pace, 54, 55.
Muncaciu, cucerit de români, 50.
München, 59, 83.
Muntenia, ocupată de germani în 1918, 19, 21; noile greutăţi la a doua înaintare, 24.
Mureş, râul, 50, 122, 132, 140.

Nagyatadi, 122.
Neagră, Marea, 20, 47, 60, 141.
Neajlov, şesul, 98.
Nibelungii, legenda, 56.
Nicaragua, 51.
Nicolae, Marele Duce, 108.
Nipru, 43.
Nistru, 43, 56, 59, 81, 90, 99, 111, 134, 139, 141.
Nitot, rue, la Paris, 69.
Noël, aviator francez, vine de la Salonic la Iaşi în 1918, 19.

Odessa, 51, 118, 141; expediţia de la, contra Rusiei, 42; trupele aliate trimise la, 47.

Oituz, pasul, 98.

Olteni, 99.

Orlando, prim delegat al Italiei la Conferinţa de Pace, 36, 42; asupra limitării armamentului 73; însărcinat de Consiliul Suprem să lămurească tensiunea dintre delegaţia română şi Consiliu, 74-75.

Paderewski, preşedinte Consiulului de Miniştri polon, prim delegat la Conferinţa de Pace, înţelegere cu I.I.C. Brătianu, 50; clauzele privitoare la minorităţi, 66; convocat la comitetul de la Wilson asupra limitării armamentului, 71, 73.

Painlevé, 59.

Panama, 75.

Paris, 12, 15, 17, 28, 29, 30, 31, 36, 46, 47, 52, 58, 69, 71, 80, 88, 91, 111, 112, 113, 120, 128, 131, 132, 135, 142.

Paşici, delegatul Serbiei la Conferinţa de Pace, 31, 39, 44, 61, 75.

Pellé, general francez, şef al misiunii militare la Praga, asupra dezarmării ungurilor, 93.

Pesta, 48, 49, 72, 112, 116, 122.

Petrograd, triumful revoluţiei bolşevice la, 25.

petrolul, la Conferinţa de Pace, 53-56, 70, 78, 125; cel polon din Galiţia, 63.

Petru I, regele Serbiei, 33.

Peydl, guvernul ungar al lui, 106, răsturnat de jandarmi, 120.

Pherechide M., interimar la preşedinţia Consiliului de Miniştri în lipsa lui I.I.C. Brătianu, 45, 46, 47, 50, 54, 58, 64, 68, 78, 81, 87; asupra atrocităţilor ungureşti, 46.

Piatra Neamţ, 25.

Piave, 141.

Pichon St., ministru de Externe al Franţei, 28, 43, 47, 51, 59, 92, 110; cere declaraţia privitoare la petrol lui I.I.C. Brătianu, 53; asupra graniţei României către Ungaria, 78; şi acţiunea română la Budapesta, 118.

Plessea I., 32.

Plevna, 100, 108.

Poincaré R., preşedintele Republicii Franceze, 41, 59.

Politis, delegat grec la Conferința de Pace, 60, 61.
Polk Franck L., 132.
Polonia, poloni, 42, 48, 60, 61, 63, 66, 73, 81, 120, 140, 141; petrolul ei în discuția factorilor economici ai conferinței, 63.
Praga, 59, 91, 93, 118.
Prezan, general, 20, 21, 80; consfătuirea la I.I.C. Brătianu asupra reintrării armatei române în război, 21; asupra ocupării Budapestei, 50.
Prut, râu, 20, 134, 139.
Pszt St. Lorencz, 106.
Puterile aliate, 65; ~ *Centrale*, 116.

Quai d'Orsay, 51, 61, 81.

Rakamacz, lupte între unguri și români la, 99.
Rasoviceanu, colonel, comandantul Brig. IV vânători, trece Tisa, 100.
Ribot, 59.
Rin, 41, 56, 90, 141.
Robert de Flers, întors la Galați, 22.
Roma, 27, 58, 94, 122.
Roman, orașul, 24.
Romanelli, lt. col., șeful misiunii militare aliate la Budapesta, 104; acțiunile lui alarmante, 113.
România, 9, 32, 34, 45, 47, 49, 60, 63, 65, 67, 70, 71, 73, 82, 83, 88, 108, 112, 122, 131, 139, 142; Tratatul cu Aliații, 12; plecarea primului delegat la Paris, 12; refuză semnarea Tratatului de Pace, 13; îndemnată să reînceapă războiul contra germanilor, 19; situația sa militară, politică și economică în octombrie 1918, 19-22; față de Aliați, 23; ultimatum către Mackensen, 24; decret de mobilizare (1918), 24; în stare de război din nou cu Germania, 24; greutățile legăturii cu Aliații de peste Dunăre, 24; extrema gravitate a situației ei la 21 decembrie 1917 recunoscută de miniștrii Aliaților în România, 25-26; cazul plecării familiei Regale și Aliații, 26; pacea separată cu Puterile Centrale și atitudinea Aliaților, 27; chestia Banatului, 31; revendicările în fața Consiliului Suprem, 36-52; răspândirea românilor dincolo de hotarele statului, 43; atmosfera delegației ei la Conferința de Pace, 43; convenția cu Canada pentru import de semințe, stofe și material de căi ferate, 45; ajutor Aliaților

contra bolşevicilor, 48; armata ei avansează în restul Transilvaniei, 50; înaintarea spre izvoarele Tisei, 50; armata face legătura cu cehii, 51; tratarea unui mic împrumut şi condiţia unei declaraţii cu privire la petrol, 53; petrolul ei în discuţia factorilor economici ai Conferinţei, 63; faţă de regimul minorităţilor, 64, 68; în ajutorul cehoslovacilor, 73; retragerea armatei de pe Tisa condiţionată, 80; situaţia ei militară în iulie 1919 în est şi vest, 92; întăreşte armata de la Tisa, 96, 97; notele agresive ale Consiliului Suprem după ocuparea Budapestei, 114; armistiţiul impus Ungariei după intrarea în Budapesta, 114-116; sistarea transporturilor de armament şi echipament de la Aliaţi, 125, condiţii impuse de Consiliul Suprem incompatibile cu suveranitatea sa, 130-131, conferinţa asupra Dobrogei noi, 132-134, graniţa la vest datorită campaniei din 1919, 139, stavilă a revoluţiei sociale, 141; antirevizionistă, 142.

Rotschild Edouard de, preşedintele consistoriului evreiesc din Franţa, 46.

Rubicon, 24.

Rusescu, general, 98; comandantul Brig. IV roşiori, în urmărirea armatei ungare spre Budapesta, 102, 106.

Rusia, ruşii, 24, 26, 27, 34, 66, 72, 81, 82, 118, 122, 132, 139, 141; convorbiri cu România în septembrie 1914, 12; guvernul comunist şi pacea cu duşmanii, 27, şi Conferinţa de Pace, 41.

Rutenia, 50.

Sadler, intervine la Conferinţa de Pace în chestii de petrol, 54.

Saint-Aulaire, ministrul Franţei în România, în chestia Dobrogei, 19; la consfătuirea de la I.I.C. Brătianu, 22, 24; recunoaşte extrema gravitate a situaţiei României în 21 decembrie 1917, 25-26; asupra păcii separate a României cu duşmanii, 27; aduce guvernului român comunicarea guvernului francez că România e admisă ca aliată la Conferinţa de Pace, 29.

St. Germain, 68, 129.

Salonic, 19.

Samuelly Tibor, 87.

San Remo, discuţii asupra chestiilor economice, 55.

Sălaj, comitat, oraş, cucerit de români, 46, 50.

Sârbii din Banat, dezvoltarea naţională a Serbiei, 33, 44.

Schmidt, în chestia Basarabiei, 132.

Secui, brigadă în armata ungară, 97; divizie de, se predă românilor, 50.

Seghedin, 47, 88, 92.
Senegalezii, nu cedează cetatea Tighina bolşevicilor, 90.
Serbia, sârbii, 31, 33, 43, 61, 62, 66, 73, 75, 118, 124, 140; delegaţii ei la Conferinţa de Pace, 29: ocupă Banatul după armistiţiul de la Belgrad, 44; Conflictul cu italienii pentru Fiume şi Dalmaţia, 49.
Sergent, 53.
Sèvres, tratatul de la, 140.
Sfatul Ţării, al Basarabiei, 81.
Siberia, 43.
Sibiu, 14, 111, 122; I.I.C. Brătianu la sfatul de la, 112.
Silezia, 73.
Sinaia, consiliul de miniştri la, 130.
Siria, Înţelegere între Anglia şi Franţa pentru împărţire, 29.
Slovacia, 92.
Sloveni, 62.
Smuts, general sud-african, trimis la Budapesta să ia contact cu Bela Kun, 49.
Societatea Naţiunilor, 45, 58, 65, 128, 129.
Sonnino, ministru de Externe al Italiei, asupra păcii separate a României, 27; 78.
Sovietele, în ajutorul lui Bela Kun, 90.
Spania, 97.
Standard Oil, 55.
Statele Unite, 41, 44, 54, 65, 67, 134; asupra tratatelor încheiate înainte de intrarea lor în acţiune, 29; preşedintele lor la Conferinţa de Pace, 37; primul delegat al lor la Conferinţa de Pace cere să se ia măsuri contra României, 136; criza, 137.
Steagul, ziar, asupra lui I.I.C. Brătianu, 12-13.
Stefan Friedrich, guvernul format de el la Budapesta, 120.
Stravici, încercări ale bandelor bolşevice de a trece Nistrul pe la, 99.
Szabolcz, lupte între unguri şi români la, 99.
Szolnok, 88, 96, 123; ungurii se menţin la, 99.

Ştefan cel Mare, 111.
Şvabi, în Banat, 44.

Tamaş Gheorghe, sublocotenent invalid, victimă a bandelor ungureşti, 46.

Tardieu, 29, 78, 81, 134; asupra votului de unire a Basarabiei, 81, 82.

Tavernier, corespondent al ziarului francez *Le Temps*, în România, audienţa la principele Alexandru al Serbiei, 32, 33.

Tg. Ocnei, 140.

Temps, Le, ziar, 32.

Teschen, regiunea, 42, 43.

Thomas Albert, 59.

Tighina, oraşul, cucerit de bolşevici pentru câteva ore, 90.

Tillea V.V., asupra activităţii delegaţiei române la Paris (1919), 13; politica de rezistenţă a României la 1919, 136.

Timişoara, 108; intrarea armatei române în, 108, 112.

Timoc, valea, 43.

Tisa, râul, 43, 50, 51, 56, 57, 59, 76, 87, 88, 94, 96, 97, 98, 116, 124, 137, 141; *câmpia*, 14, 96, 139; trupe ungureşti masate contre românilor la, 96; bătălia de la, 98-99, 131, 140; podul de pe, pentru trecerea vânătorilor, 108; dincolo de, 111, 119; linia, 113; dincoace de, 126.

Tisa-Bo, trecerea diviziei de vânători, asistă Regele, Regina şi I.I.C. Brătianu, 100.

Tisa-Dob, lupte între români şi unguri, 99.

Tisa-Doda, lupte între români şi unguri la, 99.

Tisa Ezbar, lupta între români şi unguri, 99.

Tittoni, 132.

Tisza Ştefan, contele, asasinarea lui, 21.

Torontal, 31.

Transilvania, 21, 31, 96, 112, 140; mişcarea de dezrobire, 24; atrocităţile ungureşti în, 46, înaintarea armatei române în vestul ei, 50.

Trumbici, delegat croat la Conferinţa de Pace, 31, 61-62; asupra regimului minorităţilor, 66.

Tukhacesky, 141.

Turcia, 61, 62, 66, 111; tratatul cu, 59.

Tymar, lupte între români şi unguri la, 99.

Ucraina, ucrainenii, 50, 72, 120, 137, înaintarea bolşevicilor prin, 47.

Ungaria, ungurii, 14, 31, 38, 48, 50, 51, 70, 73, 76, 76, 82, 88, 90, 94,

102, 118, 119, 120, 123, 125, 131, 132, 137, 140, 141; câmpiile, 25; cuprinsă de bolşevism, 42; face agitaţii în Ardeal după armistiţiul, 46; pregătiri de ofensivă contra românilor, 46; atacă pe români în regiunea M-ţilor Apuseni, 50; ostatici români luaţi de ei, 50; tratatul de pace, 72; campania română în 87-112; rup frontul cehilor, 88; pregătiri de ofensivă de-a lungul Tisei, 92; trec Tisa la 20 iulie, 96; reorganizaţi contra românilor, 96; se retrag peste Tisa, 100; dezarmarea ei cerută de Foch, 113; armistiţiul impus de România după intrarea în Budapesta, 114-116, faţă de români în timpul ocupaţiei Ungariei, 123; anticominternă ca urmare a cuceririi Budapestei de români, 141.

Ungvar, înaintarea românilor spre, 50.

Vago, profesor, comisar politic la un corp de armată maghiar, 97.

Vaida-Voievod Al., delegat român la Conferinţa de Pace, 61, 78, 83, 94; guvernul 136.

Valahi, 107.

Varjassy, 122, 123.

Varşovia, bătălia de la (1920), 140.

Vaslui, judeţul, 20.

Vassily, 81.

Vaszony, 122.

Vaticanul, 27.

Văitoianu A., general, guvernul, 131, 135.

Venizelos, delegat grec la Conferinţa de Pace, 61, 62, 68, 118, 140; în chestia limitării armamentelor, 72.

Vercel Roger, 90.

Versailles, 47, 52, 58, 73, 80, 91, 142; consiliul de la, 31; conferinţa de la, 55.

Vestnici, delegat sârb la Conferinţa de Pace, în chestia limitării armamentelor, 71, 72, propunere pentru operaţiile din Ungaria, 93.

Vidinul, 134.

Viena, 48, 59, 72, 88, 106, 113, 116.

Viitorul, ziar, 14, 83, 108, 112.

Vistula, 42.

Vix, colonel, reprezentant militar al aliaţilor la Budapesta, 48.

Vopicka Charles, ministrul Statelor Unite în România, 24; recunoaşte extrema gravitate a situaţiei României la 21 decembrie 1917, 25-26.

Washington, senatul din, respinge politica lui Wilson față de Europa, 67.
Watson Seton, cartea lui asupra istoriei românilor și asupra Conferinței de Pace, 13-14, 76; zvonuri fanteziste atribuite ca fapte ale guvernului român, 120.
Wilhelm II, Kaiserul, 38, 69.
Wilson Woodrow, președintele Statelor Unite, la Conferința de Pace, 54, 58, 67-70, 73, 75; portretul și preocupările sale, 36-37; față de Rusia comunistă, 41; plecarea pentru scurt timp în America, 45; cu privire la minorități, 66, 67; cere limitarea armamentelor, 71-72; învinuiri românilor și cehilor pentru calamitățile din Ungaria, 76; asupra granței româno–ungare, 90, 91.

CUPRINS

PREFAŢĂ / 5

CUVÂNT ÎNAINTE / 9
INTRODUCERE / 11

PARTEA I

PARIS / 17

Capitolul I Pregătirea acţiunii la Conferinţa Păcii
Noiembrie 1918–ianuarie 1919 / 19

Capitolul II Revendicările României în faţa Consiliului Suprem
Ianuarie–aprilie 1919 / 36

Capitolul III Problemele păcii şi ale petrolului
Mai–iunie 1919 / 53

PARTEA A II-A

BUDAPESTA / 85

Capitolul IV Între bolşevism şi trusturi. Campania din Ungaria
Iulie–august 1919 / 87

Capitolul V Criza politicii de rezistenţă
August–septembrie 1919 / 113

ÎNCHEIERE / 139

INDICE / 145

108249

Gheorghe I. Brătianu

ACŢIUNEA POLITICĂ ŞI MILITARĂ A ROMÂNIEI ÎN 1919

în lumina corespondenţei diplomatice a lui Ion I.C. Brătianu

Cititorului avizat, apt să surprindă permanenţele în frământările momentului, lucrarea de faţă îi oferă o excelentă bază de reflecţie pentru înţelegerea condiţiei geopolitice a spaţiului istoric românesc, nu numai în scurtul interval care face obiectul expunerii, dar şi în evoluţia sa pe termen lung. E ceea ce conferă şi astăzi actualitate cărţii lui Gheorghe I. Brătianu.

Şerban Papacostea

În curs de apariţie:

- ***Evul Mediu românesc. Realităţi politice şi curente spirituale***
de Şerban Papacostea
- ***Tradiţia politică bizantină în ţările române în secolele XVI–XVIII***
de Andrei Pippidi

ISBN: 973-653-138-4